

Sårbarhet og sikkerhet

Er det mulig å insistere på en normativ tilnærming til de moralske og juridiske spørsmålene som krig og krigføring stiller oss overfor etter 11 september og etter måneder med terror og motaksjoner i Midt-Østen – bare for å nevne to eksempler? Viser ikke vår tid med all mulig tydelighet at på slagmarken, enten den finnes på Manhattan, i Tel Aviv og Jerusalem eller i Jenin, er ethvert snakk om diskrimineringsprinsipp og proporsjonalitet meningsløst og fånyttet? Har de ikke rett de som holder frem det gamle romerske ordtaket *inter arma silent leges* – eller det mer folkelige *i krig og kjærlighet er alt tillatt* – og så pukker på at på slagmarken er det verken plass for kritiske merknader eller aksept. *Anything goes*. Det er rett og slett ingenting å si. Moralske eller juridiske ytringer er meningsløse.

Likevel tier vi sjelden og det språket vi bruker er ladet med moralske vurderinger både når det gjelder krig og kjærlighet: *trofasthet, hengivenhet, utroskap, forføre, bedra; aggresjon, selvforsvar, forsoning, overgrep, hensynsløshet, grusomheter, massakre, folkemord, utrenskning*. Dette er etikkens språk.

De som hevder at loven – enten det er den juridiske eller den moralske – tier, mener å ha oppdaget en grunnleggende og forskrekkelig sannhet om mennesket. Det vi kaller umenneskelig er simpelthen ikke annet enn menneskelighet satt under press. Krigen avkler oss på sett og vis, og lar oss stå nakne og avslørte tilbake. Og realisten beskriver den nakenheten for oss. Og på sett og vis passer beskrivelsen også. Og ikke så ganske lite paradoksalt, så har den ofte form av en unnskyldning:

Ja, våre soldater begikk overgrep i kampens hete, men slik er krigens vesen. Og så brukes ordtaket som en unnskyldning og hjemmel for det som synes utillatelig.

Mot disse tror jeg det er viktigere enn noen gang å løfte fram den klassiske rettferdig krig tradisjonens kriteriesamling og den arven som den representerer. Det er sjelden slik at vår tid er så unik at det ikke er noe å lære av de som har tenkt før oss.

I Prolegomna til sitt hovedverk – *De Jure Belli ac Pacis* – summerer den nederlandske militærjuristen Hugo Grotius opp sine vurderinger fra 30 års krigen:

[T]hroughout the Christian world I observed a lack of restraint in relation to war, such as even barbarous races should be ashamed of; I observed that men rush to arms for slight causes, or no cause at all, and that when arms have once been taken up there is no longer any respect for law, divine or human; it is as if, in accordance with a general decree, frenzy had openly let loose for committing of all crimes.

Og når han så skal introdusere dette verket for Wilhelm XIII blir et av hans viktigste anliggende dette:

a remedy must be found, that men may not believe either that nothing is allowable, or that everything is.

Et anliggende som med fordel kan holdes fram for vår tids krigsherrer hvor de nå enn befinner seg.

Hovedtema i dette nummeret av *PACEM* er *sikkerhet og sårbarhet*. Seks av heftets artikler behandler dette temaet på forskjellig vis. Major Palle Ydstebø har skrevet en artikkel om de problemene vestlige militære styrker møter i bekjempelse av terrorisme. Artikkelen bygger på en oppgave ved Forsvarets stabsskole. Kommandørkaptein Raag Rolfsen, leder ved fagavdelingen i Feltprestkorpset, utdyper i sin artikkel behovet for en ny forståelse av begrepet sikkerhet: *Political Realism and the Ethics of Vulnerability: The Need for a New Understanding of Security after September 11*.

I tillegg byr vi på to artikler av førsteamanuensis ved Teologisk fakultet på Universitetet i Oslo. Den første av dem er Stålsets foredrag fra Feltprestkorpsets etikkonferanse på Krigsskolen siste høst: *Sårbarhet og sikkerhet – fra fenomenologi til militæretikk*. Stålsett har arbeidet videre med denne problemstillingen under et opphold i Latin-Amerika, og noe av dette arbeidet reflekteres i artikkelen *Sårbarhet og sikkerhet – sett fra Latin Amerika, 2002*.

Vi har også fått tillatelse fra generalsekretæren i Kirkenes verdensråd, Konrad Raiser, å gjengi hans *concluding remarks*, fra KVs symposium *Beyond 11 September: Assessing Global Implications*, der han behandler kirkenes respons på terrorhandlingene 11. september – blant annet under overskriften sikkerhet og sårbarhet. Det siste bidraget innenfor denne bolken kommer fra Midtøsten. Ola Skuterud er Det internasjonale Røde Kors stedlige representant i de palestinske områdene, og hans artikkel *Humanitær hjelp – militær maktbruk* er en høyst aktuell rapport fra forholdene i et av de mest konfliktfylte områdene av verden akkurat nå.

Vi har også en artikkel av tidligere feltprest, nå vikarprest i Oslo bispedømme, Frode Lagset. Han drøfter pasifismespørsmålet med utgangspunkt i en debatt fra 1980-tallet – om vår kristne tradisjon fortsatt skal anse det for legitimt å delta i en *rettferdig krig*?

Helt til slutt: *PACEM* har knyttet internasjonale kontakter: Vår danske kollega, orlogsprest Peder Skov-Jakobsen, har tilbudt seg å levere bokanmeldelser til tidsskriftet vårt. Vi er takknemlig for dette og de to første bidragene hans på den fronten er å finne i dette nummeret.

God lesning

Leif Tore Michelsen

Militærmakt mot terrorisme*

AV MAJOR PALLE YDSTEBØ

Innledning

Terrorisme er ikke bare et moderne fenomen. I Apostlenes Gjerninger 1 kapittel og 13 vers leser vi:

Inne i byen gikk de opp på den salen hvor de pleide å holde til. Det var Peter og Johannes, Jakob og Andreas, Filip og Tomas, Bartelomeus og Matteus, Jakob, sønn av Alfeus, Simon seloten og Judas, sønn av Jakob.

Simon seloten, ble av den romerske okkupasjonsmakten betraktet som terrorist. For mange jøder var derimot selotene helter som kjempet mot det romerske åket. Dermed er vi inne på en vesentlig problemstilling som den britiske militærhistorikeren Michael Howard omtaler som:

One man's terrorist is another man's freedom fighter.

Britene erfarte dette under kolonikrigene i det forrige århundret, og flere av de tidligere koloniene og mandatområdene sliter med den voldskulturen som ble etablert eller forsterket under frigjøringen av disse landene. Et av de områdene som sliter mest er Midtøsten.

Selotene gjennomførte blant annet terrorhandlinger i form av attentater på fremtredende representanter for okkupasjonsmakten eller kollaboratører. Disse attentatene ble foretatt på offentlige plasser med mye folk til stede, og ofte under høytider der nyhetene ville spres hurtig. Da har vi identifisert enda et par særtrekk ved terrorisme, behovet for publikum og spredning av nyhetene om terrorhandlingen. Romerne løste som dere vet, sitt Palestinaproblem med militærmakt. Jerusalem ble rasert og jødene spredd for alle vinder de neste 2000 årene. Romerne var kanskje forbilledlige på visse områder, men når det gjaldt voldsbruk, var de noen råtasser. Når så Michael Howard polemiserer mot bruken av begrepet «War on terrorism», så er det en dreven militærhistorikers presisering av hva krig faktisk innebærer.

Militærmakt mot terrorisme er bokstavlig talt i skuddet for tiden, på grunn av den amerikansk ledede koalisjonens krigføring mot det som er igjen av al-

* Artikkelen er basert på et foredrag på et seminar ved Forsvarets Stabskole om «Terrorens vesen» 20 april 2002. Foredraget bygger i stor grad på fordypningsoppgave «Strategiutvikling i kampen mot internasjonal religiøs terrorisme» ved Forsvarets stabsskole. Oppgaven ble skrevet av Jan Berglund, Anne Katrine Reiersølmoen og Rune Solberg, i tillegg til Palle Ydstebø.

Qaida i Afghanistan. Krigen mot Taliban og al-Qaida siste halvåret har vært noe av den mest vellykkede anvendelsen av militærmakt etter Gulfkrigen. Etter et 90-tall med den ene militære hengemyra etter den andre, ser det ut til at krig fortsatt er et relevant virkemiddel for å nå politiske målsetninger. Dermed er vi inne på hovedpunktet mitt, nemlig militærmaktens relevans i kamp mot terrorisme.

Jeg vil beskrive både terrorisme og militærmakt i en militærteoretisk ramme, for å se om, og hvordan, militærmakt kan anvendes mot terrorisme. Som nevnt så viser krigen i Afghanistan at så er tilfellet i dag. Det sier i alle fall de som står ansvarlige for krigføringen. Og argumenterer videre knallhardt for at også det norske Forsvaret må omlegges for bedre å kunne møte den trusselen internasjonal terrorisme utgjør. I denne sammenhengen så blir det gamle munnhell «it's hard to argue against success» en like solid tvangstrøye som det var etter Gulfkrigen. De som har fulgt med i diskusjon og debatt omkring endringene i Forsvaret, kan ikke ha unngått å lagt merke til hvor viktig den enkelte forsvarsgren og våpengren var blitt i kampen mot terrorisme etter 11. september i fjor. Snart er det bare stasjonære kystartillerifort som ikke er holdt fram som kritiske kapasiteter i kampen eller krigen mot terrorisme. Mens internasjonale fredsstøtteoperasjoner ble Forsvarets redningsplanke på 90-tallet, ser det ut som «krigen mot terrorisme» blir det som bevilgende myndigheter kan bruke som unnskyldning når de med dårlig samvittighet skal sette noen milliarder på forsvarsbudsjettet.

Militærmakt

Militærmakt i en vestlig demokratisk sammenheng dreier seg om å nå politiske målsetninger med militære virkemidler. Fokus har vært å vinne seire, for å utnytte disse i felttog som til slutt overvinner motstanderen. Vestens industrielle overlegenhet har sikret seier over mindre utviklede eller industrielt svakere motparter. Forutsatt at disse har sloss etter våre regler. Det sluttet de med etter 2. Verdenskrig. I de tre årene som fulgte andre verdenskrig, måtte de tidligere seiersmaktene se at alle koloniene i Asia og Afrika gled ut av hendene på dem. Selv supermakten USA måtte innse at de ikke kunne vinne en krig mot den tidligere franske kolonien Viet Nam. Sovjetunionen måtte vente ett ti-år før de møtte veggen i Afghanistan. Denne perioden viste at den industrialiserte militærmakten som vesten hadde bygget opp over en 100-års periode ikke var relevant mot underutviklede, tidligere kolonier.

Hva hadde skjedd? Det vanlige. Den svake parten prøver å gjøre den sterkes styrke irrelevant ved å velge rammer for krigen som gjør at den sterkes styrke blir hans svakhet. De klassiske slagene ved Leuktra og Cannae i antikken viser akkurat dette. Og det er samme logikken som ligger bak den manøverorienterte doktrinen som Forsvarssjefen har bestemt at Det norske forsvaret skal bruke.

Dette har visse ulemper, ikke minst for de vestlige demokratier, fordi risiko og kaos er de to viktigste suksesskriteriene ved denne måten å slåss på.

Et kjennetegn ved det offentlige byråkrati er null risiko og en høy kontrollambisjon. For militære operasjoner gir dette seg utslag i krav om null-toleranse overfor egne tap og detaljert kontroll med føringen av krigen. Under krigen om Kosovo ga det seg utslag i at alle mål som skulle bombes, måtte godkjennes på politisk nivå av alle NATO-landene. Stridsledelse ved konsensus. Det er i så måte forståelig at USA velger seg en koalisjon av de som vil, når de trenger allierte for neste krig. Kollokviegrupper er ikke nødvendigvis den mest effektive å lede krigsoperasjoner på. Denne troen på å kunne utøve politisk kontroll med virkeligheten, er et av kjennetegnene ved de vestlige demokratiers tenkning om ledelse i dag. Da blir det ikke enkelt å fatte og forstå at noen foretrekker å drive en offentlig virksomhet etter kaosprinsipper og med svært høy risiko for at det går galt. Men det er slik Forsvarssjefen har bestemt at det norske Forsvaret skal slåss.

De militære organisasjoner som har hatt suksess med manøverorienterte måter å føre krig på, har ikke gjort dette fordi de ville eller valgte dette framfor noe annet. Snarere tvert om. Kaos og risiko har vært valgt som bevisste virkemidler utelukkende når det ikke var andre alternativer. De eksemplene som studeres mest i de vestlige militære miljøene er de tyske, fra Scharnhorsts reformarbeid til andre verdenskrig. Tyskerne utviklet også en ledelsesfilosofi som skulle gjøre det mulig å faktisk lede militære operasjoner i dette kaoset. Den kalles på norsk oppdragstaktikk eller oppdragsbasert ledelse. Den baserte seg på ansvar og tillit ned til svært lavt nivå i organisasjonen. Dette skjedde innenfor rammene av Europas mest militaristiske samfunn og med verdens mest homogene og selvsikre offiserskorps. Men selv der buttet det når staber og sjefer følte at de mistet kontroll og oversikt.

Flere land har prøvd å innføre både manøverorienterte doktriner og oppdragsbaserte ledelsesfilosofier, med vekslende hell. Hovedsakelig fordi begge deler krasjer fundamentalt med byråkratiets krav til kontroll og forutseenhet. Militære organisasjoner er de ideelle byråkratier og utvikler forutseende planlegging til rene vitenskapen. Forsvaret har de siste ti-årene lagt detaljerte planer som favner opptil 18 år, mens de viktigste rammefaktorene for Forsvarets virksomhet, nemlig budsjettene, i beste fall hadde neste stortingsvalg som horisont og hensikt. Kanskje ville en kaosorientert manøvertilnærming til den norske politiske virkeligheten vært å foretrekke, også for Forsvarets fredsdrift.

Hva har så dette med terrorisme å gjøre? Masse. Men først en omvei via geriljakrig. Che Guevara avskriver terrorisme som virkemiddel i geriljakrigen, hovedsakelig fordi

Indiscriminate terrorism against groups of ordinary people is inefficient and can provoke massive retaliation.¹

¹ Guevara, Ernesto Che, 1961, *Che Guevara on Guerilla Warfare*. Praeger, USA, s. 17-18, 57.

Også andre gerilja- og terrororganisasjoner vurderer indiskriminerende vold som kontraproduktivt.² Videre har geriljaen til hensikt å bygge opp konvensjonelle styrker for å kunne møte fienden, slå han på hans premisser og erobre landet militært. Gerilja er også tatt med i folkeretten i tilleggsprotokollene av 1977.³ På den andre siden har terror blitt praktisert av geriljabevegelser og ofte provosert fram mot-terror fra regjeringsstyrkene eller kolonimaktens side.⁴ Dermed vil det alltid være en gråsoner mellom lovlig irregulær krigføring og terrorisme. Linjen må trekkes i hver enkelt konflikt, sågar vil irregulære aktører erfaringsmessig bevege seg på begge sider av linjen og bruke det virkemiddel som er mest opportunt alt etter situasjonen. Stikkordet er her asymmetri. Dette er også et av moteordene etter 11 september i fjor, og brukes med like stor forakt for presis begrepsforståelse som andre trendy buzz-words presentert på powerpoint.

Asymmetri

Asymmetrien⁵ gir seg utslag på flere områder, hovedpoenget i de fleste asymmetriske strategier er å engasjere fienden på en måte han ikke er i stand til eller ikke er villig til å akseptere, både asymmetri i form og intensitet.⁶ Asymmetrisk krigføring er ikke noe nytt, men handler om «hvordan man kan utnytte egne konkurransefordeler satt inn mot fiendens relative svakheter.»⁷

Cristopher Coker ved London School of Economics, peker på tre hovedmotiv for å anvende asymmetriske strategier:

*Avskrekking: Dette oppnås mot militært sterkere motstandere ved å høyne risikoen ved militær maktbruk. Mens vesten betrakter avskrekking i et rent kost-nytte perspektiv, er det store kulturforskjeller overfor ikke-vestlige motstandere. Disse betrakter avskrekking og krig som virkemidler i en forhandlingsprosess, ikke som alternativer. Det brukes mye ren bløff i avskrekking, og spesielt vestens null-toleranse overfor egne tap utnyttes for alt det er verdt.*⁸

*Forstyrre (disrupt): Oppnås ved å gå på grunnlaget for militær styrkeoppbygging i stedet for selve styrkene. I en ren militær konflikt kan det være terrorisme mot sivil infrastruktur som støtter styrkeoppbyggingen. En vesentlig effekt av forstyrning vil være å forårsake tidstap, noe som virker negativt inn på vestlig opinion og politikere med fokus på kost-nytte effekter.*⁹

² Simon, Steven & Benjamin, Daniel, 2001, *The Terror*. Survival, vol. 43, no 4, s. 5.

³ Fleischer, Carl August, 2000, *Folkerett*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 241 – 242.

⁴ Osanka, Franklin Mark (red), 1961, *Modern Guerilla Warfare*. New York: Glencoe, s. 31 – 34.

⁵ FFOD del A s 25 – 30, beskriver asymmetri som en del av krigens former, og deler dette inn i teknologisk og organisatorisk symmetri/asymmetri. Dette er en veldig vestlig strukturering av krig og konflikt som ikke er egnet til å forklare den form for konflikt som en ikke-vestlig motstander tvinger på oss. Derfor vil oppgaven bruke en mer omfattende forståelse av asymmetri, bl. a. beskrevet av Christopher Coker og Nils Marius Rekkedal.

⁶ Christopher Coker, 2001, *Asymmetrical War*. IFS Info 1/2001, s. 13.

⁷ Rekkedal, Nils Marius, 2001, *Utfordringer fra såkalte asymmetriske trusler*. DNAK 14-2001, s. 9 – 10.

⁸ Coker 2001, s. 14 – 15.

⁹ Ibid., s. 15 – 16.

Nederlag: *Ved å unngå og tape, kan en ikke-vestlig motstander over tid vinne en konflikt med vesten. Det skyldes igjen kulturforskjellene i de militære og sivile samfunn. Som nevnt over er vesten kost-nytte fokusert og de militære doktriner «obsessed» med militære seire. Ved bare å unngå nederlag og hindre en vestlig motstander å vinne, kan en ikke-vestlig motstander vinne på lang sikt.¹⁰*

Disse forhold understreker at asymmetrien favner de fleste aspekter ved en konflikt vesten vil ha i forhold til en ikke-vestlig motstander, enten det er krig med en stat eller motparten er en internasjonal religiøs terroristorganisasjon. Det vesentligste forholdet er at for terroristene oppleves konflikten som eksistensiell, mens det er en begrenset, ikke-eksistensiell konflikt for de landene som utsettes for terrorhandlingene. Dermed har terroristene et overtak hva gjelder motivasjon, virkemidler og fravær av begrensende forhold (restraints). Dette er noe av det samme dilemmaet USA opplevde under Viet Nam krigen.¹¹ Under denne krigen ble USAs krigføring ledet etter de siste managements- og ledelsesprinsipper fra industrien, med fokus på kvantifiserbare suksesskriterier. Det gjaldt å vinne slag og trefninger, ødelegge utstyr og påføre fienden tap som kunne telles. Dette ga seg utslag i «Bodycount»-syndromet, hvor man telte drepte vietnamesere. Etter hvert ble antall drepte så viktig at det ble rapportert inn adskillig flere enn de faktiske vietnamesiske tap. Og USA drepte fiender så det holdt, de vant alle slagene, men tapte krigen. Som en tidligere amerikansk bataljonssjef i Viet Nam sa det, så var den vietnamesiske strategien å holde egne tap på under 55 000 i året. Da kunne de holde krigen gående og samtidig unngå å tape.

Da er vi igjen inne på tidsfaktoren. De vestlige demokratier har en lineær kost-nytte tenkning knyttet til tid, og spesielt innenfor krig og konflikthåndtering. Ser vi dette sammen med vestens tradisjonelle seier eller nederlag-tenkning innen det militære etablissementet,¹² er dette en stor ulempe i møte med andre kulturer som har helt andre tidsbegreper og mangler en utålmodig opinion som presser beslutningstakere inn i blindveier. Ho Chi Minh sa det slik:

Only with time can we defeat the enemy.¹³

Gerilja og terrorisme angriper de siviliserte samfunnenes illusjon av kontroll og forutsigbarhet.

¹⁰ Ibid., s. 16 – 17.

¹¹ Ibid., s. 9 – 11. FFOD del A, s. 29.

¹² Murray, Williamson, 2000, *Decisive Battle and the Ghost of Napoleon*. Marine Corps Gazette, USA juli 2000, s. 36-38.

¹³ Coker 2001, s. 9.

Terrorisme

Terrorisme er bruk av vold for å skape frykt i en målgruppe, for eksempel politisk ledelse eller befolkning, i den hensikt å oppnå terroristenes målsetninger. Voldsbruken vil ta flere former, alt avhengig av type terrorisme, målgruppe og terroristenes målsetninger.

Terrorismebegrepet har flere definisjoner, men innen forskningen er det rimelig enighet om rammene for forståelsen. Spesielt etter 11. september 2001 har det vært en inflasjon i bruken av begrepet, typisk nok blant regjeringer som vil bruke det psykologiske vinduet terrorangrepet på USA skapte mot egne politiske motstandere. Det spenner fra Israels argumenter for opptrappingen mot den palestinske statsdannelsen, via Indias reaksjoner på angrepet mot Parlamentet til Mugabes opptrapping av voldsbruken mot Zimbabwes politiske opposisjon. Jeg har derfor begrenset meg til å nytte beskrivende kildemateriale, og har heller til hensikt å vise hvordan terrorismen tenker og tér seg, framfor å spekulere i hvor det neste anslaget blir.

Den amerikanske forskningsinstitusjonen RAND definerer terrorisme med:

*an act of terrorism was first of all a crime in the classic sense such as murder or kidnapping, albeit for political motives.*¹⁴

Terrorhandlinger har tilskuerne, ikke ofrene for handlingen som målgruppe:

This separation between the actual victim of the violence and the target of the intended psychological effect was the hallmark of terrorism.

Det er i denne sammenhengen at grenseoppgangen overfor gerilja og irregulær krigføring må søkes. RAND utleder definisjonen av terrorister som:

Terrorists were defined as those who carried out certain acts defined as terrorism.

Videre beskrives internasjonal terrorisme:

*those acts in which the terrorists crossed national frontiers to carry out attacks, or attacked foreign targets at home such as embassies or international lines of commerce as in airline hijackings.*¹⁵

Andre definisjoner ligger innenfor samme rammeverket, hvor det er handlingens art og hensikt som legger premissene for hvorvidt terrorismebegrepet tas i bruk.

*the recurrent use or threatened use of politically motivated and clandestinely organized violence, by a group whose aim is to affect one or more psychological targets in order to make them behave in a way which the terrorists desire.*¹⁶

Ariel Merari går igjennom noen offisielle og akademiske definisjoner av terrorisme og konkluderer:

¹⁴ RAND publication. 1999. *Countering the New Terrorism*. www.rand.org/publications/MR/MR989/

¹⁵ Ibid., s. vi.

¹⁶ Drake, C. J. M., 1998, «The role of Ideology in Terrorists' Target Selection», *Terrorism and Political Violence*, Vol. 10, no.2 1998, s 1.

*There are three common elements in the definitions quoted above: (1) the use of violence; (2) political objectives and, (3) the intention of sowing fear in a target population.*¹⁷

Bruce Hoffman skriver:

*Terrorism is fundamentally the use (or threatened use) of violence in order to achieve psychological effects in a particular target audience.*¹⁸

Selv om denne definisjonen på mange måter utelukker den terrorisme som angrep mål for målenes egen del, er den nyttig da den understreker at terroristene går etter psykologiske effekter.

Historikk

Moderne europeisk terrorisme kan spores til den franske revolusjonen, hvor terroren var et uunnværlig virkemiddel for å etablere en demokratisk orden. Allerede her ser vi at veien til helvete er brolagt med gode intensjoner. Hensikten med bruk av terror var ikke å straffe de skyldige, men å bruke fangenes skjebne som et pedagogisk virkemiddel overfor befolkningen.¹⁹

Terroristorganisasjoner har operert i og ut fra det samfunnet de har angrepet. De har utviklet seg i takt med de mulighetene det moderne samfunnet har skapt for transport, kommunikasjon, organisasjonsformer og bygging av våpen og bomber. Terroristorganisasjonene har utvidet målgruppene etter som samfunnsutviklingen har gjort disse målene tilgjengelige. David C. Rapoport deler terrorismen inn i fire bølger og identifiserer de enkelte bølgenes generelle og spesielle trekk. Generelle trekk er at de innledes med større uventede endringer i samfunnet, som eksponerer nye sårbarheter til landenes styresmakter. I tillegg skapes håp og forventning, som blir uunnværlige smøremidler slik at de misfornøyde ble aktivisert og at regjeringens legitimitet kunne trekkes i tvil.²⁰

Moderne organiserte terroristgrupper kan spore sine ideologiske røtter til det revolusjonære miljøet i 1860-tallets Russland.²¹ Den systematiske terroren startet i 1878 med organisasjonen «Folkeviljen». Tsaren var målet og terroren gikk ut over embetsverk og forvaltning, med påfølgende harde represalier. Terroristene mente seg tvunget til terror av den sosiale nød og lidelse rundt seg, men terroren skyldes mer den ideologien som vokste fram og 'legitimerte' terror som politisk

¹⁷ Ariel Merari, «Terrorism as a Strategy of Insurgency», *Terrorism and Political Violence*, Vol.5, No. 4 1993, s. 3. <http://www.st-and.ac.uk/academic/intrel/research/cstpv/publications3.htm>

¹⁸ Hoffman, Bruce, 2001, *Change and Continuity in Terrorism*. Studies in Conflict and Terrorism, 24/2001 s. 418.

¹⁹ Rapoport, David C, 2001, «The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism», *Current History* 12/01, s. 420.

²⁰ Rapoport 2001, s. 419.

²¹ Waage, Petter Normann, 1990, *Russland er et annet sted*. Oslo: Adventura, s 128 – 141.

virkemiddel.²² De russiske terrorgruppene kalte seg terrorister, for å skille seg ut fra geriljasoldater. Geriljaen angrep militære mål, noe terroristene ikke gjorde.²³ Skuddet i Sarajevo avsluttet den første bølgen.

De nye nasjonalstatene og avkolonialiseringen som startet etter første verdenskrig, markerer starten på den andre bølgen terrorisme. Målgruppene endret seg fra samfunnets ledere til de organene som stod for den utøvende makt, mest typisk politi og militærvesen. Gruppene begynte å distansere seg fra terroristbegrepet, og kalte seg «frihetskjemper» som sloss mot regjeringens eller kolonimaktens terror. Medias gjennomførte inkonsekvens ved å bruke alle typer betegnelse om samme personer, bidro til enda mer uklarhet. En konsekvens av dette var at terrorgruppene møtte voksende sympati fra omverden.²⁴

Vietnamkrigen var en forløper for den tredje bølgen. Motivasjonen for denne bølgen var revolusjonen, og de nye gruppene så seg som fortroppene for frigjøringen av den tredje verden. Etter Vietnamkrigen ble PLO rollemodellen og det store forbildet. Flere forhold understreket PLOs posisjon. Israel var en del av den vestlige verden, PLO mottok sovjetisk støtte og kunne stille treningsleire til disposisjon for andre grupper i Libanon. Dette bidro til at terrorismen ble internasjonal. PLO var mer aktive i Europa enn på Vestbredden, og de europeiske terrorgruppene angrep ofte mål i eget hjemland med internasjonal, ofte amerikansk tilknytning. I tillegg opererte grupper fra flere land sammen om aksjoner. Også regjeringene i Libya, Syria og Irak leide inn terrorister som utenrikspolitiske virkemiddel.²⁵ Den tredje bølgen begynte å gi seg på 1980-tallet, etter som de revolusjonære terrorgruppene ble effektivt bekjempet i land etter land. Israels invasjon av Libanon ødela treningsleirene til PLO og internasjonalt samarbeid mot terror ble utvidet.²⁶

Vi kan få en interessant innsikt i dette hvis Ulrike Meinhofs datter får publisert boken om å ha en terrorist som mor. Jeg skriver hvis. Hun er svært kritisk til dagens tyske ledere med bakgrunn i studentopprøret, den berømte '68-generasjonen. Hun kaller blant annet den tyske utenriksminister Joscha Fisher for en morder, og han skriver for det samme forlaget.

Den fjerde bølgen kjennetegnes av at religion både er motiv og legitimering for terrorhandlingene. Denne siste bølgen startet som et resultat av den Shiamuslimske revolusjonen i Iran i 1979 og det sovjetiske nederlaget i Afghanistan i 1989. Det nye var at målsetningene med terrorismen var primært religiøst motivert. Shiamuslimske terrorister begynte med selvmordsaksjoner i Libanon, som bidro til at amerikanske og andre vestlige styrker trakk seg ut av

²² Ibid., s. 141.

²³ Ibid.

²⁴ Rapoport 2001, s. 420.

²⁵ Ibid., s. 421.

²⁶ Ibid.

Libanon i 1983. Dette gjenetablerte terroristen som martyr, slik det var i 1880-årenes Russland.²⁷

Suksessen i Libanon inspirerte andre grupper til å ta i bruk selvmordsaksjoner. Flere andre religiøse grupper ble aktive ved bruk av terroraksjoner. Sikhene ville ha en religiøs statsdannelse i Punjab, jødiske ekstremister gikk løs på palestinere og drepte Israels statsminister Rabin i 1995. Den japanske Aum Shinrikyo sekten skapte et verdensomfattende traume med gassangrepene samme år. Også kristne fundamentalister, spesielt i USA, utviklet radikale uttrykk uten at det er blitt de store voldsepisodene, selv om Oklahoma City bombing i 1995 løselig er knyttet til fenomenet.²⁸

Overgangen til et nytt århundre etter den muslimske kalenderen i 1979, revitaliserte tradisjonen om at en forløser skulle komme med det nye hundreåret. Opptøyer har fulgt denne tradisjonen jevnlig. Bare noen minutter ut i hundreåret ble den store moskeen i Mekka stormet, og Sunnimuslimer fra hele den islamske verden sloss mot Sovjetunionen i Afghanistan. Disse krigerne kom hjem igjen 10 år senere med alle nødvendige forutsetninger for å begynne med terroraksjoner mot svake hjemlig regjeringer.²⁹ Den sunnimuslimske salafist-bevegelsen har lagt det ideologiske grunnlaget for terrorgruppene Hamas, den egyptiske Islamsk Jihad og al-Qaida nettverket til bin Laden, samt er den bevegelsen den moderne Talibanskolen er inspirert av.³⁰ Et siste viktig forhold er støtten disse gruppene får fra de islamske statene som Iran og Sudan, mens Taliban styrte mesteparten av Afghanistan.

Flere av forfatterne som beskriver den fjerde bølges religiøst orienterte terrorismen, henter uttrykk og begreper fra andre fagfelt enn konfliktteorien. Når Jurgensmeyer beskriver terroristene som individer og organisasjoner, forstår han disse i en religiøs, ofte apokalyptisk ramme, uavhengig hvilken religion som ligger til grunn.³¹ Simon og Benjamin understreker den indiskriminerende voldsbruken som skiller den nye terrorismen fra tradisjonell ideologisk motivert terror.³² Rapoport ser på den andre siden religionen mer som en strukturell komponent, som binder terroristene sammen i internasjonale nettverk, og som gis samme rollen som ideologiene i de tidligere bølgene.³³ Parachini mener religionen som grunnlag for terrorismen er blitt overdrevet de siste år, og at det

²⁷ Ibid.

²⁸ Rapoport 2001, s. 421 – 422. Juergensmeyer, Mark, 2000, «Understanding the New Terrorism», *Current History*, April, s. 158.

²⁹ Rapoport 2001, s. 422. Vogt, Kari & Heger, Anders. 2002. *Bruddet. Hellige krigere og en ny verdensorden*, Oslo: Cappelen, s. 117 – 124.

³⁰ Doran, Michael Scott, 2001, «Somebody Else's Civil War», *Foreign Affairs* Vol 81 No. 1 2001, s. 25-27. Vogt & Heger 2002, s. 95 – 97, 120 – 121.

³¹ Jurgensmeyer 2000, s. 160-161.

³² Simon, Steven & Benjamin, Daniel, 2001, «The Terror», *Survival*, vol. 43, no. 4, s. 5.

³³ Rapoport 2001, s. 422, 424.

er mer verdslige og politiske grunner som pakkes inn i religiøs retorikk.³⁴ Det er en økende andel av terrorismen som er religiøst motivert, og disse gruppene har få, om noen sperrer, med hensyn til hvilke skader som gjøres. Snarere er det en tendens til at ekstreme anslag med store menneskelige og materielle tap, er vesentlig for selve utførelsen. For en videre drøfting er det vesentlig å forstå aktørene i den internasjonale religiøse terrorismen på deres egne premisser.

Det benyttes flere begreper av forskere for å gi navn til den nye religiøse terrorismen.³⁵ Samtidig blir det understreket at denne nye terrorismen ikke er ny, det er en form for terrorisme som har operert tidligere, men som i etterkrigstiden ble holdt i sjakk av den kalde krigen.³⁶ Jeg vil bruke begrepet *internasjonal religiøs terrorisme*. Dette begrepet favner om fenomenets mest framtrædende trekk, det internasjonale aspektet vi finner i organisasjon og virkefelt – og det religiøse grunnlaget, hensikten og motivasjonen.

Teoretisk beskrivelse

Jeg vil nå bruke militærteoretiske og manøverteoretiske begreper for beskrive terrorisme, slik at den kan analyseres for å finne gap som kan utnyttes for påvirkning. De militærteoretiske begrepene vil brukes slik disse er definert i nasjonale og NATO doktriner. Jeg vil videre forholde meg til internasjonal religiøs terrorisme innenfor det gjeldende militærteoretiske paradigmet, da dette gir både et teoretisk grunnlag og et etablert begrepsapparat.³⁷ Jeg vil derfor ut fra forståelsen av den internasjonale religiøse terrorismen, ikke sette denne inn i den *clash of civilisations*-sammenheng Huntington har fremmet eller noen fjerdegenerasjons (4G) krigføringsmodell som Lind er eksponent for.³⁸

Angrepet på USA 11. september 2001 kan på denne måten forklares manøverteoretisk ved å betrakte terror som en indirekte tilnærming, hvor en svak aktør søker å påvirke motpartens tyngdepunkt. Ved å finne og utnytte åpninger i forsvar og sikkerhetssystemer kan terrorister utnytte den minst forventede og minste motstands vei, og ramme motpartens sårbarheter, samtidig

³⁴ Parachini, John V., 2001, *Comparing Motives and Outcomes of Mass Casualty Terrorism Involving Conventional and Unconventional Weapons*. *Studies in Conflict and Terrorism*, 24, 2001, s. 398 – 400, 403.

³⁵ Rapoport skriver om den fjerde bølgen, Jurgensmeyer om «New Terrorism», Ranstorp «religiously motivated terrorism» og «religious terrorism».

³⁶ Wilkinson, Paul, 2000, *The Strategic Implications of Terrorism*. Artikkel på internett fra Prof. Sondhi, M L, (red) 2000. *Terrorism & Political Violence. A Sourcebook*. India. <http://www.st-and.ac.uk/academic/intrel/research/cstpv/publications1d.htm>

³⁷ Baumann, Robert F., 1997, «Historical Perspectives on Future War», *Military Review*, March-April.

³⁸ Huntington, Samuel, 1993. «The Clash of Civilizations?» *Foreign Affairs*, Number 3, s. 22 – 49. Lind, William S., 1989. «The Changing Face of War: Into the Fourth Generation», Reprint *Marine Corps Gazette*, November 2001, s 65 – 68. Lind, William S., 2001, «Fourth-Generation Warfare's First Blow: A Quick Look». *Marine Corps Gazette*, November, s. 72. Baumann, Robert F., 1997. «Historical Perspectives on Future War», *Military Review*, March-April 1997. Keegan, John, gjengitt i Rekkedal, Nils Marius. 2001. *Utfordringer fra de såkalte asymmetriske trusler*. Det sikkerhetspolitiske bibliotek, Den norske Atlanterhavskomite, 14, s. 5 – 7. Howard, Michael, 2002, «What is in a Name? How to Fight Terrorism», *Foreign Affairs* Jan/Feb, s. 12 – 13. Biskop Gunnar Stålseth, 2002, foredrag FSTS 18 mars 2002.

som motpartens sterke sider gjøres irrelevante.³⁹ Dette gir i tillegg ekstra effekt ved at motpartens styrke blir eksponert som svakhet.

Uansett om moderne terroristorganisasjoner er religiøst, ideologisk eller etnisk fundert, så er det en form for organisasjon og struktur. Dersom organisasjonen kommer fra en annen kulturkrets enn den vestlige, så er det ikke sikkert den helt uten videre kan forklares eller beskrives med våre termer og begreper. Jeg vil prøve å beskrive en generisk struktur med manøverteoretiske begreper, for å klarlegge hvilke sider ved en moderne terroristorganisasjon som kan gjøres gripbar for anvendelse av militære maktmidler – i den hensikt å påvirke organisasjonen slik at den frarøves evnen til å gjennomføre terrorhandlinger. Et forhold som kompliserer dette, er koplingene mellom terrorisme og organisert kriminalitet, hvor inntektene fra kriminell virksomhet er med å finansiere terroren.⁴⁰

Tyngdepunkt (TP)

Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD) beskriver tyngdepunkt som:

Et sentrum av kraft og bevegelse som alt avhenger av. Formålet med tyngdepunkt betraktningen er å avdekke hvorfra en motstander får sin handlefrihet, fysiske styrke eller vilje til motstand.⁴¹

NATO dokumentene AJP 3 og GOP skriver om:

characteristics, capabilities or localities from which a nation, alliance, military force or other grouping derives its freedom of action, physical strength or will to fight.⁴²

Disse tyngdepunktsforståelsene har alle rot i Clausewitz', som snakker om navet all kraften hentes fra:

a certain centre of gravity develops the hub of all power and movement, on which everything depends. That is the point against all our energies should be directed.⁴³

En snever og til tider sekterisk religionsforståelse har en sentral plass som leverandør av det verdensbildet og den virkelighetsoppfatningen som danner grunnlaget for aksepten for både ekstrem voldsbruk og for å ofre livet i selvmordsaksjoner.⁴⁴ Samtidig er det ikke innenfor hovedstrømmingene av de store religionene vi finner terrorisme, snarere tvert i mot. Det er i forståelsen av religionens suverene plass i samfunnet, ofte med utgangspunkt i bredere vekkelses- og fornyelsesbevegelser, at den religiøse terrorisme finner sitt raison

³⁹ FFOD del A, 2000, s. 59 – 63.

⁴⁰ Andvig, Jens Chr, Bjørge, Tore, Mærli, Morten Bremer & Ivar Windheim, *Internasjonal kriminalitet og terrorisme*. <http://www.nupi.no/PubFelles/HHD/HELEHHD/ hele98-99/HHD9922&23.html>

⁴¹ FFOD Del A, 2000, s. 153.

⁴² AJP-3 Allied Joint Operations (Ratification Draft 2) September 2001, s. 3 – 7. Guidelines for Operational Planning (GOP) Final January 2001, s. 3-1. GOP har ikke med «...or other grouping», men bruker i tillegg Clausewitz uttrykk: «...hub of all power and movement».

⁴³ Clausewitz, C. Von, 1984, *On War*, London: David Campbell Publishers Ltd, s. 595 – 596.

⁴⁴ Vogt & Heger, 2002, s. 154 - 160.

d'etre. Den internasjonale religiøse terrorisme finner sin legitimitet og motivasjon i fundamentalistiske tolkninger, ofte i et apokalyptisk verdensbilde der den enkelte terrorist ser sin rolle i en kosmologisk konflikt, og hvor det ikke er rom for kompromisser. Både bevegelsen og den enkelte medlem (terrorist eller sympatisør) ser sin plass i kampen for å gjenopprette paradiset på jorden og gjøre rett omverdenens urett.⁴⁵ Denne forståelsen forsterkes av den fremmedgjøringen globaliseringen skaper, spesielt utenfor de rike landene.⁴⁶ I vestens teleologiske historieoppfatning var det framskrittet i seg selv, og spesielt etableringen av det moderne samfunn, som var historiens mål. Denne oppfatningen møtte veggen da de vestlige ideologiene døde med den kalde krigen. For flere muslimske land ble da en tilbakevending til historien løsningen på problemene vesten hadde påført dem. Drømmen om gullalderen da profeten og hans nærmeste etterfølgere vandret på Jorden.⁴⁷ Selve den virkelighetsforståelsen som dette verdensbilde rommer, er det som driver vanlige mennesker til å utføre slike terrorhandlinger som vi så 11. september 2001. Her ligger den moderne religiøse terrorismens tyngdepunkt.

Dette tyngdepunktet er bygget opp av flere komponenter, formet i en kulturell og religiøs ramme over flere år. Disse rammene, som familie, religiøst nettverk/sekt og skoleverk, sørger for beskyttelse mot kritikk. Kritikken kommer selvsagt fra fienden, som man skal beskytte seg mot. Dermed er det skapt et selvforsterkende konspiratorisk verdensbilde, som det er omtrent komplett umulig for utenforstående å påvirke.

Tyngdepunktet til moderne religiøs terrorisme er å forstå som det verdensbilde organisasjonen og det enkelte medlem bygger livet sitt på. I denne virkelighetsforståelsen er det å gjennomføre ekstreme terrorhandlinger en viktig komponent i meningen med livet. Dette er det vanskelig å føre krig mot, men det kan være andre ting det er mulig å bruke militærmakt mot. Tyngdepunktet gir terroristorganisasjonene vilje, mens evnen, ledelse, organisasjon og logistikk, må hentes fra det verdslige regime.⁴⁸ Organiseringen av al-Qaida med komitéer under et sentralt råd, der komitéene tar seg av logistikk, kommunikasjon, økonomi mv, er ikke annet enn normal organisasjonsform for gerilja- og terroristorganisasjoner.

Vitale punkt (VP)

Vitale punkt er i FFOD beskrevet som:

⁴⁵ Doran, 2001, s. 26, Juergensmeyer 2000, s. 162. Simon, & Benjamin 2001, s. 7.

⁴⁶ Mackinlay, John., 2001, «NATO and Bin Laden», *RUSI Journal*, December, s. 37.

⁴⁷ Coker, Christopher, 1996, «The future is history», *IFS Info* 5/1996, s. 9 – 10.

⁴⁸ Vogt & Heger, 2002, s. 159.

Fysiske, variable eller abstrakte punkter som hviler på eller beskytter tyngdepunktet. Gjennom å angripe de vitale punktene legges tyngdepunktet åpent for angrep eller undergraves.⁴⁹

AJP 3 beskriver VP som:

a point from which a hostile or friendly CoG can be threatened. This point may exist in time, space or in the information environment.⁵⁰

GOP har i tillegg «the keys to getting at the COGs.»⁵¹ Hovedpoenget i denne forståelsen er at et godt beskyttet tyngdepunkt kan påvirkes gjennom VPer, men at disse kan ha svært forskjellig form og eksistere i begrensede vinduer i tid og rom, eller i andre media som informasjonsrommet eller menneskers mentale bevissthet. Noen av disse kan påvirkes direkte med militære styrker, som infrastruktur og grupper, mens andre kan påvirkes indirekte ved den psykiske effekten av militære operasjoner. Den vellykkede krigføringen mot al-Qaida i Afghanistan kan påvirke det mentale VP som gir denne organisasjonen operasjonsrom og legitimitet i en befolkning.

Det vil være flere og skiftende VP knyttet til en terroristorganisasjon, alt etter hvor den befinner seg i tid og rom, i planleggingsfase, operasjonsmodus eller i dvale. VPer som kan påvirkes med militærmakt, er infrastruktur og styrker, samt ledelse og kommando-, kontroll- og informasjonssystemer (K2IS).

a) Infrastruktur og styrker

Krigen i Afghanistan har vist at når al-Qaida gjorde seg gripbar for militær makt, ved at de opererte åpent på bakken innenfor rammeverket av en statsdannelse, så kunne de angripes og bekjempes med konvensjonelle og ukonvensjonelle militære styrker.⁵² Dette er en parallell til Israels fordriving av PLO fra Libanon i 1982. Dermed vil en terroristorganisasjons fysiske infrastruktur og organiserte styrker identifiseres som et VP når disse settes opp i tid og rom. Det betyr ikke at de alltid vil være oppsatt på et territorium der de kan angripes, men bare i det vinduet i tid og rom de opererer eller trener åpent. Dette er unntaket og den generaltabbe som gjør at gerilja- eller terroristorganisasjoner kan angripes og ødelegges av militære styrker.

Terroristenes TP kan undergraves ved at dette VP ødelegges eller svekkes. Videre vil en fysisk ødeleggelse av terroristenes styrkestruktur bidra til å svekke andre VP, som terroristenes muligheter til å oppholde seg innenfor stater eller støtte fra organisasjoner i disse landene, rekrutteringsmuligheter og støtte fra tredjeland. Klarer man i tillegg å få tak i informasjon fra terroristbaser under direkte aksjoner, kan etterretningene bidra til å gå på andre VPer.

⁴⁹ FFOD Del A 2000, s. 154.

⁵⁰ AJP-3 2001, s. 3-7. GOP 2001, s. 3-2.

⁵¹ GOP 2001, s. 3-2.

⁵² Simon & Benjamin, 2001, s. 14.

b) Ledelse og K2IS

Selv om terrorister bruker det samfunnet de angriper sine ressurser som våpen, kreves det en mengde organisering og logistikk for å lede, koordinere og gjennomføre kompliserte terroraksjoner. En slik aktivitet vil kunne gi en viss signatur som kan identifiseres og dermed påvirkes. Selv om det ikke skulle være mulig å ramme hele organisasjonen, kan terrorhandlinger forhindres og deler av strukturen kan identifiseres for videre analyse. Dermed kan kommando og kontroll av operasjoner identifiseres som et VP. Som en del av dette kan det også ligge K2IS, der kommersiell IKT⁵³ blir benyttet, om enn med kommersiell kryptering.

Et problem er at dersom terroristene blir klar over eller mistenker at sambandet er infiltrert eller avlytter, vil de treffe tiltak. Et eksempel er Osama bin-Laden som sluttet å bruke satellittelefon da det ble kjent at CIA avlyttet disse for å fange opp «stemmeavtrykk».⁵⁴ Dermed vil også dette VP kun eksistere i visse tids- og romintervall.

c) Internasjonale media

Internasjonale media er et VP som ikke kan nås med militære maktmidler, i alle fall ikke i rammen av demokratiske samfunn. Derimot spiller media en viktig rolle i terroristenes strategier og målutvelgelse. Helt tilbake til Selotene og Assasinerne har publisitet omkring terrorhandlinger vært et viktig element av terroristenes strategi.⁵⁵ Innen psyko-sosiologiske teorier for å årsaksforklare terrorisme, framholder enkelte et symbiotisk forhold mellom moderne massemedia og terrorisme, selv om forholdet mellom terror og media er uklart.⁵⁶ En terrorhandling som ingen får vite noe om, er dermed en lite vellykket aksjon. Terroristene har opp i gjennom historien tilpasset sine metoder til samfunnets media- og kommunikasjonsstruktur. Når terrorhandlingene har endret karakter så har det ofte skyldes at samfunnets måte å oppfatte, formidle og reagere på informasjon om voldsomheter har endret seg. Terrorister velger dermed mål i det moderne samfunnet, som garantert er dekket av internasjonale media.⁵⁷ Såkalt ”cyber-terrorism” vil derfor ha lite for seg, fordi effektene kommuniserer dårlig med moderne massemedia.

Vestlige media sørger for at terroristene får et solid overtak hva gjelder informasjon om motparten. Siden mesteparten av underholdningen og nyhetene i internasjonale medier, er et speilbilde av den vestlige kulturen, får terroristene

⁵³ Informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

⁵⁴ Intervju med Bergen, Peter, Morgenbladet, 15-21 februar 2002, s. 8.

⁵⁵ Nacos, Brigitte L., 2000, «Accomplice or Witness? The Media's Role in Terrorism», *Current History*, April 2000, USA, s. 174.

⁵⁶ Lia, Brynjar & Hansen, Annika S., 2000, *Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Predictions*. FFI rapport, 2000/01704, s. 14.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 177 – 178.

en asymmetrisk informasjonsoverlegenhet om hvordan det samfunnet de skal påvirke fungerer, tenker og føler.⁵⁸

Terrorister vil, som de alltid har gjort, fortsatt utføre terrorhandlinger som er så voldsomme at markedskreftene tvinger verdens internasjonale nyhetsselskaper til å gi terroristene *live coverage*. Det gir terrorhandlingene enda større effect og bidrar til *Battle Damage Assessment* (vurdering av ødeleggelsene) for terroristene i sann tid.

Andre vitale punkter der militærmakt heller ikke er like anvendelig, gjelder terrorismens motivasjon og legitimitet, samfunn og rekruttering, samt logistikk og tredjeland. Det skyldes flere forhold, blant annet at militærmakt ikke vil virke, at det ikke er legitim grunn for bruk av militærmakt, eller at dette ikke er lovlige mål (ikke lovlig stridende). Dermed blir det ikke så mye å ta tak i, og terroristene vil også bruke sine erfaringer fra Afghanistan, slik at det i framtiden kan bli enda mindre å skyte på.

Avslutning

Uansett hvilke motmidler regjeringer finner mot fjerde bølge terrorisme, vil fenomenet dukke opp igjen med nye motivatorer og utnytte de sårbarheter som samfunnsutviklingen avdekker. Tidligere erfaringer med militære styrker som virkemiddel mot terrorister, er ikke oppløftene, og at selv på hjemlig grunn er det svært vanskelig å finne og bekjempe slike organisasjoner.⁵⁹ Utviklingen i Afghanistan viser at militære styrker kan finne og ødelegge terroristorganisasjoner på bakken. Det gjenstår å se om krigen i Afghanistan forblir et unntak eller om den viser at også skjulte terrornettverk kan bekjempes dersom de eksponerer seg for militære virkemidler.

Generell manøverteori brukt på terroristorganisasjoner og erfaringene fra Afghanistan, viser at militærmakt kan ødelegge eller påvirke VPer direkte, og dermed bidra til at andre VP svekkes eller blir tilgjengelige for andre virkemidler. Disse tiltakene kan i sum redusere terroristorganisasjoners TP i en slik grad at de innenfor gjeldende rammeforhold ikke blir i stand til å gjennomføre operasjoner uten en omfattende restrukturering og gjenoppbygging av organisasjonen. I lys av dette ligger erfaringen at terrorisme alltid vil oppstå i nye former etter som samfunnsforholdene utvikler seg. Og så lenge vi i de vestlige sanitære samfunnene tror at vi kan kontrollere virkeligheten, og underholde oss med en syntetisk og virtuell virkelighet som befinner seg inne i et hus på Fornebu, så blir vi like overrasket neste gang verdens elendighet ramler ned i hodene våre.

⁵⁸ Coker, Christopher, 2001, *Assymetrical War*. IFS Info 1, s. 17. Heggheim, T, 2002. Foredrag GILs Luftmaktseminar LKSK 6. februar 2002.

⁵⁹ Rapoport 2001, s. 424.

English Summary

Despite recent success fighting terrorism with military forces in Afghanistan, terrorism is not easily fought by modern western military forces. The Centre of Gravity (CoG) of modern international religious terrorism is the values and world view shared by the individual terrorist and their sympathisers. This is not likely to be influenced by military means. A CoG is supported by decisive points (DP) that protects the CoG, or is needed for the CoG to operate. DPs terrorist forces and infrastructure, and leadership and Command, Control and Information structures (K2IS), can be attacked or influenced by military forces. Any results of such actions may weaken the CoG in such manners that it will not be able to operate for some time, and thus can be influenced by other than military means.

Palle Ydstebø, f. 1961, Eiksveien 55, 1359 Eiksmarka. Major i Ingeniørvåpnet, Cand. Philos. med historie hovedfag fra Universitetet i Tromsø. Han er student ved Forsvarets stabsskole/Hovedstudiet, og har tidligere vært kompanisjef i Ingeniørbataljonen/Brigaden i Nord-Norge, nestkommanderende i Ingeniørbataljonen/6. Divisjon og har tjeneste fra Ingeniørinspektoratet og Forsvarets overkommando/Hærstaben.

Political Realism and the Ethics of Vulnerability:

The Need for a New Understanding of Security after September 11

BY KOMMANDØRKAPTEIN RAAG ROLFSEN⁶⁰

Introduction

The principles of political realism are strongly dominant in current international relations. This tendency started before September 11, but the terrorist attacks and the US response certainly have strengthened it. Yet, this political strategy, particularly in its present version, has at least three basic flaws.

One deals with an inherent contradiction in the theory itself: It oscillates between the descriptive and the prescriptive, at the same time as it explicitly excludes the validity of ethics in the field of foreign policy. It presents itself as ‘a-ethical’, as beyond ethics, and yet, it claims normative appeal.⁶¹

The second flaw is particularly related to the present situation. Whereas the classic theory as represented for example by Hans Morgenthau rules out the possibility or desirability of one state gaining hegemonic power, this is exactly what is happening today. The increasing unilateralism of the US is in fact in direct contradiction with one of the basic principles of political realism.

The third and most important objection however, is simply that political realism in the current situation cannot provide what its adherents often claim in its name: It cannot provide security and international stability. The theory was developed in an undemocratic environment where power was reserved for the few, and it is as such not fit to meet the present challenges. A situation characterized by globalization, democratization and a new sense of a shared vulnerability demands a novel theoretical framework for world politics.

⁶⁰ A special thanks goes to Sturla Stålsett for important advice throughout the process, especially in relation to the introduction and the section on liberation theology.

⁶¹ One could argue that normativity not necessarily implies ethics, e.g. in relation to the exercise of a craft. The argument of this article, however, tries to establish that statesmanship can not be reduced to craftsmanship.

In this situation, there is a clear need for reformulating our understanding of security. I shall suggest that what may be called an ‘ethics of vulnerability’ may provide a fruitful basis for working out an alternative to political realism in this respect. Our concept of security must take into account the many-sided phenomenon of human vulnerability. In stead of seeing vulnerability as the opposite to security, security policy today must take due account of the ways in which vulnerability in fact contributes to sound, ethical, human behavior, thus constituting the very essence of security. Vulnerability is an anthropological and ethical precondition. Security is definitely about providing protection to the population, but this is not done by seeking impenetrability but rather by protecting and securing that human and state interaction can build on a mutual recognition of vulnerability.

What are the implications of seeing the current political situation in the light of the differences of these opposing approaches? Is political realism incompatible with an ethics of vulnerability, or do the two approaches contain basic elements that fruitfully can strengthen one another? These are the questions that the last part of the article tries to answer.⁶²

Political Realism

The Present Predominance of Political Realism Post September 11

Rather than introducing a complete new situation in security policy, September 11 means the consummation of a development that started at least as early as the fall of the Iron Curtain. The dominant events on the international scene today are to a great extent results of this consummation. The victimization of the US brought about by the terrorist attacks was what the US government needed to play with confidence its role as the only superpower left on the world stage.⁶³

Through the 1990s we saw both USA and the international community at large searching for answers on how to adjust to this new situation. During this decade one could say that a sort of political idealism was still balancing the dominant political realism. The idea of collective security, besides the predominant idea of state security, was still making up a part of the basic ideology of US

⁶² The article is written with a clear consciousness of its provisional and preliminary character. The presentation of political realism would profit by a wider frame. It is also a risky task, so violently, to cross the line separating politics from ideology, ethics and religion. The general and foundational approach of this article can not take the complexity in the current situation in international politics sufficiently into consideration. It will not be able to provide ready-made solutions to the concrete dilemmas facing decision-makers in this situation. These decision-makers, however, are trained and developed in a context where they have to approach overarching dilemmas that are also ethical, intellectual and academic in character. This article hopes to take some small steps towards balancing the predominant position political realism has taken in these milieus.

⁶³ This confidence, supported by the lack of interference from the International Society, has in its turn been imported by other local and regional actors, visually in The Philippines, Caucasus and last, but surely not least, in the Middle East.

foreign and security policy. The US profiled itself as a partner of peace⁶⁴ and emphasized the role and authority of the Security Council. If sufficient support was not to be found in the Security Council, the US and NATO acted as though they were carrying the responsibility for restoring international peace and security that the UN system was not able to carry.

This belongs to the pre-September 11 era. Today the situation has changed considerably. The US is still bound by multi- and bilateral agreements, seeks to build international cooperation and coalitions, and is a member of international organizations. The present US administration, however, seems to regard this either as unavoidable ‘friction’, or as necessary tools to reach the goals of the US foreign and security policy. We see a shift from building on the main parts of chapter VII of the UN Charter, thus underlining the importance and role of the international community, to a US policy leaning heavily on the last article of the chapter (art. 51, on the right to self-defense). This article is the only one legitimizing use of force without the approval of the Security Council. This use of the concept of self-defense in order to legitimize continued acts of war against terrorism is not tenable, though, according to any serious interpretation of article 51.⁶⁵

In sum, we see a post-September 11 situation determined by an acceleration and consummation of a development where political realism is allowed to state the terms more or less alone. This development has deep roots in US political theory and practice. The (self⁶⁶-) victimization brought about by the terrorist attacks prepared the soil for realism, gave vigorous growth and made it blossom; thus shaping the form, not only of US foreign and security policy, but also of current world politics as a whole.

But if the aim is security and international stability, political realism will not work. It has basic flaws. In order to point out these flaws, I shall now roughly outline the basic principles of political realism.

⁶⁴ The present co-ordination of Russian and Western (NATO) security policy (as it was brought a step further through the signing of the new treaty the Summit Meeting of NATO and Russia in Rome May 28, 2002) can be seen as a continuation and strengthening of collective security in US foreign policy. A more probable interpretation, however, is seeing this as a sign of the impaired position of NATO as an appropriate tool in US military and security policy. The growing unilateralism of the US means that future military and security operations to an increasing extent will be led by USA alone, leaving NATO as a political and non-military tool to take care of stability in Europe. For this interpretation, see Jolyon Howorth «CESDP After 11 September: From Short-term Confusion to Long-Term Cohesion» in *EUSA Review* 15:1, (2002), pages 1, 3-4.

⁶⁵ The previous articles strongly proscribes aggressive warfare and underlines the superior role of the Security Council. Art. 51 is meant to balance this, certainly not to remove it. Art 51 reads: «Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. »

⁶⁶ The use of the term ‘self-victimization’ does in no way imply that the terrorist attacks were brought about or allowed to happen by the US or by any forces within the US. The term does, however, mean that the present US Administration makes a calculated use of, far beyond appropriate limits, the combination of being both a victim and the most powerful state in the world.

Morgenthau's six principles

Political realism holds that might is right. It takes as its basic assumption that power is, or ought to be, the primary end of political action. The theory has a long history, from Thucydides, through Machiavelli and Hobbes, to American scholars in the last century such as Reinhold Niebuhr and Hans J. Morgenthau.

In the beginning of his major work – *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*⁶⁷ – Hans J. Morgenthau outlines six principles of political realism. These are⁶⁸:

1. *Politics is governed by objective laws that have their roots in a stable human nature.* This principle underlines the rational and conservative elements in the theory. History shows that human nature is stable, i.e. following constant laws. This means
 - that traditional political theories that reflect these laws are more to be trusted than novel theories.
 - that the acts and reactions of human beings can be treated as stable objects of political theory.
2. *The concept of interest is defined in terms of power.* This principle fills the notion of the stability of human nature with content. A statesman, i.e. a leading representative of a social group, will/ should seek, and always has/ should have sought, in confrontation with other social groups on the same level, to serve the interests of the group by maximizing its power. This second principle also serves as basis for a rigid separation of politics from other spheres, such as economics, ethics and religion. The principle also excludes the *motives* of the decision-makers as interesting for political theory.

Together, these two principles contain the basic elements of Morgenthau's political realism, both its theoretical and normative elements. Morgenthau makes it quite clear that the normative element equals the rational element in the theory. This means that we can find irrational elements in politics *as it actually is*. We can even find a counter theory of irrational politics. These elements can and should be judged and, if possible, corrected by the entirely rational theory of political realism.

⁶⁷ Fifth Edition, Revised (New York: Alfred A. Knopf, 1978) pages 4-15.

⁶⁸ These principles were added to the second edition following criticism for the lack of room for morality in the original. As we shall see, the morality added in these principles does not go beyond rationality, prudence (defined as applied rationality) and the assumption that political realism constitutes the best possible approach to international politics. This vague use of the concept of 'morality', finding no support in anything but the assumed superiority of the theory itself and having no other function than making the theory acceptable, has continued in newer versions of the theory. Robert J. Myers for example claims that «All international relations problems can be fruitfully studied in this framework» of the triad «interest, power and moral purpose.» One searches in vain, though, for what this could mean. See Robert J. Myers, *U.S. Foreign Policy in the Twenty-First Century*, (Baton Rouge, Louisiana State University Press, 1999), page xi.

The following four principles mainly expand on the two first, but they also contain some new elements.

3. *Although the key concept of interest defined as power is an objective and universal category, the meaning of the concept will vary in time.* The actual interests of the social group and the kinds of power it has access to are contingent upon the historical situation. In contemporary foreign policy, for example, the nation state is the ultimate point of reference. This can change, but, and this is a central feature of political realism, this change can/ must only be brought about by nation states seeking their own interests in terms of power. Giving authority to supranational agencies on other premises than that these agencies protect the interests of the state handing over its authority, is in this view, political folly.
4. *There is a clear-cut difference between the morality of the state and the individual.* While the morality of the individual can include even self-sacrifice, the morality of the statesman as statesman can only include prudence, understood as weighing the consequences of alternative political actions.
5. *Political realism refuses to identify the moral aspirations of a particular nation with the moral laws that govern the universe.* God can never be proved to be on one side of a conflict. But, and this is a decisive point, though the statesman can not overview the totality of the situation, *the theory of political realism can.* «It is exactly the concept of interest defined as power that saves us from both moral excess and that political folly».
6. *There is a profound and real difference between political realism and other schools of thought.* This difference consists to a great degree in that the political realist maintains the autonomy of the political sphere. When it comes to deciding which political action to pursue, the statesman must not be tempted to take into account interpretations from other spheres, such as law, ethics or religion. This, according to Morgenthau, is a hard lesson to learn for the statesman.

On this background the introduction of the six principles ends with a remarkable sentence. We will have to comment on it later:

*Thus it is inevitable that a theory which tries to understand international politics as it actually is and as it ought to be in view of its intrinsic nature, rather than as people would like to see it, must overcome a psychological resistance that most other branches of learning need not face.*⁶⁹

In addition to the these six principles we have to comment on a seventh that is not stated on its own, but that runs through the other six. This is the Balance of Power. Balance-of-power theory describes political laws that are intrinsic to the reality that political realism takes as its point of departure and constant refer-

⁶⁹ Morgenthau, page 15, (my italics).

ence. There are many variants of this theory. All agree essentially, however, that states tend to oppose threatening powers in the international system. This balancing behavior is conducive to international stability as aspiring revisionist states will be prevented or deterred from achieving or pursuing their expansionist goals, or because states will be socialized to the system's balancing dynamics.⁷⁰

Descriptive or Prescriptive? Normativity without Ethics?

Having thus presented political realism through Morgenthau's six (seven) principles, it is possible to point out why it cannot work to ensure legitimate security and peaceful international relations. In other words, I shall seek to expose its basic shortcomings. Firstly, I shall look at the relation between what Morgenthau calls the 'theoretical' and 'normative' elements of political realism.

Formally, it would be possible to distinguish between a descriptive and a prescriptive political realism. A purely descriptive realism would mean an objective account of political events and situations, saying nothing about right or wrong in the actions and decisions described. A prescriptive realism, on the other hand, would mean applying values and norms from philosophical or religious ethics to guide the statesman (or -woman) in the decision-making process. Practically, this distinction is impossible when it comes to political realism. What we see is a fervent oscillation between its 'theoretical' and 'normative' elements. The passage from 'is' to 'ought', which is not accounted for in any way, is not the exception, but the rule. Its real normative power lies in this oscillation. This double bind of the theory is not unique to it. Any scientist asserting objectivity for his or her research will be tempted, following his or her own values and norms, to present something on how the results of the research should be used. What is peculiar to political realism, though, is that it doesn't find its prescriptive element in an external ethics that is implied rather than stated. It finds it in the description itself! In other words, things *should be*, because they *are*.

Hence the remarkableness of the sentence quoted above. Political realism is a theory that understands international politics not only as it is in its intrinsic nature, but in the same movement, as *it ought to be*. Adopting the hallmark of logical positivism, that there are only two sources of knowledge: logical reasoning and empirical experience, political realism goes far beyond what logical positivism would allow. Political realism sees itself not only as able to deduce universal laws, but also to prescribe political action. The peculiar feature of the theory is that this normative element is based on nothing else than the rational account of experience. To continually commit the naturalistic fallacy is a central feature of political realism.⁷¹

⁷⁰ Paul A. Papayoanou, «Interdependence, Institutions, and the Balance of Power: Britain, Germany, and World War I», in *International Security*, 20:4, (1996)

⁷¹ In my reading, the realism of Reinhold Niebuhr is less hard-core, and therefore, in my judgment, less self-contradictory than that of Morgenthau. Niebuhr, due to his marxist influence, states clearly the fundamental

In the next movement *this* normative element is opposed to *another* normative element: how the people *would like to see it*. ‘The people’, one would suspect, being those who have not gone through the psychological ordeal of having to exclude ideology, ethics and idealism from their judgment. This undemocratic exclusion of the people and common sense is not accidental, but a central part of Morgenthau’s political realism. He says:

*Especially where foreign policy is conducted under the conditions of democratic control, the need to marshal popular emotions to the support of foreign policy cannot fail to impair the rationality of foreign policy itself. Yet a theory of foreign policy which aims at rationality must for the time being, as it were, abstract from these irrational elements and seek to paint a picture of foreign policy which presents the rational essence to be found in experience.*⁷²

Political realism, in Morgenthau’s version, is thus conservative, undemocratic and irrational, all this to construe prudence and rationality as its normative appeal.

Balance of Power – Social Darwinism and Philosophical Dialectics in Political Realism

Although this describes the self-understanding of political realism, all is not said when it comes to finding the sources of its normative appeal. The might-is-right principle, for example, or stated more soberly, the principle of interest defined in terms of power, has common traits with social Darwinism. It implies that in the same way as nature develops and moves forward to higher forms of life through an unregulated struggle of all against all, political actors should be permitted unimpeded to seek the maximization of their own power. Only in this way the lasting actors, fit to play their role on the world scene, will survive. Those not fit will disappear.

There is some kind of regulation though, and it is here that we find the influence from philosophical dialectics.⁷³ This regulation is taken care of by the balance-of-power principle. Although reality is anarchical, political realism, as a theory, is not. It is dependent on a certain dialectics. The opposing forces of reality are lifted up (*aufheben*) in the rationality of political realism. As long as no

values of his theory. See for example Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*, (New York, 1969), page 258-9: «If this *equality and justice* cannot be achieved without the assertion of interest against interest, and without the restraint upon the self-assertion of those who infringe upon the rights of their neighbors, then society is compelled to sanction self-assertion and restraint. It may even (...) be forced to sanction social conflict and violence.» (My italics).

⁷² Morgenthau, page 6.

⁷³ Most political realists will not admit to this influence. Any kind of historicism, i.e. Hegelianism, Marxism or the theory of Progress, will in its belief in a better future run counter to the basic principle of political realism of the stability of human nature. A kind of quasi-historicism is all the same inevitable for political realism. The exposition and argument itself of the theory rests in a hope for a better world. This ‘best of all possible worlds’ will appear when the play of interests defined in terms of power is allowed to go on unimpeded by supranational organisations and idealism, only regulated by the balance-of-power principle. See Myers, pages 71-82.

exterior factors are allowed to intervene, the play of interests defined as power will regulate itself in the best possible way.

This is important in two senses, as we shall look more closely at later: Firstly, the power-of-balance principle makes it clear that political realism constitutes itself as a system covering the whole of political reality. The statesman himself, having the interests of his particular state in view, can not have a complete overview over the situation. This means that the situation as such, if there is anything as 'as such', is anarchic. According to this theory there should not be any supranational agency regulating the play of wills, forces and powers against each other. On the other hand, however, the balance-of-power principle sees to it that this self-persevering play of forces is self-regulating. It is this ontological and dialectical law that makes the passage from the descriptive to the prescriptive possible. Without being able to say that it is 'good' or 'the best possible' that all should act out of self-interest defined as power, the theory would lose its normative appeal.

Secondly, it is important because the theory *allows counter-forces to exist* when one actor is approaching a hegemonic position. It will go a long way to explain, some would even say prescribe, asymmetric strategies to weigh up for the unbalance resulting from this near-hegemonic situation. The power-of-balance principle will allow that insignificant actors on the stage are swallowed up and eliminated. It will not, however, allow that essential actors representing huge populations and economic interests, as let us say the Arab world, are held down in impotency over time. The principle imposes self-restriction on superpowers approaching a hegemonic position, part of the reason being that this position could be compared to the position of a supranational agency.

Towards an 'Ethics of Vulnerability'

If the goal is peace and security in international relationship, political realism will not work. The current volatile world situation does in my view demonstrate this quite clearly (for example the Middle East). And further destabilization must be expected, as states take the 'war on terrorism' as excuse to violently pursue national interests (Russia, China?). The internal flaws of the theory that I have just pointed out partly explain this failure of political realism. How, then, should we go about in order to work out an alternative?

I suggest we should take a basic human phenomenon as our point of departure, namely, vulnerability. In political realism vulnerability is seen as purely negative. The security of the State and its citizens is the main goal of politics and it consists simply in reducing vulnerability.

What we suggest to label an 'Ethics of Vulnerability' sees vulnerability as indelible, fundamental and human. The role and responsibility of both the state and the individual is not to remove vulnerability, which would be to remove a

basic human element from society, but to provide structures that protect vulnerable humans from the misuse of their indelible and fundamental vulnerability. Vulnerability is nothing else than the openness to the other that preconditions both the individual and the community as human.

'Vulnerability and Security'

The basic document for what in this article is called an 'Ethics of Vulnerability' is a study, called *Sårbarhet og sikkerhet*, that was published in December 2000 by the Commission on International Relations in Church of Norway. This publication came as a result of a long process. Church of Norway had been challenged from both its national and international partners to reflect upon key issues in current international politics from an ethical and theological perspective. In the forefront were the urgent ethical dilemmas related to the so-called 'Humanitarian Interventions'. The Commission appointed a working group, which opted for a broad approach by not treating the issues separately, but rather seeking to reframe the fundamentals of security policy, by suggesting a new point of departure.

Through this process it became clear that the dominant security concept of modern society was in conflict with basic traits of contemporary ethics and some important developments in recent ethics and theology. The original narrow scope, to treat of particular challenges in international politics, had to be broadened and deepened to include a treatment of an alternative security concept based on a more nuanced understanding of vulnerability than that of the dominant political theories. This new concept was then applied to concrete challenges, such as human, economical and environmental security, 'Humanitarian Interventions', the role of technology, common global goods (water used as an example) and the peacemaking role of religions.

The security concept introduced in *Sårbarhet og sikkerhet* has been met with considerable interest in different areas of Church and society, both in Norway and internationally. The Norwegian Church Aid funded an English translation, and this was published in February 2002 as *Vulnerability and Security*, which also included a reflection on the 'war' on terrorism.⁷⁴

Influences – Levinas and Liberation Theology

The approach that *Vulnerability and Security* seeks to outline has been seriously influenced by at least two sources. The first is the philosophy of Emmanuel Levinas. The second is Latin American liberation theology.⁷⁵ There is no room for

⁷⁴ The full text of the English version can be found at <http://www.kirken.no/engelsk/VULNERABIL.doc>

⁷⁵ The influence from Levinas on liberation theology is notable in the works of Gustavo Gutiérrez and, in particular, Enrique Dussel, see his *Ethics and the Theology of Liberation*, (New York: Orbis Books, 1978), page 9.

an extended exposition of this influence here, but a few words will help to clarify the concepts.

For Emmanuel Levinas ethics is first philosophy. This is in clear opposition to what Western philosophy has maintained through its entire history, from the Greeks till today. Classical philosophy always starts with general truths about reality as they are exposed in metaphysics or ontology. Ethics will then be deduced from this ontology as one branch besides other branches, together ideally encompassing the whole of reality. This would make out a complete philosophical and scientific system – a totality.

The problem of this totalitarian approach is that it systematically disregards a basic feature of human reality – the otherness of the other. It is inherent to an ontological system to reduce everything that is other to the same – to include all that is outside inside its own totality, the precondition being that this is both desirable and possible. According to Levinas, it is possible, and to a certain extent desirable, to determine the other as being an object among objects in the world. This can be done through the overarching principles of a system, or through its branches, such as biology, sociology or politics. This way, however, the other as other is missed. We are then dealing with an object inside the system.

The genuine and (pre-) original meeting with the other both continually preconditions the system and shatters it. This meeting is called ‘pre-original’ because it is foundational in a wholly other way than an origin, ‘arche’ or beginning of a traditional political or scientific system. It is pre-conscious, pre-ontological and pre-voluntary. Being-for-the-other is the primary signification. I am chosen before being able to choose. Levinas says:

The signifyingness of sensibility, the one-for-the-other itself – is the pre-original signifyingness of sensibility that gives sense, because it gives. Not because, as preoriginal, it would be more original than the origin, but because the diachrony of sensibility, which cannot be assembled in a representational present, refers to an irrecoverable pre-ontological past.⁷⁶

In this meeting, facing the other, I am decided upon, determined and called to responsibility. In this call I am summoned to the human. I become a re-sponsible subject by being subjected to the demand of the other. I am demanded by the vulnerability of the other – him or her being fragile, threatened, weak or poor. And, this demand concerns me in my own vulnerability – in my sensibility.

It is as though the sensibility were precisely what all protection and all absence of protection already presuppose: vulnerability itself.⁷⁷

My basic responsibility is pre-conscious and is more ‘me’ or ‘mine’ than any self-determining and free Ego or will. The Ego emerges in the accusative – accused by the other. The fundamental and founding ethical relation is asymmet-

⁷⁶ Emmanuel Levinas *Otherwise than Being – or Beyond Essence*, (translated by Alphonso Lingis, Pittsburgh, Duquesne University Press, 1998), page 78.

⁷⁷ *Ibid.*, page 75.

ric. The other *as* other can never be determined by me and have a place in the system. Ethics is first philosophy.

In the Ethics of Vulnerability the ethical relation is asymmetric in yet another respect, and it is here that the influence from liberation theology can be seen. Put in short terms, in the words and deeds of Jesus a preference for the poor was clearly visible. His death on the cross means identification with, solidarity with the ‘crucified ones’ of our own time.⁷⁸ Consequently, liberation theology makes an ‘option for the poor’; it seeks to do theology from the perspective of the victims. The ultimate reason for this fundamental option is theological: It is firmly held that the God of the Hebrew and Christian Scriptures is revealed above all as the God of the poor, the God of victims. The climax of this self-revelation is the exposure of God’s own vulnerability, as can be seen in Jesus death on the cross.

Essential to both Levinas and liberation theology then, is a focus on (strength in) weakness, receptivity, vulnerability. Vulnerability is certainly not evenly distributed. Quite contrary to any ideology built on Darwinism or liberalism, an ethics of vulnerability must maintain that the basic law of any community calling itself human is not the rights and survival of the strongest and fittest, but the dignity and value of the weakest and most vulnerable.⁷⁹

Beside these two influences, from the philosophy of Levinas and liberation theology, the ethics of vulnerability has been influenced by the idea of a wider security concept, which is a concept claiming security status for more than state and military security. The theory also sees itself as a part in establishing ‘human security’ as a concept balancing state security on the political strategic level.⁸⁰

Basic features

An Ethics of Vulnerability, along these lines, would have the following basic features:

1. Vulnerability is a fundamental and indelible character of the human. Vulnerability is *essentially* human. This means that it is inhuman to be invulnerable,

⁷⁸ Cf. Jon Sobrino, *Jesus the Liberator. A Historical-Theological Reading of Jesus of Nazareth*, (Maryknoll, New York, Orbis Books, 1993), and Sturla J. Stålsett, *The crucified and the Crucified. A Study in the Liberation Christology of Jon Sobrino*, (Doctoral thesis, University of Oslo, 1997), to be published by Peter Lang Verlag later this year.

⁷⁹ See *Vulnerability and Security*, page 14: «Christ’s proclamation of the kingdom of God challenges the prevailing power structure: social and religious outcasts are given priority access to the salvific community, salvation is offered to sinners and the impure, while children, the sick and the poor are held up as examples for believers and as special recipients of God’s care and love. The crucifixion can be read as a revelation that God identifies with those who are at the mercy of atrocities; God enters the world of sin and wickedness, takes the suffering upon Godself and sides with the victims. The act of atonement is based on this exposure of God’s own vulnerability. Belief in the resurrection implies the hope that victims will be raised up again.»

⁸⁰ See for example: Fen Osler Hampson (editor) *Madness in the Multitude - Human Security and World Disorder*, (Oxford University Press, 2001). This book treats both an expanded security concept and the concept of ‘human security’.

to hide behind impenetrable shields or reduce the other to just being an object in an all-encompassing and totalistic theory.

2. The right to protection arises from human vulnerability:

A human being is a vulnerable creature. It has a need for and right to protection against threats to its life and liberty. This is the legitimate basic assumption of security policy.⁸¹

The right to self-defense is derived from this primary duty to protect the other.

3. The ethics of vulnerability is not to be confused with political idealism – or, rather, the parody of it that political realism opposes itself to. The weak in us, among us and before us has the right to be protected, sometimes with force. This right belongs to every vulnerable human being and has its (pre-) origin in my responsibility for the concrete other. This also conditions the development and use of the means of protection.
4. The essentiality of vulnerability means that efforts to remove vulnerability risk reducing the human at the same time. Political strategies that have as their only goal to remove vulnerability are supported by ideologies that have distanced themselves from the basic conditions of human reality. They stand at the risk of reaching the opposite of their intentions: rather than reducing vulnerability, they risk making human interaction colder, harder and more violent.
5. The ethics of vulnerability also addresses a decisive development in our Western situation. Up to a certain point the technological and scientific development was driven by the hope for a better life. The predictability of disaster and disease was radically improved, as was the ability to plan and control. This development now seems to have crossed a limit. It is no longer driven by the hope for a better, but by the dream of invulnerability. This can be seen by the fact that concepts describing basic features of the human are seen as one-sidedly negative. Vulnerability is only one of several examples. Others include human finitude, dependency and unpredictability. When these basic and indelible features of human life are defined in the negative, we have passed the limit from the hope of a better life to the dream of invulnerability. This can be seen in the technological development in general and in the development of arms technology in particular
6. The positive contribution of an ethics of vulnerability is that the indelibility of these basic features – vulnerability, finitude, dependency and unpredictability – is not a lamentable fact, but the basic precondition of a good and meaningful life – of joy, proximity and community. They implicate openness to the surroundings, to nature, to fellow human beings, and some would say, to God.

⁸¹ *Vulnerability and Security*, page 14.

7. Being essentially human, vulnerability is something we *share*. Therefore, the ethics of vulnerability, as a fundamental ethics, gives support to ‘human security’ and ‘collective security’ as necessary balancing concepts to ‘state security’ on the strategic political level. This also means a widening and deepening of the security concept. This should not lead to a militarization of security in new and wider spheres of society, but to the strengthening of the recognition of the responsibility for the protections of concrete and vulnerable human beings and groups.
8. The ethics of vulnerability means a preference for the poor and the wounded. Vulnerability is not evenly distributed. The normative element, i.e. the ethical legitimacy, of every political theory ultimately stems from the vocation going out from the vulnerability of concrete human beings. Politics gets its legitimacy from the responsibility for the survival of the unfit.⁸²

Implications

This far I have presented the principles and shortcomings, both inherent and in relation to the present political situation, of the predominant political realism. This presentation has served as a background to present the ethics of vulnerability as an alternative approach. This way the *differences* of the two approaches has been brought out. The most significant ones can be outlined as follows:

Where political realism starts from the interest and power of the mighty, the ethics of vulnerability starts with the rights of the powerless and vulnerable.

Where political realism stresses the importance of independence, self-determination and sovereignty, the ethics of vulnerability underlines dependence, inter-dependence and the demand of the other upon me as inevitable aspects of the human.

When political realism calls for a radical separation both between the political and other spheres, such as ethics, religion and ideology, and between the morality of the statesman as a statesman and as an ordinary citizen, the ethics of vulnerability claims that ethics, as first philosophy, is fundamental and unavoidable.

Political realism seeks to eliminate vulnerability. The ethics of vulnerability promotes the protection of vulnerability.

Political realism is only prepared to give authority and power away through supporting supranational agencies and entering into multilateral agreements to the degree that these agencies and agreements serve and continue to serve the national interests of the states. The ethics of vulnerability finds its basic and pre-original moment in my giving all authority and power to the vulnerable other. The authority and power over which I dispose is derived from this pre-original situation, from my responsibility for the other. I have no power in my own right.

⁸² The scope of this article doesn't give room for a thorough account of the passage from ethics to politics. I will have to leave this to a later work. I will touch upon it, though, in the last part of this article, «The Centrality of Europe».

This presentation of opposing points, however, is not the last word. We will have to say something on the consequences and implications of these opposing approaches. The final word, though, will question *this opposition itself*. Is the passage from ethics to politics possible? Is politics possible at all without at least some of the principles of political realism, for example rationality, prudence and the position of the State?

These questions will be treated under the heading «The Centrality of Europe». Before that I will address US unilateralism and the relation of political realism to the question of responsibility.

US Unilateralism, Realism and Vulnerability

The unilateralism of the United States can be seen as constituting a threat to international peace and security in the current political situation. This is not mainly due to the concrete results of the operations of US military forces abroad. The main reason is that an already fragile international rule of law is undermined and that the US no longer is able to exert coherent moral leadership. The ‘war on terrorism’ means stretching the concept of self-defense beyond its legal limits, and in that way continuing the development increasingly feared by many in the 1990s, where the role of supranational agencies, agreements and values is impaired. This means:

that the US has a weakened credibility if it should try to use its power to restrain other governments finally finding the legitimacy to fight their own «terrorists»; thus escalating local and regional conflicts.

that US unilateralism reveals the impotency of other central actors on the world scene, leaving these to choose between bandwagoning and balancing, none of which adds anything to world peace and security.⁸³

This interpretation and worry does not correspond to the self-understanding of the US President, administration or public. For them ‘America’ now has obtained the position as the world leader in the fight against evil. The best solution for the United States is the best solution for the world at large. ‘America’ is now putting all ‘well-intended’ talk and ‘idealism’ aside, taking up the fight and compelling all good forces to join.

The legitimacy of the ‘war’ is found in the victimization brought about by the terrorist attacks. As the initial phase of the ‘war’ is over, the number of civilian deaths in the War against Terrorism has surpassed the death toll of the terrorist attacks⁸⁴ and the support in the international community and rule of law is weakening, this original legitimacy is now definitely impaired⁸⁵. It is upheld, though, by a well-staged rhetoric of self-victimization. The original rage and cry

⁸³ See Christopher Coker, «September 11th and its implications for EU and NATO» in *The Norwegian Atlantic Committee, Security Policy Library 1-2002*, page 8.

⁸⁴ See the report of Professor Marc W. Herold, University of New Hampshire, at http://www.cursor.org/stories/civilian_deaths.htm

⁸⁵ It is here not mainly a question of counting but of proportionality.

for retribution and revenge is replaced by aggressive precaution. The fight has just begun. There are supposedly tens of thousands of terrorists out there, supported by ‘rogue states’ constituting an ‘axis of evil. ‘America’ will not sit back and wait.⁸⁶

There is no doubt that this staging of the situation works for the majority of the domestic public. That does not prevent, however, that it is built upon grave inconsistencies:

Firstly, presuming that I am right in finding the ideological framework of current US foreign and security policy in political realism, this staging is inconsistent with political realism itself. The balance-of-power principle will describe, predict and prescribe how the US near-hegemonic unilateralism will have to be limited. This is a basic rule of the power-of-balance principle:

*All states act to oppose any coalition or single state which tends to assume a position of predominance within the system.*⁸⁷

The decision to take on the role as the sole superpower to fight evil in the form of terrorism, leaving self-restraint aside, will not bring about a stable and peaceful political situation. It will lead to an escalation of violence, as both the social groups supporting terrorism, including states, and the actors on the world scene exposed in their impotence will have to counter-balance the US political and military power.

The other inconsistency or paradox of the current situation is the combination of victimization of self and superiority of strength (financial, military, and political). This is not only evident in the speeches of President Bush.

The most revealing example of this paradoxical situation is President Bush’s use of the September 11 tragedy to accelerate the process of establishing the missile shield around the United States. The relation between the terrorist attacks and USA’s inability to protect itself against long distance missiles is far from clear, but the connection seems to work for the US public. The reason being that the US President and public share in the same dream of rebuilding the

⁸⁶ The following quotation from President Bush’s State of the Union address January 29th 2002 should serve as sufficient reference for the above renderings: «States like these (North Korea, Iraq and Iran), and their terrorist allies, constitute an axis of evil, arming to threaten the peace of the world. By seeking weapons of mass destruction, these regimes pose a grave and growing danger. They could provide these arms to terrorists, giving them the means to match their hatred. They could attack our allies or attempt to blackmail the United States. In any of these cases, the price of indifference would be catastrophic. We will work closely with our coalition to deny terrorists and their state sponsors the materials, technology, and expertise to make and deliver weapons of mass destruction. We will develop and deploy effective missile defenses to protect America and our allies from sudden attack. And all nations should know: America will do what is necessary to ensure our nation’s security. We’ll be deliberate, yet time is not on our side. I will not wait on events, while dangers gather. I will not stand by, as peril draws closer and closer. The United States of America will not permit the world’s most dangerous regimes to threaten us with the world’s most destructive weapons. Our war on terror is well begun, but it is only begun. This campaign may not be finished on our watch – yet it must be and it will be waged on our watch. We can’t stop short. If we stop now – leaving terror camps intact and terror states unchecked – our sense of security would be false and temporary. History has called America and our allies to action, and it is both our responsibility and our privilege to fight freedom’s fight.» See <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>.

⁸⁷ See Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, (New York, 1957).

invulnerability that was lost when the Soviet Union acquired long distance missiles after WW II. The terrorist attacks function as a suitable pretext to this reach this end.

According to the ethics of vulnerability the goal of invulnerability is unethical. Being a part of a human and global fellowship means being vulnerable and sharing vulnerability. Striving for invulnerability will never «root out»⁸⁸ terrorism, but rather contribute to dehumanizing the relations of the global community and escalating the use of violence. The basic human fact of a shared vulnerability means that security too – both ‘state’ and ‘human’ – is something we share. Security is never ‘mine’ or ‘ours’ alone.

Unilateralism is always a construct. Interdependence is a basic and founding fact of human reality, reaching deeper than calculable economic and political interdependence. The validity of the balance-of-power principle ultimately rests in the asymmetric and pre-original meeting with the other. The only unilateralism possible is the ‘unilateralism of the other’, where I am decided upon and conditioned in my humanity. This does not mean that sovereignty, independence, prudence or rationality is put out of play. These concepts point to important virtues for all responsible humans and for the statesman in particular.⁸⁹ Ultimately, however, this responsibility and these virtues are derived from the pre-original responsibility aroused in me by the vulnerable other. The *knowledge and acknowledgment* of this shared vulnerability and continuous derivation of any self-determining subject, is a fundamental precondition for any effort to build peace.

The American dream of invulnerability amplified the sense of shock and anger after the terrorist attacks. Because the global community partly shares in this dream, it also goes a long way to explain the strong empathy and support from the global community, especially from the Western powers. When these spontaneous reactions had subsided, however, the decisions has to be made on what long-term strategy this new sense of vulnerability should lead to.

After three days of talks with religious leaders on the situation after September 11, Dr. Konrad Raiser, General Secretary of the World Council of Churches, said in his concluding remarks:

Of course, the sudden realization of vulnerability has brought home to the United States as the leading force in the process of globalization an experience to which the majority of peoples throughout the world have been exposed increasingly over these past two decades. Globalization has (...) produced a climate of vulnerability. (...) There has been a genuine manifestation of solidarity and sympathy with the people of the United States in this situation of vulnerability, which had so far been unimaginable. Will the people of the United States now be prepared in turn to share in the condition of vulnerability and

⁸⁸ See Remarks by President Bush at the California Business Association Breakfast, Sacramento Memorial Auditorium, Sacramento, California, October 17, 2001: «This broad-based and sustained effort will continue until terrorism is rooted out.» <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/10/20011017-15.html>

⁸⁹ See the final section, below.

*victimhood which has been the dominant experience of people in other parts of the world?*⁹⁰

Avoiding Responsibility – towards a new Paganism?

Separating political decisions from both your own daily morals and from ethics can increase your efficiency and make the task given more manageable in the short term. In the long run, however, this is a part of a development toward the technologization and the de-humanizing of the human.

This escape from accepting vulnerability is therefore at the same time a withdrawal from ethical responsibility. The paradox of political realism and theories influenced by it, is that what makes up its *normative* appeal – it is rational, scientific, neutral and operative – is at the same time its renunciation of genuine *ethical* responsibility. This will go a long way to explain the oscillation between description and prescription in political realism. Taking residue from responsibility in defining the decision as scientific, rational, objective and a-ethical and at the same time using this as its normative appeal to force its patients to accept the remedies it prescribes.

Political realism shares this strategy with the dominating traditions of philosophy of the West. This applies especially to the consummation of this tradition in the post-Cartesian philosophical systems, characterized as they are by a search for self-perseverance and immanence. These efforts to exclude transcendence can be seen as decisive steps toward science and objectivity. They can just as well be viewed as strategies to avoid responsibility.

*Philosophers may believe that they have left their own particular perspectives and interests behind them. Viewed less sympathetically, however, this smacks of vanity and the appeal to universality could easily be construed as a kind of escamotage or conjuring away of responsibility.*⁹¹

Being well aware of the dangers of going back to pre-Westphalia conditions, the ethics of vulnerability, following Levinas, nevertheless introduce a certain religiosity into political thinking: a respect for the order of non-order opposing the ontological and totalitarian order of the world. The reversal of the order of the world is not to revert to another order or disorder. It means the openness to the order or command, aimed at me, of the vulnerable other; thus an openness to the pre-original and anarchical moment both constituting and continually disturbing the ontological and totalitarian systems of the world.

For these systems of self-perseverance and immanence, including political realism and the balance-of-power principle, the ultimate reference of being is

⁹⁰ The talks were held in Geneva 29 November - 2 December 2001. The Concluding Remarks of the General Secretary can be found at <http://www.wcc-coe.org/wcc/what/international/symbolic.html>

⁹¹ Fabio Ciaramelli, «Levinas's Ethical Discourse between Individuation and Universality» in *Re-Reading Levinas* (edited by Robert Bernasconi and Simon Critchley), (Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1991), page 85.

defined as interest. In the beginning of his main mature work, *Otherwise than Being or Beyond Essence*, Levinas states:

Esse is interesse; essence is interest. (...) Being's interest takes dramatic form in egoisms struggling with one another, each against all, in the multiplicity of allergic egoisms which are at war with one another and are thus together. War is the deed or drama of the essence's interest. (...) Essence thus is the extreme synchronism of war. Determination is formed, and is already undone, by the clash. It takes form and breaks up in a swarming. Here is extreme contemporaneousness or immanence.⁹²

The denial of transcendence, the escape from responsibility and the goal of self-perseverance is constitutive for the world order as seen from the West. Taken to its limits, this illusion of immanence is idolatrous. According to Levinas, the law – *Thou shalt not kill* – is not immanent to reality. It is written in the face of the other and comes from outside. It is the concretization of Divine Law, of the Torah. Speaking of the celestial origin of the Torah, Levinas says:

The Torah is transcendent and from heaven by its demands that clash, in the final analyses with the pure ontology of the world. The Torah demands, in opposition to the natural perseverance of each being in his or her being (a fundamental ontological law), care for the stranger, the widow and the orphan, a preoccupation with the other person. A reversal of the order of things!⁹³

And later in the same essay:

Idolatry is real reality, natural reality.⁹⁴

A totalitarian system where self-perseverance and immanence are the regulating principles, of the individual, the social group *and* of the system as a totality, is the fundamental untruth, the original sin, the Dar al-Harb of our world.

The Centrality of Europe (Conclusion)

The widening gap between Europe and the United States is usually described in terms of the seemingly insurmountable differences in military capacity and technological competence. The increase in US defense spending after September 11 will only widen the already yawning gap.⁹⁵ The long-term effect of the terrorist attacks might lead to a strengthening of the common European security and defense policy (CESDP). The reason for this is that the US will have an interest in transforming NATO to a political tool to build collective European security. Thus the space will be freed for a significant military actor in Europe. The present development will, all the same, mean that the CESDP in the foreseeable

⁹² See *Otherwise than being*, page 4.

⁹³ Emmanuel Levinas, «Contempt for the Torah as Idolatry» in *In the Time of the Nations* (Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1994), page 61.

⁹⁴ *Ibid.*, page 68.

⁹⁵ See Howorth, pages 1, 3-4.

future will have to give up its pretensions to become a military factor that in any meaningful way can be compared to the US.⁹⁶

The question is, however, if the gap between Europe and the US in any way is exhausted, or even best described, in terms of the differences in the levels of military capacity and technology. Is not this growing distance rather cultural and ethical in nature? This article will conclude by showing that the ethics of vulnerability, especially as it is influenced by Levinas, provides an alternative to the predominating political realism. This alternative is adjacent to a perplexed Europe, searching in its own heritage for a way out of its present impotency.

Although the September 11 attacks brought US unilateralism out in the open, it is far from new. As is well known, there is a long list of issues where the US has chosen to break, withdraw from, not support or ratify multi- and bilateral agreements. The examples are many: the banning of anti-personnel landmines, the Kyoto Agreement, the ABM Agreement, import duty on steel, the International Criminal Court, controlling small arms trade and so on. The clean-cut political realism of the Bush administration is, as we have seen, the consummation of a long development in US foreign and security politics.

When Reason in this way is brought exclusively to serve and decide being defined as self-interest and self-perseverance, this consummation also marks a fulfillment of a development that in its origin is Greek, and thus European. In this way the vocation and centrality of Europe is challenged. Some commentators see a bewildered Europe left with two choices. «Either they can bandwagon or balance.»⁹⁷ Both ways, according to this view, Europe is forced to play a game where the rules are laid down by US realism, and neither of the alternatives are leaving Europe with much honor.

I have argued that an ethics of vulnerability, taking as its departure pre-conscious sensibility as openness to the vulnerability of the other, constitutes an alternative way to meet the challenges of present world politics. The questions remain, though. How can an *ethics* provide a basis for *politics*, especially when aspects such as ‘non-order’, ‘pre-originality’ and ‘transcendence’ has been underlined? And, why is this alternative especially adjacent to Europe?

In his article «Peace and Proximity»⁹⁸ Levinas sets forth to answer these questions.

The Europe of our time is worn-out. Its conscience is torn between the glorious promises of its Greek heritage and the testimony of its own history. Awaiting peace on the basis Truth, with the State as guarantor of equality and justice, it can not recognize this in its history of

fratricidal struggles, political or bloody, of imperialism, scorn and exploitation of the human being, down to our own century of world wars, the genocides of the Holocaust

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ See Coker, page 8.

⁹⁸ In *Alterity and Transcendence* (Columbia University Press, 1999), pages 131-144. It was originally published as «Paix et proximité» in *Les Cahiers de la nuit surveillée*, No. 3, (Paris, Verdier, 1984)

*and terrorism; unemployment and continual desperate poverty of the Third World; ruthless doctrines and cruelty of fascism and national socialism, right down to the supreme paradox of the defense of man and his rights perverted into Stalinism.*⁹⁹

Hence the torn conscience and «the challenge to the centrality of Europe by Europe itself.» And Levinas continues: «But perhaps in that very challenge there is a testimony of a Europe that is not just Hellenic!»¹⁰⁰ The torn or bad conscience does not only witness to an inconsistency between rational expectations and reality. It points to an experience older and more real than reality itself – the commandment *Thou shalt not kill* – written in the face of the other. This way the torn consciousness turns Europe to its biblical heritage.

*Have we not heard, in the vocation of Europe, before the message of truth that it bears, the ‘Thou shalt not kill’ of the Decalogue and the Bible?*¹⁰¹

*The face of the other, in its precariousness and defenselessness is for me both the temptation to kill and the call for peace, the ‘Thou shalt not kill.’*¹⁰²

Thus, through attention towards its own heritage, through its awakening to the vulnerability and defenselessness of the other, Europe is called to responsibility. This biblical heritage does not stand in opposition to the Greek heritage. It rather implies it.

*Europe is not a simple confluence of two cultural currents. It is the concretization in which the wisdom of the theoretical and the biblical do better than converge. The relation with the other and the unique, which is peace, comes to require a reason that thematizes and synchronizes, that thinks the world and reflects on being; concepts necessary for the peace of men.*¹⁰³

Taking the vulnerability of the other as the ultimate reference for security policy does not necessarily stand in opposition to the dominance of reason and rationality in the Western tradition, not even to a transformed political realism. The deficiency of present political realism consists in the oblivion of its pre-original and continual precondition – vulnerability itself.¹⁰⁴

Is the passage from ethics to politics possible? How can an *ethics* of vulnerability provide a basis for European or world *politics*? The answer can be found when we see that the philosophy of Levinas takes decisive political developments and events as its point of departure. Levinas sees the Holocaust, where most of his family was killed, as a result of the worst traits of Western thinking. References to Auschwitz, the Holocaust and the Shoa are countless in his work,

⁹⁹ Ibid., page 132.

¹⁰⁰ Ibid., page 133.

¹⁰¹ Ibid., page 135.

¹⁰² Ibid., page 141.

¹⁰³ Ibid., page 142.

¹⁰⁴ *Otherwise than Being* page 75, (cited above).

and both his main philosophical works starts, as their point of departure, with a description of the Hobbesian war of all against all.¹⁰⁵

Philosophically the passage from ethics to politics – from the limitless demand of the other to the limiting rationality in world order – is brought about by the entering of the third party. It is not rationality that originally limits the all-consuming responsibility for the other. The third party enters as another other, demanding my freedom, and thus awaking my sense of distribution – my rationality. *Justice* is the origin of rationality, society and world order, and not the other way around.

*The third party is other than my neighbor, but also another neighbor, and also a neighbor of the other, and not simply his fellow. What then are the other and the third party for one another? What have they done to one another? Which passes before the other? (...) The third party introduces contradiction in the saying whose signification before the other until then went in one direction. It is of itself the limit of responsibility and the birth of the question: What do I have to do with justice?*¹⁰⁶

The co-presence of the other and the third party demands justice. Justice in its turn requires rationality, systems, weighing of consequences – politics. My pre-original meeting with the vulnerable other constitutes the center of gravity for politics as distribution of justice – for the comparison of the incomparable.

*It is not unimportant to know – and this is perhaps the European experience of the twentieth century – whether the egalitarian and just State in which the European realizes himself – and that is to be instituted and preserved – proceeds from a war of all against all – or from the irreducible responsibility of one for the other, and whether it ignore the uniqueness of the face and of love. It is not unimportant to know this, so that war does not become the institution of a war with good conscience in the name of historical necessities. Consciousness is born as the presence of the third party in the proximity of the one to the other, and thus it is to the extent that it proceeds from it that it can become dis-interestedness. The foundation of consciousness is justice, and not vice-versa. Objectivity rests on justice.*¹⁰⁷

The demand for justice, issuing from the sensibility towards the indelible vulnerability of the other. This is the main message of an ethics of vulnerability that hopes to constitute an alternative approach to the present challenges of world politics.

Raag Rolfsen, f. 1962. Nedre Silkestrå 20, 0375 Oslo. Stabsprest/avdelingssjef fagavdelingen FO/FPK (2001-). Teologisk rådgiver, FPK (1999-2001).

¹⁰⁵ Ibid., page 4, (cited above), and *Totality and Infinity* (translated by Alphonso Lingis, Pittsburgh, Duncquesne University Press), pages 21ff.

¹⁰⁶ Ibid., page 157. See also *Alterity and Transcendence*, page 142.

¹⁰⁷ *Alterity and Transcendence*, page 144.

Kapellan i Bragernes menighet (1992-1999). Mellomfag i filosofi (1992). Valgt leder av Kirkens u-landsinforasjon (1999-2002). Medforfatter og medredaktør av «Mellom makt og avmakt» (FPK, 2000), «Sårbarhet og sikkerhet» (Kirkerådet, 2001) og «Vulnerability and Security» (2002).

Sårbarhet og sikkerhet

– fra fenomenologi til militæretikk

AV STURLA J. STÅLSETT

Innledning

Da temaet «sårbarhet og sikkerhet» for en tid tilbake ble satt opp på planen for dette militæretiske seminaret, kan det ha vært noe usikkerhet om hvorvidt temaet var passende, relevant eller slående nok.¹⁰⁸ Var det ikke en for naiv og idealistisk tilnærming til dagsaktuelle militæretiske realiteter? Dersom det var slik, er nok tvilen borte i dag. Terrorangrepene i USA tirsdag den 11. september har satt erkjennelsen av sårbarhet på toppen av den internasjonale og nasjonale dagsorden. Det er ikke få mediekommentarer som direkte eller indirekte har berørt sammenhengen mellom sårbarhet og sikkerhet. Dagen etter attentatene meldte en BBC- korrespondent i Brussel om «a complete new sense of vulnerability». Og Aftenpostens medarbeider Harald Stanghelle skriver den 13. september:

Terrorangrepet på World Trade Center og Pentagon, USAs finansielle og militære hjerte, demonstrerer at også for en supermakt finnes det øyeblikk av avmakt. Erkjennelsen av sårbarhet gjør noe med oss, som mennesker og samfunn.

Terrorangrepene i USA har vist at selv den mektigste stat på jorden – med eller uten rakettskjold – er uhyre sårbar. Ikke engang maktens mest framtrædende symboler står trygt når angriperne er hensynsløse og fanatiske nok. Men hva er det denne erkjennelsen av sårbarhet gjør med oss? Hva innebærer den – etisk,

¹⁰⁸ Foredrag på nasjonal konferanse for militæretikk, 20 september 2001, på Krigsskolen, Linderud. Artikkelen er beholdt i sin muntlige og kontekstuelle form.

sikkerhetspolitisk og militær-strategisk? Dette er det avgjørende å trenge dypere inn i. Uten en grunnlagsrefleksjon som arbeider nyansert med menneskelig og politisk sårbarhet, er det fare for at begivenhetene igjen kommer etikken og politikken i forkjøpet.

I Komiteen for Internasjonale Spørsmål (KISP) under Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke (MKR) har vi valgt sårbarheten som utgangspunkt for å behandle den brede sikkerhetspolitiske situasjonen i etisk og teologisk perspektiv (Stålsett, Dokken, Haugen, Rolfsen 2000). Denne lille studien er ment som et forsøk på en ny inngang til et helt nødvendig arbeid med gamle spørsmål: Spørsmål om makt, om trygghet og rett i det internasjonale samfunnet.¹⁰⁹

Det jeg nå vil gjøre, er å utfolde og videreutvikle hovedtanker i denne studien med henblikk på dagens særdeles brennbare sikkerhetspolitiske situasjon. Det vil skje i fire korte steg. Først vil jeg minne om sårbarheten som *faktum og fenomen*. Dernest vil jeg gå nærmere inn på sårbarhetens *fundamentaletiske* betydning. For det tredje vil jeg peke på noen sentrale sider ved sårbarheten som *sikkerhetspolitisk* utfordring. Jeg oppfatter *militæretikk* som et mer avgrenset, mer praktisk rettet emne. Jeg vil i et fjerde og siste punkt antyde hva jeg mener en fornyet refleksjon rundt forholdet mellom sårbarhet og sikkerhet kan bety på dette – skal vi si mer operative – feltet. Men før jeg tar til: tre aktuelle observasjoner.

Tre aktuelle observasjoner

For det første: Dette seminaret har altså «militæretisk» i overskriften. Vi imøteser også med spenning at et nytt internasjonalt tidsskrift, en avlegger av Feltprestkorpsets eget *PACEM*, skal sjøsettes: *Journal of Military Ethics*. Militæretikk kan sees på som en yrkesetikk for den profesjon det er å være militær. Hvilket spesielle etiske dilemmaer oppstår i utøvelsen av dette yrket? Selv foretrekker jeg å bearbeide de spørsmål som her står på dagsorden under den bredere overskriften *fredsetikk*. Mens «militæretikk» retter fokus på de midler som brukes, og det institusjonelle apparat som mobiliseres, fastholder fredsetikk i selve betegnelsen hva som er *målet* med virksomheten. Dette kan åpne opp for en bredere bruk av virkemidler, noe ikke minst tendensen i retning av et utvidet sikkerhetsbegrep viser berettigelsen av. Fredsetikken innbefatter de militæretiske dilemmaer, men avgrenses ikke til dette. Sagt mer tilspisset: Der militæretikken ikke stiller spørsmål om det militæres egen berettigelse og fundament i en gitt situasjon, vil fredsetikken underordne den militære funksjon under dens overordnede mål, og kontinuerlig vurdere den ut fra dette.

For det andre, den fredsetikken vi trenger i det nye årtusen – ikke minst etter den 11. september – er en etikk som er egnet til å kommunisere til brede lag av

¹⁰⁹ Som leder av komiteen har jeg vært sentral i arbeidet med denne studien. En annen sentral aktør har vært FPKs stabsprest/rådgiver Raag Rolfsen, sammen med førsteamanuensis i statsvitenskap Karin Dokken ved Universitetet i Oslo og førstekonsulent Hans Morten Haugen i Mellomkirkelig Råd.

befolkningen. Vi trenger en *folkelig* fredsetikk. For det engasjementet, den frykten, og det sinnet som hendelsene i New York og Washington har utløst, viser at den seriøse behandlingen av disse spørsmål ikke kan forbeholdes eksperter. Folk opplever at deres eget liv og deres egen framtid står på spill. I en slik situasjon er det selvsagt også mange muligheter for manipulasjon gjennom grove forenklinger, fiendebilder og vrangforestillinger. Politiske ledere trenger å ha opinionen med seg, både for å gå til krig og for å hindre at den bryter ut. Derfor må vårt arbeid med de etiske aspektene ved krig og fred i særlig grad være egnet til å kommunisere med *folk flest*, samtidig som vi bestreber oss på størst mulig grad av presisjon og nyansering. En folkelig forankret fredsetikk må kunne gi veiledning og kritisk korreksjon. Her der det jeg mener at en ansats i det vi kan kalle en «sårbarhetsetikk» kan ha noen klare fortrinn.

For det tredje: Sikkerhetspolitiske analyser og etisk refleksjon over dem foregår ikke i et vakuum. Det råder en bestemt en gjensidig påvirkning mellom det emnet vi behandler og vår behandling av emnet – en *refleksivitet*, som det er viktig å være klar over. Kartet vi tegner er ikke bare et avbilde av det terrenget vi står overfor. Vår karttegning endrer terrenget. Et aktuelt eksempel på dette kan knyttes til Samuel P. Huntington. Som kjent, har Huntington helt siden 1993 hevdet at det rådende konfliktbildet i tida etter den kalde krigen er et konflikt mellom sivilisasjoner, forankret i religioner; religioner som det råder tilnærmet uoverstigelige motsetninger mellom (Huntington 1997). Særlig brennbare er spenningene mellom 'Vesten' og den muslimske sivilisasjon på den ene side, og den kinesiske på den andre. Huntington beskriver islam som en «religion med blodige grenser». Han legger ikke fingrene imellom:

Some Westerners, including President Bill Clinton, have argued that the West does not have problems with Islam, but only with violent Islamist extremists. Fourteen hundred years of history demonstrate otherwise (Huntington 1997: 209).

The underlying problem for the West is not Islamic fundamentalism. It is Islam, a different civilization whose people are convinced of the superiority of their culture, and are obsessed with the inferiority of their power (Huntington 1997: 217).

Slike grovkornede, sveipende karakteristikk er det mange av hos Huntington. Huntingtons paradigme vekte naturligvis stor oppsikt da han kom. Det ble rettet kraftig kritikk mot hans sivilisasjonsbegrep. Enda verre er etter mitt syn hans forståelse av religionene. Han synes ikke egentlig å skjelle mellom fundamentalisme og religion. Heldigvis var også ledende aktører i amerikansk utenrikspolitikk, blant dem president Clinton selv, skeptiske til denne virkelighetsbeskrivelsen. Men i løpet av den siste uka har Huntingtons paradigme tilsynelatende fått stort gjennomslag. Terroristenes angrep har vært utlagt som angrep på hele Vesten, på vestens verdigrunnlag, på «sivilisasjonen» i seg selv (utenriksminister Powell). Ifølge Aftenposten fredag hadde også vår utenriksminister akseptert Huntingtons paradigme. På fjernsynet i går derimot, tok han tydelig avstand fra en slik tolkning av hendelsene i USA: Dette dreier seg ikke om krig mellom sivilisasjoner. På samme måte i USA: President Bush sitt høyt profilerte

besøk i moskeen, og hans utsagn «Islam er fred», er et forsøk på å sende samme budskap. Det er bra. Men det er et tvetydig budskap. Det viser at Huntingtons kart fanger, enten man bekrefter eller benekter det. Og: Man kan, paradoksalt nok, indirekte bekrefte det man benekter gjennom selve benektelsen. Hovedpoenget i denne sammenhengen er at Huntingtons spådommer kan bli selvoppfyllende fordi politiske aktører orienterer seg ut fra det kartet som er tegnet på forhånd. Denne refleksiviteten gjør at *den etiske bearbeidelsen av sikkerhetspolitiske spørsmål også må knytte seg til selve bearbeidelsen og dens mulige påvirkning på den aktuelle situasjonen*. Hvis vi beskriver muslimene som Vestens fiender og argumenterer for det slik at våre politiske ledere 'tror' det, øker sjansen for at de faktisk vil *bli* det.

Sårbarheten som faktum og fenomen

Men nå: Til sårbarheten som faktum og fenomen. Muligheten for å bli misforstått er her stor. Å minne om sårbarhetens ufrakommelighet, ja, faktisk dens fundamentale *verdi*, er på ingen måte å lukke øynene for alle som rammes eller sjokkeres av terrorismen. Poenget er *ikke* å si at vi må finne oss i at menneskelig sårbarhet krenkes. Poenget er et annet. La meg våge å uttrykke det tilspisset, og i en tilnærmet paradoksal form.

Sårbarheten er et menneskelig grunnvilkår. Sårbarheten kan ikke slettes ut, uten at vi slutter å være mennesker. Det usårbare menneske er umenneskelig. Samtidig er det den menneskelige sårbarhet som gjør at vi har krav på beskyttelse og vern mot overgrep. Det er en menneskerett å bli vernet mot terror og krig, og en samfunnsmessig plikt å beskytte enkeltmennesker og befolkningsgrupper mot slike overgrep. Samtidig er dette en beskyttelse av retten til fortsatt å kunne være og leve som et sårbart menneske. Vi skal ikke fjerne sårbarheten, men *verne* den.

På samme måte med det åpne, demokratiske samfunn. Det hører med til det å være et demokratisk samfunn, at det er sårbart. Det er vesentlig for et demokrati å kunne verne seg mot angrep mot dets borgere. Demokrati som ikke beskytter sine borgeres grunnleggende rettigheter, mister snart oppslutning, og slutter å være demokrati. Men også motsatt: Dersom det demokratiske samfunn lar sikkerhetshensynet ta overhånd, vil det ikke kunne unngå å beskytte seg mot sine egne borgere. Dermed øker avstanden mellom de styrende og de styrte; de styrende beskytter seg mot de styrte – og samfunnet opphører å være demokratisk.

Det sårbare menneske har *for sin sårbarhets skyld* rett på beskyttelse, for å kunne *fortsette å være sårbart* og dermed menneskelig. Det sårbare, det vil si åpne og demokratiske samfunn, har behov for beskyttelse for å kunne *fortsette å være sårbart, og dermed åpent og demokratisk*.

Dette er hva jeg vil kalle erfaringsbaserte antropologiske og samfunnsvitenskapelige observasjoner. Det er ikke blott og bart en beskrivelse av fakta. Mye mer kan og må sies, om grad av sårbarhet, forskjell på sikkerhet og trygghet, forskjeller på mennesker (kvinner og menn), og samfunn (rike og fattige), etc. Poenget her er å motivere til refleksjon over selve *fenomenet* sårbarhet, slik det framtrer for vår bevissthet i vårt analytiske og etiske arbeid med sikkerhetspolitiske og militæretiske utfordringer. Det er med andre ord en fenomenologisk tilnærming, bygd på erfaring, og derfor egnet til å skape gjenkjennelse. Sårbarhet er en fellesmenneskelig erfaring.

Når det er sagt, må det umiddelbart føyes til at det er en felles erfaring at denne sårbarheten er *ulikt fordelt*. Sårbarheten er asymmetrisk. Det er i denne asymmetrien at *makten* viser seg. Det er en sammenheng mellom skjev fordeling av sårbarhet og ulik fordeling av makt. Men denne sammenhengen er ikke rettlinjert. Den er ikke entydig: Det er ikke nødvendigvis slik at den har mest makt, som er minst sårbar. Dermed får vi også på en tilspisset måte fram maktbrukens dilemma. Det finnes avmakt midt i overmakten. Det finnes makt i avmakten. Det finnes en styrke i sårbarheten.

Sårbarheten som etisk fundament

Dette har betydning i etikken, på ulike måter, og ulike nivåer. For det første: Sårbarheten, i det den blir synlig og bevisstgjort for oss, representerer appell og fordring. Den andres blottstilte sårbarhet har en *appellativ* funksjon. For å si det med henvisning til Emmanuel Levinas, og hans tenkning om den appell som springer ut av Den annens ansikt:

Ansiktets nærvær betyr en uavviselig ordre – en befaling – som opphever bevissthetens råderett.¹¹⁰

Ansiktet er det sted hvor «den Annen påkaller meg og gir meg ordre, ut av sin nakenhet, ut av sin ribbetheit, [jeg føyer til: sårbarhet, SJS]. Den Annens nærvær er en oppfordring til å svare». For Levinas er det også slik at dette jeget som påkalles av den Andres «nakenhet», det etiske subjektet, selv er «fra fotsåle til isse – sårbarhet».

Også den danske etiker og teolog K.E. Løgstrups (1905-1981) tenkning er relevant. Selve den etiske fordring, kravet om å hendle rett/godt, oppstår ifølge Løgstrup i og med *interdependensen* – at vi er utlevert til og gjensidig avhengige av hverandre. Den enkelte har aldri med et annet menneske å gjøre uten at han holder noe av dets liv i sin hånd, hevder Løgstrup.¹¹¹ Vi er 'hverandres verden og

¹¹⁰ Levinas, E. (1993). *Den Annens humanisme*. Oslo, Aschehoug, Thorleif Dahls Kulturbibliotek & Det norske akademi for sprog og litteratur. I denne sammenhengen er det interessant å merke seg den militære metaforikken her: 'ordre' og 'befaling'.

¹¹¹ Se særlig Løgstrup, K. E. (1989 (1956)). *Den etiske fordring*. København, Gyldendal. For en meget lesverdig presentasjon av Løgstrups etikk, se: Christoffersen, S. A. (1999). *Etikk, eksistens og modernitet. Innføring i Løgstrups tenkning*. Oslo, Tano Achehoug.

hverandres skjebne.' Der denne gjensidige avhengigheten benektes, umuliggjøres i virkeligheten moralsk handling. Dette bringer oss direkte videre til sårbarhetens *funderende* eller *konstituerende* funksjon for etikken. Dette er hovedpoenget i en sårbarhetsetikk: Sårbarheten, som utleverthet til den annen og som åpenhet og evne til medfølelse og fellesskap, er en avgjørende betingelse for moralsk handling overhodet. Uten denne erkjennelsen av den gjensidige avhengigheten, blir det rett og slett ikke mulig å oppfatte det etiske problem, den etiske utfordring i møtet med den annen og hennes eller hans sårbarhet eller utleverthet. Derfor er altså ikke sårbarhet bare negativt, men også av stor verdi. Og derfor er drømmen om usårbarhet farlig. Den undergraver etikkens fundament.

Det asymmetriske ved den gjensidige avhengigheten viser oss for det tredje sårbarheten som *avsløring og kritikk*. Er det ikke derfor terrorangrepet ryster oss så dypt – fordi det blottstiller en sårbarhet som er blitt kynisk og hensynsløst utnyttet? Den etiske indignasjon stammer fra den intuitive menneskelige erkjennelsen av at den annens sårbarhet skal vernes, ikke utnyttes.

Det er, for det fjerde, disse aspekter ved sårbarheten som gjør at det paradoksalt nok også finnes en *styrke* i den. Denne styrken skal ikke overvurderes. Den kan sjelden kalkuleres inn eller manipuleres. Men det å tenke denne paradoksale styrke inn i våre etiske overveielser er faktisk helt nødvendig, for at vår tenkning skal være – notabene! – *realistisk*. Dette mener jeg gjelder for så vel sikkerhetspolitikken som den mer avgrensede militæretikken.

Sårbarhet i sikkerhetspolitikken

Hva betyr så dette sikkerhetspolitisk? I studien *Sårbarhet og sikkerhet* tar vi særlig for oss fire presserende sikkerhetspolitiske emner, og forsøker å tenke om dem ut fra dette sårbarhetsetiske perspektivet.¹¹² Det er selvsagt spørsmålet om intervensjoner; det er spørsmålet om økologi, naturressurser og sikkerhet, i særdeleshet eksempelet vann; det er spørsmålet om teknologiens rolle, og det er religionenes rolle. Etter den 11. september er det særlig det siste, det vil si religionens rolle, det er grunn til å ta opp her – og koble det sammen med et femte emne, nemlig internasjonal terrorisme og bekjempelsen av denne.

Kampen mot terrorisme

Terrorens vesen er å utnytte sin motstanders mest sårbare punkt, ved å direkte angripe sivile og forsvarsløse med henblikk på å spre generell frykt. Hensikten er også å framprovosere en reaksjon som i sin tur vil utnyttes som ny legitimering av den sak terrorhandlingen var ment å fremme. Derfor er

¹¹² Studien er nå tilgjengelig i engelsk revidert oversettelse, der et eget kapittel om kampen mot terrorisme er føyd til: *Vulnerability and Security. Current Challenges in Security Policy from an Ethical and Theological Perspective*, Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke (2002).

bekjempelsen av terrorisme så vanskelig. For dersom svaret på terrorhandlinger selv griper til terror-liknende metoder, har terroristene allerede oppnådd viktige deler av sin hensikt. Jeg har selv i en årrekke arbeidet med Latin-Amerika, og jeg har kjent borgerkrigene og lav-intensitetskonfliktene i området på kroppen. Der har jeg sett hvordan «kampen mot terror» ble en overskrift for og legitimering av fortsatt undertrykkelse av legitim folkelig protest og motstand.

Med et sårbarhetsetisk utgangspunkt vil mottiltak mot terror ha som sin fremste hensikt ikke å fjerne, men å fastholde og verne om den paradoksale verdien av den menneskelige sårbarhet og samfunnets åpenhet, som jeg tidligere har vært inne på. Derfor er det viktig at terrorismens slås tilbake på en måte som motsier terrorens vesen og metoder. Jeg skal ta noen eksempler:

- Terroren setter seg ut over all rettsorden og krenker enkeltmenneskers grunnleggende verd. Derfor må den bekjempes med rett, det vil si, ved at gjeldende folkerett og grunnleggende menneskerettigheter holdes i hevd.¹¹³
- Terroren tegner grovt løgnaktige bilder av virkeligheten, av folkegrupper og andre menneskers holdninger og levesett. Derfor må den bekjempes med sannhet, ikke besvares med like løgnaktige motbilder, jfr. Huntington. De skyldige – bare de skyldige – må stilles til ansvar og bære konsekvensene. Der terrorismen rammer uskyldige og 'dømmer' dem utelukkende på grunn av religiøs, nasjonal eller etnisk tilhørighet, må anti-terrorarbeidet fastholde at ingen er ansvarlige for andres udåd.
- Terroren søker å skape splid. Derfor må den bekjempes gjennom samarbeid, tillitskapende tiltak mellom folkegrupper og trossamfunn, og respekt for forskjellighet. FN er følgelig viktig i dette bildet. Norske myndigheter har en unik mulighet til aktivt å bruke sin posisjon i Sikkerhetsrådet til å fremme dette. Den internasjonale alliansebygging vi har sett sist uke kan være et skritt i riktig retning. La oss håper den ikke bygger på for stor grad av armvridning og press. Da kan det fort slå kontra, som kjent.

Slik alliansebygging avhenger av tillit. Her vil den nevnte sårbarhets- eller nærhetsetikken ha en viktig funksjon.¹¹⁴ Tillit bygges mellom mennesker, mellom ledere, som blir kjent med hverandre og gradvis tar til å stole på hverandre. Det menneskelige møte ansikt til ansikt skal ikke underkjennes i slike forhandlingsprosesser. Jeg var direkte involvert i en tidlig fase av fredsprosessen i Guatemala. Noe av det som slo meg aller mest var hvor sentralt det *personlige*

¹¹³ Det er høyst foruroligende at lederen for Stortingets forsvarskomite, Hans Røsjorde, uttaler til mediene at det vesentlige nå er at det blir slått tilbake mot terroristene, uavhengig av om denne reaksjonen er innenfor eller utenfor folkerettens rammer.

¹¹⁴ På et kirkelig seminar om «Sårbarhet og sikkerhet» i august 2001, framhevet Henrik Syse særlig dette punktet.

møtet – mellom partenes representanter, og mellom meglere, tredjeparter og partenes representanter – var for det møysommelige arbeidet med å gjenopprette tillit mellom fiender som hadde ligget i strid i mer enn tretti år. Det ble faktisk en avgjørende forutsetning for at prosessen skulle ha mulighet til å lykkes.

Religionens rolle

Når det gjelder religionens rolle i denne sammenheng, skal jeg konsentrere meg om to punkter: Det første er høyst urovekkende og direkte knyttet til den 11. september. *Religiøs overbevisning kan fungere som den ultimate usårbarhetsmedisin*. Gjennom sine selvmordsaksjoner i den religiøse fanatismens navn gjorde terroristene seg usårbare i egne øyne: Usårbare overfor den etiske appell som lå i deres ofres sårbarhet, og usårbare overfor enhver menneskelig domstol. Dette faktum maner til besinnelse og ansvarlighet i all omgang med religiøsitet i maktens rom. Uten å kunne begrunne det nærmere her, mener jeg at avgjørende kritiske spørsmål som *enhver* religiøs livsanskuelse – også den kristne – bør prøves etisk på, er følgende: 1) Fremmer religionen, eller hemmer den, *sann menneskelighet og menneskets verdi*? Og 2) *aksepterer den forskjellighet* og manglende oppslutning om troen? Med andre ord: Finnes det rom for 'kjetterne' og 'de frafalnes' fulle menneskeverd? Dette ser jeg som store og presserende fundamentalteologiske og dogmatiske utfordringer.

Det andre poenget mitt om religionen går i motsatt retning av det første: Religiøsitet i beste mening framhever nettopp avhengighetens og dermed sårbarhetens livgivende karakter, og hegner derfor om denne. Religion kan avledes av det latinske *religare*, å være forbundet med eller knyttet (tilbake) til. Et religiøst perspektiv skulle derfor fremme en desentrering av egoets selvbestaltede makt over eksistensen og tilværelsen. I denne impulsen ligger det et viktig bidrag til fred. På sikkerhetspolitisk nivå betyr det at religioner kan spille en viktig rolle i å stadig minne om maktens begrensninger og sårbarhetens paradoksale styrke. Jeg sier kan, for jeg vet at jeg her presenterer vel så mye av et håp og en forventning som en faktabeskrivelse.

Militæretiske utfordringer

Hva er så de eksplisitt militæretiske utfordringene i forlengelsen av det jeg her kaller en sårbarhetsetisk tilnærming? Spørsmålet kan gjøres vanskelig, for en opplagt innvending melder seg: Når den militære situasjon er blitt et faktum, må vi forholde oss realistisk. Det vil si, da er vår egen sårbarhet noe vi i størst grad må redusere og skjule, og fiendens sårbarhet noe vi i størst mulig grad må utnytte. Jeg tror likevel at det jeg til nå har sagt om sårbarhetens funderende karakter for etikken, og dens paradoksale styrke, gjør det klart hvorfor jeg mener en slik rendyrket realisme blir feilslått, også fra et mer avgrenset militært

synspunkt. La meg formulere mine høyst foreløpige tanker om dette i form av noen åpne teser og spørsmål.

Hvis vi tenker militæretikk som profesjonsetikk, kan vi inndele etter ulike nivåer i den militære profesjon. På øverste ledelsesnivå er sårbarhetens *apellative* funksjon avgjørende for å kunne forstå og forholde seg adekvat til den holdningsmessige reaksjon som traumatiske (krigs-)hendelser utløser. Det dreier seg om reaksjoner i den allmenne opinion så vel som hos den enkelte soldat. Kanskje vi kan kalle det psykologiske og psykososiale effekter hos opinionen og blant de stridende. Dette er avgjørende faktorer for om en militær operasjon skal kunne lykkes. Det er også på dette ledelsesnivået at de tyngste avgjørelsene fattes, avgjørelser av stor etisk betydning. Dette ansvaret fordrer et etisk skjønn, en etisk dømmekraft, som ikke kan bygge på plikt- eller konsekvensetiske analyser og kalkyler alene. Min påstand er at en grunnleggende erkjennelse av sårbarhetens betydning, er et viktig fundament for denne etiske dømmekraften som må være tilstede hos ansvarlige militære ledere.

Dette gjelder selvsagt også på lavere grads offisersnivå. Her kommer i tillegg et vanskelig og grunnleggende spørsmål: I hvilken grad og på hvilken måte *investerer offiseren og soldaten sin egen sårbarhet i sin yrkesutøvelse? Kan det tenkes at en større eksponering av sårbarhet kan gi større forsvarsmessig uttelling?* Her er det nærliggende å trekke inn det åpenbart feilslåtte i bruken av bomber fra stor høyde for å forhindre etnisk rensning og humanitær katastrofe i Kosovo.¹¹⁵ Den avstand som høyteknologisk krigføring innebærer, bidrar til å dehumanisere fienden og usynliggjøre ofrene, og vanskeliggjør oppfyllelse av skjelnekriteriet. Det er etisk høyst problematisk. I tillegg er det spørsmål om dette ikke også er militært utilstrekkelig eller lite funksjonelt.

Hvis dette er tilfelle, at sårbarhetens styrke også på paradoksal vis bør tenkes inn i den militære operasjon: Hva innebærer dette for kommandolinjer, beordring og eventuelt ordrenekt? Hvilke konsekvenser har en slik tenkning for forholdet mellom allmenn verneplikt og militæryrket som profesjon? Hvilken sammenheng er det mellom sårbarheten og den enkelte soldats samvittighet?

Her er jeg først og fremst spent på hva andre, som kjenner seg mer fortrolige med kategorien militæretikk, vil ha å si. Dette er en invitasjon til å reflektere videre. Hensikten med mitt bidrag her har primært vært å hente fram og aktualisere den tenkning omkring forholdet mellom sårbarhet og sikkerhet som vi har tatt til orde for i vår studie. Det er på mange vis kun en ansats. Men det inviterer til en helt nødvendig gjennomtenkning av sårbarhetens betydning. En sårbarhet som nesten alle snakker om etter den 11. september, men som svært få gir denne etiske kvalifisering, som appellativ, funderende (konstituerende), kritisk, og som en paradoksal form for styrke.

¹¹⁵ Jfr. Stålsett, S. J. (1999). «Med rett til å intervenere?» *Kirke og kultur* 104 (5/6): s. 481-497.

Referanser:

- Christoffersen, S. A. (1999). *Etikk, eksistens og modernitet. Innføring i Løgstrups tenkning*. Oslo, Tano Aschehoug.
- Huntington, S. P. (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New Delhi, Viking.
- Levinas, E. (1993). *Den Annens humanisme*. Oslo, Aschehoug, Thorleif Dahls Kulturbibliotek & Det norske akademi for sprog og litteratur.
- Løgstrup, K. E. (1989 (1956)). *Den etiske fordring*. København, Gyldendal.
- Stålsett, S. J. (1999). «Med rett til å intervenere?», *Kirke og kultur* 104(5/6): 481-497.
- Stålsett, S. J. & K. Dokken, H.M. Haugen, R.Rolfen. (2000). *Sårbarhet og sikkerhet. Aktuelle sikkerhetspolitiske utfordringer i etisk og teologisk perspektiv*. Oslo, Komiteen for Internasjonale Spørsmål, Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke. Tilgjengelig i engelskspråklig utvidet versjon (2002): *Vulnerability and Security. Current Challenges in Security Policy from an Ethical and Theological Perspective*.

English Summary

This speech, given at the National Conference on Military Ethics at Krigsskolen, Linderud, just nine days after the September 11 attacks, discusses the fundamental significance of the phenomenon of human vulnerability to ethics and security policy. The author argues that vulnerability should not merely be seen (negatively) as a want and a weakness. Vulnerability should also, and even more importantly, be regarded (positively) as an anthropological and ethical (pre-)condition, and hence a strength. The implications of this contention for security policy and military or peace ethics are wide-ranging, and should be explored in further detail.

Postdoc-stipendiat, dr. theol Sturla J. Stålsett, f. 1964. Leder for RIGA-prosjektet¹¹⁶ ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo, og leder av Komiteen for Internasjonale Spørsmål (KISP), Mellomkirkelig Råd. Adr.: Dannevigsvæien 16, 0463, Oslo.

¹¹⁶ NFR-finansiert forskningsprosjekt «Religion i globaliseringsalderen [RIGA]: Forflytninger og transformasjoner, integrasjon og motstand», sjekk: <http://www.tf.uio.no/riga/>

Sårbarhet og sikkerhet

– sett fra Latin-Amerika, 2002

AV STURLA J. STÅLSETT

Sårbarhet er et tvetydig fenomen. På den ene siden er det sårbarheten som gjør at mennesker har krav og rett på beskyttelse. På den annen side kan sårbarhet ikke sees på som sikkerhetens motsetning. Redusert sårbarhet er ikke ensbetydende med økt sikkerhet. En menneskelig sikkerhet, for alle, må også ta hensyn til sårbarheten som en antropologisk, etisk og dermed også politisk *forutsetning*. Dette er en grunntanke i *Sårbarhet og sikkerhet*.¹¹⁷ Hvordan ser et slikt resonnement ut når en nærmer seg det fra en kontekst av reell sosial og individuell sårbarhet i den fattige delen av verden?¹¹⁸

Fredelig og demokratisk, men voldelig og kaotisk

Situasjonen i dagens Latin-Amerika er paradoksal.¹¹⁹ Til tross for omfattende demokratisering og fredsprosesser på nittitallet, er regionen i dag mer voldelig enn noensinne. Kontinentet er ikke lenger preget av borgerkriger og militærdiktaturer. Hele regionen, med unntak av Cuba, består i dag av formelt demokratiske regimer. I 1979 levde over to tredjedeler av Latin-Amerikas befolkning under militære regjeringer. I dag er det ikke et eneste militærregime igjen. Det har vært fred i Nicaragua siden 1990, i El Salvador siden 1992, i Guatemala siden 1996, og 'fred' i Peru siden slutten av 1990-tallet. Det store

¹¹⁷ Stålsett, S. J., R. Rolfsen, K. Dokken, H.M. Haugen. (2000). *Sårbarhet og sikkerhet. Aktuelle sikkerhetspolitiske utfordringer i etisk og teologisk perspektiv*. Oslo, Komiteen for Internasjonale Spørsmål, Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke. En oppdatert engelsk versjon er under utgivelse. Heretter bare *Sårbarhet og sikkerhet*.

¹¹⁸ Artikkelen er skrevet i Costa Rica, Mellom-Amerika, og er ment som en kritisk ettertanke fra en annen kontekst på den ovennevnte studien, og på det foredraget som jeg holdt på Krigsskolen like etter den 11. september (se artikkel i dette nummer av *PACEM*).

¹¹⁹ Analysen her er informert og inspirert av et foredrag av Germán Gutiérrez: «Violencia y paz en la coyuntura latinoamericana actual», på Universidad Bíblica Latinoamericana, den 15. februar 2002.

unntaket er Colombia. Selv her har man inntil nylig ikke definert situasjonen som 'borgerkrig', men som en ekstremt voldelig situasjon, med mange aktører (to geriljaer, flere para-militære grupper og regjeringshæren) og ulike motiver (ideologisk-politiske, personlig-revansjistiske, narko-økonomiske).¹²⁰

Latin-Amerika er med andre ord ytre sett inne i en fredsepoke nesten uten sidestykke i historien. Samtidig er kontinentet stadig mer gjennomsyret av vold. På veien rett utenfor forskningscenteret i San José, Costa Rica, der jeg for tiden arbeider, fant det nylig sted et dobbeltdrap i ren mafiastil. To motorsyklister kommer opp til en bil som står fast i rushtrafikken. De trekker våpen, gjennomhuller bilen og de to som sitter i den, før de raser av gårde.¹²¹ Jeg deltar på et sosio-teologisk seminar på forskningscenteret, sammen med nærmere 40 menighets- og sosialarbeidere fra hele Latin-Amerika. Tre av deltakerne, en journalist og to prester, har nylig mottatt drapstrusler som gjør at de ikke vet om de kan vende tilbake til hjemlandene (henholdsvis Guatemala og Colombia). Det er i dag flere mennesker som dør av kriminalitet og hverdagsvold i El Salvador, enn det var falne i krigens siste fase. Ved inngangen til vanlig supermarked i San Salvador står et enkelt oppslag: «Vennligst legg fra Dem våpenet Deres ved inngangen». Latin-Amerika har 4 av verdens 5 mest voldelige byer. Kontinentet er det nest voldeligste i verden, etter Afrika.

Hvor kommer denne volden til uttrykk, når den ikke lenger primært utspiller seg mellom stridende parter i væpnede konflikter? Volden er blitt hverdagslig; den utspiller seg i det sosiale liv. Vold i hjemmene, vold på gata, vold mellom gjenger, vold mot gatebarn. Mediene melder daglig om ekstrem vold for småsummer (det har vært tilfeller av ran av busser med håndgranat...), og for millionbeløp: Latin-Amerikas overklasse lever i konstant frykt for kidnappinger. Alle er rammet; alle kjenner seg usikre, utsatte – sårbare.

Denne økende, paradoksale volden i Latin-Amerika synes mer uforklarlig enn tidligere. Bildet er kaotisk. Tidligere hadde volden visse 'regler', en slags rasjonalitet, om enn pervers. I dag rammer volden blindt, ofte uten retning og motiv. Denne volden kan etter mitt syn sees som uttrykk for en politisk situasjon og en kultur preget av desperasjon og håpløshet, som er resultatet av en økende sosial polarisering og en konsekvent nedbygging av livsviktige samfunnsinstitusjoner. I en slik situasjon nytter det lite med eksterne sikkerhetstiltak, enten disse er i offentlig eller privat regi. De gjør heller vondt verre.

¹²⁰ Situasjonen er som kjent blitt betydelig verre etter at president Andrés Pastrana endelig og definitivt oppga fredsprosessen med FARC-geriljaen og befalte hæren å ta tilbake kontrollen over de demilitariserte sonene, og FARC-geriljaen har svart med intensivering av kidnappinger og terroraksjoner i byene. Situasjonen 'uten krig' har kostet mer enn 30 000 menneskeliv i året.

¹²¹ Det eneste vi får opplyst i pressen dagen etter, er at de drepte var fra Colombia.

Nyliberalisme og sosial polarisering

Tiden etter den kalde krigen har i Latin-Amerika ikke blitt brukt til militær nedrustning.¹²² Heller ikke til sosial og økonomisk 'opprustning'. Det har ikke manglet på løfter og forventninger om det siste. De fleste av dem knyttet til en omfattende og doktrinær innføring av nyliberalistisk økonomisk politikk over hele kontinentet.¹²³ For å få kureret de latinamerikanske økonomiene har den foreskrevne medisinen vært privatisering og kutt i offentlige utgifter, det vil i politisk praksis si reduserte offentlige tilbud innen helse, utdanning, transport etc. Denne politikken har vært påskyndet, eller rettere framtvunget, av internasjonale samfunn representert ved Det internasjonale Pengefondet og Verdensbanken, gjennom krav om strukturtilpasninger for å få reforhandlet utenlandsgjelden.

Men denne markedsliberalismen har ikke gitt positive resultater for befolkningen i Latin-Amerika så langt. Snarere tvert imot. Åttitallet, da denne politikken ble innført for fullt, ble av CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) kalt 'det tapte tiår', med negativ vekst og sosial forverring i de aller fleste landene. I 1985 var Latin-Amerikas gjeld på rundt 300 milliarder dollar. I dag er gjelden om lag 800 milliarder, til tross for at regionen mellom 1992 og 1999 nedbetalte 913 milliarder dollar. 56% av eksportinntektene går til gjeldsnedbetaling, samtidig som gjelden fortsetter å vokse.

Den sosiale polariseringen har ikke avtatt, men økt: Regionen har i dag har verdensrekord i skjev fordeling. De 20% rikeste i Latin-Amerika mottar en inntekt som er 19 ganger høyere enn de fattigste 20%.¹²⁴ Stadig flere mennesker faller utenfor; det handler ikke lenger om sosial utbytting, men snarere sosial eksklusjon. Kvinner, barn og ungdom rammes hardest av tiltak som kutt i sosiale kostnader, helse og utdanning, privatisering, 'fleksibilisering' av arbeidslivet og en økende uformell økonomi.¹²⁵ En vesentlig side ved denne politikken er at den har vært framstilt som det eneste mulige alternativ. «Utenfor markedet, ingen frelse».

¹²² Ytre omstendigheter og politisk retorikk skulle tilsi at nittitallet kunne åpne for en klar reduksjon i militærutgiftene i Latin-Amerika. Det skjedde ikke. Mens verdens samlede militærutgifter gikk ned med omlag 150 milliarder dollar mellom 1990 og 1998, viste tallene fra Latin-Amerika en økning fra 13,5 milliarder til 26,5 milliarder. Gustavo Gonzalez: «Latin America: Global Disarmament has Little Effect in Region», IPS, Santiago, 25/8/98.

¹²³ Se for eksempel Morley, M. and J. Petras (1998). *Nyliberalistisk runddans. Fattigdom og velstand tilpasses det frie markedet i Latin-Amerika. Markedets pris. Latin-Amerika i 1990-årene*. Oslo, Solidaritet Forlag, Latin-Amerikagruppene i Norge: s. 47-56.

¹²⁴ Gutiérrez, *samme verk*, s. 26-27.

¹²⁵ Se for eksempel González Butrón, M. A. (2001). *Efectos de la globalización neoliberal en algunos aspectos de la vida de las mujeres. Una mirada desde América Latina y el Caribe. La sociedad que las mujeres soñamos*. E. Tamez. San José, Departamento Ecueménico de Investigaciones: s. 17-38.

Ekksklusjon og vold

Det skal ikke særlig avanserte analyser til for å fastslå at denne situasjonen fremmer sosial vold. Den chilenske forskeren Soledad Larrain, som er rådgiver for Den interamerikanske utviklingsbanken, har gjennomført undersøkelser som viser at vold i hjemmene øker i takt med at inntektsforskjellene i samfunnet øker.¹²⁶ Ungdom, særlig unge menn, er overrepresentert i voldsstatistikkene, både som overgripere og ofre.¹²⁷

Det er ikke fattigdommen i seg selv som skaper volden, men mangelen på kontroll over egne livsmuligheter og mangelen på framtidsutsikter. Kort sagt: Mangelen på alternativer. Særlig alarmerende er fenomener som raskt fall i sosial posisjon eller brå endringer i mulighetene for sosial mobilitet.¹²⁸ Det grunnleggende problemet er slik jeg ser det særlig knyttet til to forhold: 1) Mangel på løsningsalternativer fører til håpløshet og desperasjon. Dette fører i sin tur til både vinningsvold og tilsynelatende hensiktsløs vold. 2) Mangel på en felles erkjennelse av at det å dekke de menneskelige grunnbehov er et felles ansvar (eller, mangelen på erkjennelse av den andres sårbarhet som mitt anliggende). Det fører til en nedbygging av sosiale institusjoner som skal imøtekomme grunnbehov (helse, utdanning), og løse potensielle konflikter i samfunnet (rettsvesen, ordnede arbeidsforhold etc.). Dette er kjernen i den nyliberalistiske politikken som har vært enerådende i Latin-Amerika de siste tjue årene.

Når det sosiale liv blir gjennomsyret av en fortjeneste- og forbrukerkultur, samtidig som stadig flere mennesker settes ut av stand til – på egne, lovlige premisser – å delta i denne kulturen, blir vold både overlevelsestrategi og protest. Folk tyr til vold for å etterkomme markedets krav og fristelser. Den ekstreme markedsfundamentalismen viser i Latin-Amerika sitt voldelige ansikt. Friere markeder, mer konkurranse og mer privatisering betyr større sosial polarisering, mer usikkerhet og mer vold. At markedet også svarer på etterspørselen etter sikkerhetstiltak, en etterspørsel det selv har skapt, viser bare

¹²⁶ Daniel Gatti: «Domestic Violence Grows With Social Inequality», IPS, Montevideo, 3/12/98. «Latin America and the Caribbean, the part of the world with the least equitable distribution of wealth, is also one of the areas with the highest rates of violence in the home.»

¹²⁷ I Colombia i 1992 var 25 prosent av de som ble arrestert mellom 16 og 24 år gamle. I Karibien begås vel 80% av de voldelige forbrytelsene av menn. Flertallet av disse er under 35 år, og stadig flere er under 14 år gamle. I Rio de Janeiro 1995 var 91 prosent av byens drapsofre menn – 57% av dem mellom 15 og 29 år. Tallene er hentet fra Moser, Caroline & Bernice van Bronkhorst: «Youth Violence in Latin America and the Caribbean: Costs, Causes, and Interventions», LCR Sustainable Development Working Paper No. 3, Urban Peace Program Series August 1999, s. 3.

¹²⁸ Argentina er et nærliggende eksempel. Pr. i dag (2002) lever 47% av argentinerne i fattigdom, det vil si 16,7 millioner mennesker. Mellom oktober 2000 og 2001 økte antallet av dem som lever under fattigdomsgrensen med 1,4 millioner. Det er en overhengende fare for ukontrollerte og irrasjonelle voldsutbrudd i landet, ifølge mange observatører. Noen snakker til og med om en 'pre-anarkisk' situasjon, og trekker linjer til mellomkrigstidens Tyskland. Gabetta, C. (2002). «Crise totale en Argentine.» *Le Monde Diplomatique* 48(574): 3.

hvilken guddommelig universalmedisin det har blitt: Markedet tok, Markedet ga: Markedets navn være lovet.¹²⁹

Sikkerhet som salgsvare og paramilitarisering av samfunnet

I tråd med at volden har skiftet arena, fra det 'politiske' til det 'sosiale', ser vi en omfattende *privatisering* av sikkerheten. I dag er 60-70% av sikkerhetstiltakene i Latin-Amerika gjennomført av private selskaper.¹³⁰ Dette er blitt en blomstrende industri, et lukrativt marked.¹³¹ Sikkerhet er en ettertraktet vare for dem med kjøpekraft. Folk væpner seg. Middel- og overklassen gjemmer seg bak piggtråd, låser, sikkerhetsvakter, murer. Denne gettoiseringen av samfunnet i Latin-Amerika – ikke minst i Brasil – der de rike lager seg enklaver hvor de kan leve mesteparten av sine liv innenfor murer av strenge, private sikkerhetstiltak, er blitt brukt som bilde på en trend under globaliseringen.¹³² Fattige lar seg på sin side – mer eller mindre frivillig – 'beskytte' av halv- og hel-kriminelle gjenger i sin bydel eller *favela*. En slik privatisering av sikkerheten beskriver Germán Gutiérrez treffende som en økende grad av *paramilitarisering* av samfunnet.

Når sikkerhet blir en privatsak, gjelder mottoet 'redde seg den som kan'. Enhver er overlatt til seg selv. Den nyliberalistiske politikken har ikke bare ført til en avvikling av sosiale velferdstiltak i regionen. Den har også medført en nedbygging og oppløsning av viktige arenaer for *konflikthåndtering*. Det kan være grunn til å minne om at konflikter *i seg selv* ikke trenger å være problematiske i et samfunn. De er på ett vis uunngåelige. Spørsmålet er hvordan disse konfliktene håndteres. Det skjer vanligvis gjennom etablerte institusjoner og møysommelig oppbygde, hardt tilkjempede regelverk og sosiale ordninger. Fagforeninger er et godt eksempel. Disse ordner en eksisterende konflikt, gir den regler og gjør den forutsigbar. En streik må varsles. Når fagforeningene svekkes eller stenges ute, slik trenden er i Latin-Amerika i dag, betyr det selvsagt ikke at konflikten mellom arbeidstaker og arbeidsgiver er forvunnet. Men den felles erkjennelsen av interessekonflikten svekkes eller usynliggjøres, og utfallet av konflikten overlates til kreftenes frie spill, i hvert enkelt tilfelle. Med andre ord: Den sterkestes rett.¹³³

¹²⁹ For en teologisk kritikk av markedsfundamentalismens idolatriske karakter, se Stålsett, S. J. (2001). «Det messianske marked. Frigjøringsteologisk kritikk av nyliberalismen.» *Kirke og kultur* 106(1): 12-26.

¹³⁰ Gutiérrez, G. (2001). *Globalización, caos y sujeto en América Latina: el impacto del neoliberalismo y las alternativas*. San José, Departamento Ecueménico de Investigaciones, s. 34.

¹³¹ Privat sikkerhet skal være en av de mest lønnsomme bransjene i Latin-Amerika for tiden. I tillegg kommer at det i mange land etter alt å dømme eksisterer illegalt samarbeid mellom sikkerhetsfirmaer og for eksempel profesjonelle biltyver, forsikringsselskaper, bilforhandlere, og politiapparatet. Et slikt 'nærings samarbeid' øker både etterspørsel og fortjeneste for alle involverte...

¹³² Se for eksempel Martin, H.-P. and H. Schumann (1997). *Globaliseringsfælden. Angrebet på demokrati og velstand*. København, Borgen.

Et annet viktig eksempel er jordkonflikter, som har vært selve kjernen i mange borgerkriger på dette kontinentet. I land etter land har statene de senere årene 'fjernet seg' fra denne problematikken. Jordreform er ikke lenger et politisk spørsmål. Regjeringene håndterer i dag stort sett jordkonflikter bare via politiet (eller militære), om overhodet. Igjen overlates problemet til partenes direkte relasjoner, noe som nødvendigvis blir i den svakestes disfavør.

Farvel samfunn?

Et siste, men ikke mindre viktig eksempel, er selve politikken. Heller ikke det politiske liv er lenger en arena for å tydeliggjøre og ordne reelle konflikter, men snarere et sted for å kjøpe stemmer: Det har funnet sted en omfattende *merkantilisering* av politikken. Og selv om politikken *ikke* var blitt merkantilisert, ville den likevel ha mistet relevans og troverdighet som åsted for institusjonalisert konflikthåndtering, av minst tre grunner. For det første har de nasjonale regjeringer stadig mindre innflytelse over egen politikk. Latin-Amerika er i økende grad styrt utenfra – fra IMF, Verdensbanken, multinasjonale selskaper, 'globaliseringen'. Det er med andre ord et åpent spørsmål i hvilken grad det gir mening å snakke om nasjonal suverenitet lenger. For det andre har politikerne gjennom de nyliberalistiske tiltakene bokstavelig talt solgt sin egen innflytelse. Dette skjer ikke ved en feiltakelse, men er resultatet av en bevisst politikk. Som Reagan uttalte det ved starten på den nyliberalistiske epoke: *Here, Government is the not the solution; Government is the problem.* Privatiseringen innebærer at stadig flere sektorer er flyttet fra det politiske felt, til det frie markeds antatt selvregulerende mekanismer. De viktigste av disse sektorene er helse og utdanning. For det tredje, og nært forbundet med disse to forhold, har 'politikere' mistet generell troverdighet blant folk. De ser ingen sammenheng mellom politisk program og handling. Så har da de politiske partiene bare i beskjeden grad det en ville kunne kalle politiske prosjekter. I stedet dreier det seg i stigende grad om *image*. I sentrum for latinamerikansk politikk står nå rett og slett spørsmålet om *governabilidad*, om muligheten for å styre politisk. Man hører langt mindre om hvilket mål denne styringen har, for eksempel 'nasjonal utvikling'. Utfordringen for politikere er med andre ord først og fremst å holde på makten, ikke hva de skal gjøre med den. Resultatet er en trivialisering av politikken. Det er bare logisk at andelen hjemmesittere øker: Det er ikke i politikken samfunnets interessekonflikter løses.

Situasjonen er alvorlig. Det er samfunnet i seg selv, samfunnet som sosialt samliv, *la socialibilidad*, som i dag er truet. Hverdagsspråket varsler om at

¹³³ Den kollektive forhandlingsretten uthules i Latin-Amerika i dag. Det innebærer at tidligere organiserte arbeidsrelasjoner oppløses. Streikeretten er en rett som er koblet som middel til forhandlingsretten. Når streikeretten oppløses/uthules, så får en «ville streiker» og «ville represjonstiltak» mot arbeidere. Takk til Per Ranestad for utfyllende kommentarer og informasjon på dette punkt.

aksepten av sosial brutalisering og kynisme er kommet langt. I Colombia, for eksempel, er '*limpieza social*' (sosial opprensning) og '*los desechables*' (de som kan/bør [for-]kastes) blitt akseptert språkbruk. Dødsskvadroner (ikke sjelden utgått fra politiet selv) har i Brasil utført rene massakrer av gatebarn, på oppdrag fra butikkeierne i området disse gatebarna holdt til. Samfunnet er i stadig større grad blitt alles krig mot alle, selv der det ikke virker slik på overflaten. Det er i denne situasjonen at stadig flere ser volden som skjebne, og som eneste utvei. Dette rammer hele samfunnsstrukturen.¹³⁴

Etter den 11. september: Ny intervensjonspolitik og ytterligere markedsliberalisering

Hvordan forsøker så regionens politikere og regjeringer å løse denne krisen? Paradoksalt nok med medisiner som til nå bare har gjort vondt verre: Mer markedsliberalisme og ny militarisering/intervensjonisme. Tesen 'intet alternativ' settes slik ut i politisk praksis.¹³⁵

Det siste først: Terrorhandlingene mot USA den 11. september har gitt grunn til en ny opprustning av mer tradisjonell militær karakter. Alle tegn tyder på at en ny rustningsspiral er i gang, globalt og regionalt. USAs regjering har etter den 11. september både kapasitet, politisk handlingsrom og vilje til å føre en langt mer intervensjonistisk politikk i sin 'bakgård'. Den relative tilbakeholdenhet som USA utviste i Latin-Amerika under Clinton-administrasjonen, er definitivt over. Det var denne viljen til en mer respektfull og forsiktig opptreden overfor naboene i sør som muliggjorde fredsprosessene i El Salvador og Guatemala, og som toppet seg med tilbakeføringen av Panama-kanalen til Panama, og president Bill Clintons offentlige beklagelse overfor det guatemalanske folk for de grove overgrep som USA hadde vært med på å finansiere og legitimere under den 36 år lange borgerkrigen.

Republikanernes strategidokument for regionen, «Santa Fe IV», staker ut en ny og langt mer aggressiv kurs.¹³⁶ Her betegnes overleveringen av Panama-kanalen som en gedigen sikkerhetspolitisk blunder, som må kompenseres snarest. Det reises spørsmål om hvorfor USA ikke for lengst har valgt væpnet

¹³⁴ «Denne økende polariseringen i dagens verden, mellom en stadig mer eksklusiv og ekskluderende minoritet, og en økende masse av utestengte og fattiggjorte, er en tidsbombe som truer det sosiale samliv (...) Med andre ord, gjennom ekskluderingen av et flertall av verdens befolkning, undergraver systemet grunnlaget for sosialt samliv og gjør slik fattigdoms og ekskluderings-bomben til en trussel for alle.» Gutiérrez, *samme verk*, s. 34.

¹³⁵ Terrorangrepene mot USA ble ikke bare utlagt som et angrep på 'demokratiet', men også på frihandel og markedsliberalisme. Bush-administrasjonens ansvarlige for handelsspørsmål, Robert Zoellick, forsikret den 24. september at kampen for de 'åpne markedene' ville fortsette: «Vi lar oss ikke skremme av de som har tatt til gatene for å legge skylda på handelen–og USA–for alt som er galt i verden.» I Latin-Amerika betyr dette at kampen mot 'terror' ikke bare fører til ny USA-styrt militarisering i regionen, men også en skjerping av kravet om lydighet mot den dogmatiske nyliberalismen.

¹³⁶ Staff Director, Committee of Foreign Affairs, U.S.Senate James P. Lucier: «Santa Fe IV – Latinoamérica hoy.»

intervensjon i Colombia, når en kunne gjøre det i Kosovo. Det tas åpent til orde for en fornyelse av Monroe-doktrinen,¹³⁷ med det viktige tillegg at USAs 'interesser' i regionen også inkluderer tilgang til dens naturressurser. Dette siste er ikke minst viktig i forhold til Venezuela, der presidenten, den tidligere fallskjermjeger og mislykkede kuppemaker, nå folkevalgt president og venstrepopulist Hugo Chávez, er utpekt til en av USAs viktigste fiender i regionen (ved siden av Fidel Castro og narkoterrorismen, først og fremst representert ved FARC-geriljaen i Colombia). Venezuela er den fjerde største leverandør av olje til USA. Det er derfor selvsagt av stor betydning for USA at Venezuelas regjering er vennligsinnet. USAs rolle under det mislykkede kuppet mot Chavez den 11. og 12. april d.å. er i skrivende stund sterkt i søkelyset.¹³⁸

USAs kursendring i Latin-Amerika er stadig mer tydelig på den diplomatiske og politiske arena. USA-ambassadørene er igjen svært synlige politiske aktører i innenrikspolitiske forhold i landene der de er stasjonert. Mange holder ukentlige pressekonferanser som får stor oppmerksomhet i lokale medier. Direkte og indirekte militærhjelp og militært nærvær er økende og mindre kontroversielt enn for kort tid siden. Samtidig arbeider USA intenst for å få til en enhetlig, og lojal, militær arkitektur i regionen.¹³⁹

Men samtidig og nært forbundet med denne re-militariseringen av regionen (som aldri ble demilitarisert), framskyndes en ytterligere markedsliberalisering.¹⁴⁰ En frihandelssone (engelsk: FTAA/spansk: ALCA) som inkluderer alle land i regionen fra Canada til Chile (minus Cuba), skal etter planen tre i funksjon i 2005. I mellomtiden legges grunnlaget for dette gjennom bilaterale og multilaterale frihandelsavtaler både mellom USA og enkelte regioner og land i Latin-Amerika, og mellom land innen regionen.

Det mest interessante er at denne satsningen går hånd i hånd med omfattende sikkerhetstiltak. Behovet for den nye sikkerhetsarkitekturen som bygges, blir begrunnet med at:

de økonomiske endringene har vært raskere enn endringene i sikkerhetspolitikken, noe som har framprovosert en økning i vold begått av den delen av befolkningen som overlever ved ulovlige midler.¹⁴¹

¹³⁷ I Monroe-doktrinen fra den 2. desember 1823 definerte USA Latin-Amerika som sin interessesfære, og forbeholdt seg retten til å gripe inn med makt når disse interessene ble truet.

¹³⁸ Det er interessant å merke seg i hvilken grad disse 'nye' truslene også preger de ledende nyhetsmedienes, ikke minst CNNs (især *CNN en Españols*), sender fra regionen. Det kan av og til virke som om mediens prioritering etter den 11. september motstandsløst følger USAs politiske høyrefløyens utenrikspolitiske strategi.

¹³⁹ Habel, J. (2002). «Nouvelle architecture militaire dans les Amériques.» *Le Monde Diplomatique* 48(574): 18-19.

¹⁴⁰ Her er riktignok USAs politiske høyreside noe i konflikt med seg selv. Santa Fe IV-dokumentet nevner et av handelsliberalismens og globaliseringens kjennetegn, nemlig de-industrialisering, som en av de latente sikkerhets-truslene i Latin-Amerika. Den sosiale uro som fører med denne økonomiske modellen fører til et økende press mot USAs sydlige grense, og kan gi grobunn for nye opprør, påpeker dokumentet. Likevel har president George W. Bush lagt seg på 'fast-track'-linjen for å få til en ytterligere handelsliberalisering.

¹⁴¹ Patrice M. Franko: *Toward a new security architecture in the Americas. The strategic implications of the FTAA*. The CSIS Press, Vol. XXII, no 3, Washington, 2000, sitert etter Habel, samme verk.

Mexico bereder grunnen for ALCA gjennom en storstilt satsning på ny infrastruktur gjennom hele Mellom-Amerika, den såkalt Plan Puebla-Panamá (PPP). Formålet er å fasilitere utnyttelsen av de rike naturressursene i området, og tiltrekke seg utenlandske investeringer. Denne satsningen har en militær side, som ser ut til å ville involvere direkte utplassering av USA-tropper (blant annet har de vært tale om permanent utplassering av soldater i Guatemala). Den sikkerhetspolitiske betydningen av dette kommer tydelig fram når en tar med at denne satsningen gjennomføres mot mange berørte gruppers vilje, ikke minst urbefolkningen i det urolige Chiapas, der det som kjent også finnes organisert væpnet motstand.¹⁴²

Denne koblingen mellom nyliberalisme og militarisering kan sees på som en privatisering av det sikkerhetspolitiske felt også i en annen betydning enn den vi allerede har berørt. Nasjonal sikkerhet er i økende grad blitt det offentliges sikring av de private, multinasjonale selskaperens verdier og investeringer innenfor sin grenser.¹⁴³

Det utvidede sikkerhetsbegrep

I Latin-Amerika år 2002 er sikkerhet en mangelvare. Dette til tross for at ingen av landene er i krig seg i mellom, og det bare finnes én åpen væpnet konflikt (Colombia), og noen få latente (eksempelvis México og Peru). Den første slutning vi kan trekke av dette, er at et utvidet perspektiv på sikkerhetspolitiske spørsmål er helt nødvendig. Sikkerheten har ikke økt etter at de tradisjonelle væpnede konfliktene ble bilagt. Utviklingen i Latin-Amerika viser med all tydelighet at sikkerhet er et spørsmål som griper inn i alle aspekter ved borgernes levekår (sosiale, økonomiske, kulturelle, eksistensielle), og som, ikke minst, rører ved selve kjernen i det menneskelige samliv. Orienteringen i retning av 'menneskelig sikkerhet' er høyst påkrevd.¹⁴⁴

Selv aktører som aktivt har fremmet den nyliberalistiske politikken i Latin-Amerika er bekymret for den økning i vold og usikkerhet som de ser er en følge av denne politikken. Riktignok fremmes denne bekymringen ofte – i godt samsvar med den generelle 'pan-økonomiseringen' i denne virkelighetsoppfatningen – som en bekymring knyttet til voldens *økonomiske* konsekvenser.¹⁴⁵ Men likevel: Bekymringen vitner om at det ikke er

¹⁴² Gutiérrez, G. (2001). «El ALCA y la guerra antiterrorista de George W. Bush.» *Pasos*(98): 22-31, 30-31. Zapatistoppøret brøt ut den 1. januar 1994, samme dato som Mexico formelt dannet frihandelsområde sammen med Canada og USA (NAFTA), jfr. Stålsett, S. (1994). «Oppøret i Mexico: Etterlevning eller forvarsel?» *Kirke og kultur*(1): 79-87.

¹⁴³ Jfr. Assmann, H. (1993). *Economía y teología. Conceptos fundamentales del cristianismo*. C. F. Samanes and J.-J. Tamayo-Acosta. Madrid, Editorial Trotta: 352-366, 357.

¹⁴⁴ *Sårbarhet og sikkerhet*, s. 16ff.

¹⁴⁵ Se for eksempel Moser, Caroline & Bernice van Bronkhorst, *samme verk*, som er en rapport utgitt av Verdensbankens Latin-Amerika- og Karibien-avdeling. I avsnittet «The Costs of Violence. The Critical Importance of Investing (*sic*) in Youth» (s. 5-6) heter det blant annet: «The economic costs include direct costs (de-

neglisjering, forglemmelse eller uvitenhet som hindrer mer resolutt politisk handling. Problemet i seg selv og dets mest sannsynlige årsak er tydelig erkjent. Det gjør den utbredte politiske konsensus om behovet for en ytterligere forsterkning av denne politiske og økonomiske modellen desto mer uforståelig.

Når denne samstemmigheten likevel må registreres, blir ikke den nye satsningen på en kombinasjon mellom privat sikkerhet ('para-militarisering') og ny tradisjonell militær opprustning så overraskende. Dette er tross alt velbrukte og synlige tiltak for å bøte på en situasjon som skremmer alle. (Det er dessuten ikke så rent få som har økonomiske interesser i militær opprustning). Det er en kjent sak at befolkninger som preges av frykt, lettere vil akseptere autoritære politiske og militære virkemidler – fra militære politikere i mer eller mindre sivil påkledning, til økende grader av utenlandsk intervensjon. Det er trist, men ikke overraskende, at krigsrammede og lutfattige befolkninger som de i Guatemala og Honduras, i dag ser ut til å hilse de militære patruljene velkommen tilbake i gatene igjen. Dette løser jo ikke problemene på sikt. Brutaliseringen av samfunnet strammes snarere til. Og det ofte under *dekke* av en utvidet forståelse av sikkerhet: 'Militæret må nå også drive kriminalitetsbekjempelse.'

Samfunn: Gjensidig erkjent sårbarhet

Den andre konklusjonen er at økt sårbarhet ikke automatisk gir økt sikkerhet, dersom noen skulle ønske å presse argumentasjonen i *Sårbarhet og sikkerhet*-studien *ad absurdum*. Sårbarheten er så visst ingen idyll. Vi har sett hvordan den ekstreme markedsliberalismen i Latin-Amerika har økt den sosiale usikkerheten og dermed den fundamentale sårbarheten for de brede lagene av befolkningen. Dette har ført til en økende voldsspiral.

Men samtidig viser dette bildet at forsøket på å redusere denne usikkerheten ved å fjerne behovet for å være eksponert for andre i samfunnet gjennom gettoisering, paramilitarisering og privat sikkerhet, til syvende og sist virker mot sin hensikt. Det er de reelle underliggende problemene, sosial ulikhet, fattigdom, frarøving av framtidsmuligheter for en hel generasjon, som må løses for å redusere volden og bedre samfunnets sikkerhet. Disse problemene kan ikke løses med mindre politikerne og samfunnseliten vil risikere nærkontakt med og ta ansvar for disse negative sidene ved samfunnsutviklingen.

Tendensene til samfunnsoppløsning er alvorlige. Et samfunn bygger på gjensidig erkjent sårbarhet. Enhver samfunnsbyggende virksomhet innebærer institusjonsbygging. Institusjoner som sikter på å ivareta den svakeste og mest sårbare i et samfunn, fra et velfungerende rettsvesen til sosiale stønadsordninger,

struction of physical assets and human lives, use of scarce resources on criminal justice and incarceration, health sector costs) as well as indirect costs (lost investment opportunities, forgone earnings of criminals).» Konklusjonen er at: «Investing in youth brings significant benefits for individuals, their families, and their communities, and is also vital for a well-educated, healthy, and productive work force that is necessary for the future economic development of the region.»

bidrar til å verne om alles sikkerhet. Dette fordi de, først, reduserer muligheten for konflikt, og dernest, ordner de konflikter som alltid vil være der. Et samfunn med erkjente og derfor ordnede konflikter er langt å foretrekke framfor et samfunn som – av frykt for konfliktene, eller på grunn av blind tro på mekanismer som skal løse disse konfliktene av seg selv – *opphører* å være samfunn.

* * *

Kanskje kan denne situasjonsbeskrivelsen bringe oss noe videre i tenkningen rundt sårbarhetens tvetydige karakter. Sårbarhet er på den ene siden menneskelige grunnbehov, og på den andre siden utsatthet eller åpenhet overfor den andre, i dette tilfellet min medborger. Sikkerhetspolitikk i utvidet forstand må legge til rette for at den første sårbarheten reduseres ved at behovene dekkes. Den andre siden ved sårbarheten må imidlertid fastholdes og bekreftes i samfunnslivet. Der sikkerhetstiltak av privat eller militær karakter stenger for den fundamentale mellommenneskelige relasjon og interaksjon som er limet i ethvert samfunn, vil volden bare øke. I Latin-Amerika har kombinasjonen nyliberalisme og (para-)militarisering innebåret en neglisjering av sårbarheten som enkeltmenneskers konkrete kroppslige behov, mens samfunnslivet forstått som gjensidig erkjent sårbarhet og utleverthet til den andre, har blitt erstattet av et liv i gettoer bak sikkerhetsvakter og piggråd. Derfor øker volden, selv i fredstid.

Litteratur:

Assmann, H. (1993). Economía y teología. *Conceptos fundamentales del cristianismo*. C. F. Samanes and J.-J. Tamayo-Acosta. Madrid, Editorial Trotta: 352-366.

Castañeda, J. G. (1993). *Utopia Unarmed. The Latin American Left After the Cold War*. New York, Vintage Books.

Gabetta, C. (2002). «Crise totale en Argentine.» *Le Monde Diplomatique* 48(574): 3.

González Butrón, M. A. (2001). Efectos de la globalización neoliberal en algunos aspectos de la vida de las mujeres. Una mirada desde América Latina y el Caribe. *La sociedad que las mujeres soñamos*. E. Tamez. San José, Departamento Ecueménico de Investigaciones: 17-38.

Gutiérrez, G. (2001). «El ALCA y la guerra antiterrorista de George W. Bush.» *Pasos*(98): 22-31.

Gutiérrez, G. (2001). *Globalización, caos y sujeto en América Latina: el impacto del neoliberalismo y las alternativas*. San José, Departamento Ecueménico de Investigaciones.

Habel, J. (2002). «Nouvelle architecture militaire dans les Amériques.» *Le Monde Diplomatique* 48(574): 18-19.

Martin, H.-P. and H. Schumann (1997). *Globaliseringsfælden. Angrebet på demokrati og velstand*. København, Borgen.

Morley, M. and J. Petras (1998). Nyliberalistisk runddans. Fattigdom og velstand tilpasses det frie markedet i Latin-Amerika. *Markedets pris. Latin-Amerika i 1990-årene*. Oslo, Solidaritet Forlag, Latin-Amerikagruppene i Norge: 47-56.

Salvesen, H. and R. H. Jørgensen (2000). Den militære arven. *Maktens kanaler*. Oslo, Solidaritet forlag & Latin-Amerikagruppene i Norge: 109-116.

Stålsett, S. (1994). «Opprøret i Mexico: Etterlevning eller forvarsel?» *Kirke og kultur*(1): 79-87.

Stålsett, S. J. (1998). «Fredsetikk etter den kalde krigen. Nye etiske utfordringer etter den senere tids endringer i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.» *Pacem* 1(1): 5-33.

Stålsett, S. J. (2001). «Det messianske marked. Frigjøringsteologisk kritikk av nyliberalismen.» *Kirke og kultur* 106(1): 12-26.

Stålsett, S. J., K. Dokken, et al. (2000). *Sårbarhet og sikkerhet. Aktuelle sikkerhetspolitiske utfordringer i etisk og teologisk perspektiv*. Oslo, Komiteen for Internasjonale Spørsmål, Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke.

English Summary

In spite of a remarkable turn to (formal) democracy and several negotiated ends of armed conflicts all over in Latin America during the last decades, violence is increasing drastically. There has been a shift in the main arena for violence: from political struggles for power to everyday social life. Corresponding to this, there has been a notable privatization of security measures in the region, which also can be seen as an increasing 'para-militarization' of society. The author suggests that this paradoxical rise in violence is related to a culture of hopelessness and desperation, resulting from an economical-political model, that of neo-liberalism, which is presented as the only alternative, and yet signifies increased poverty and lack of opportunities for large portions of the population. Taking the cue from the study *Vulnerability and Security*, the author claims that this situation points to the necessity of responding adequately to two distinct aspects of human vulnerability: On the one hand human vulnerability is expressed in concrete, corporeal needs. These needs must be met by society. On the other hand human vulnerability signifies a basic need for openness and trust in relation to the other members of society. Society must facilitate such trustful interaction between the members of society.

Postdoc-stipendiat, dr. theol Sturla J. Stålsett, f. 1964. Leder for RIGA-prosjektet¹⁴⁶ ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo, og leder av Komiteen for Internasjonale Spørsmål (KISP), Mellomkirkelig Råd. Adr.:

¹⁴⁶ NFR-finansiert forskningsprosjekt, *Religion i globaliseringsalderen [RIGA]: Forflytninger og transformasjoner, integrasjon og motstand*. Sjøkk: <http://www.tf.uio.no/riga/>.

Dannevigsveien 16, 0463, Oslo. For tiden gjesteforsker ved Departamento Ecumenico de Investigaciones, San José, Costa Rica.

Humanitær hjelp – militær maktbruk

AV OLA SKUTERUD

I løpet av de siste ni år har jeg hatt gleden av og sett utfordringen ved å arbeide for Røde Kors i to områder av verden hvor vanskelige konflikter kan oppleves som nesten uløselige. Som kjent er den verdensomspennende Røde Kors-bevegelsen en nøytral hjelpeorganisasjon, noe som i de områder hvor der er konflikt mellom to eller flere parter gir oppgaven ytterligere en utfordrende dimensjon i grenseområdet mellom aksept, forsiktighet, diplomati og de faktiske forhold man opplever i felt. Ved offentlig å fortelle om de humanitære konsekvensene av en konflikt vil man lett kunne utsette seg for kritikk om å være partisk og å bryte med nøytralitetsprinsippet. Spørsmålet man så kan stille er om nøytralitet betyr at man skal likestille lidelsene på begge sider når der i realiteten er åpenbare forskjeller?

Under mine syv år i Somalia, som i snart tolv år har eksistert uten sentrale myndigheter, og dessverre etter hvert har utviklet seg til et rent anarki, var jeg vitne til at en massiv og meget kostbar militærintervensjon fra FN ikke maktet å gjennomføre sitt mandat med å uskadeliggjøre væpnede grupper, som terroriserte sivilbefolkningen. Oppgaven med å hjelpe Somalia på veien mot fred og demokrati ble for vanskelig tross stor innsats fra mange land. Samtidig med at disse flernasjonale militære styrkene levde sitt forholdsvis atskilte liv fra den sivile befolkningen, var der en rekke humanitære organisasjoner som drev nødhjelp og forsøkte å gjennomføre utviklingsprosjekter. I mange tilfeller ble dette gjort med nødvendig støtte fra FN-troppene, mens for andre hjelpeorganisasjoner var der en større grad av uavhengighet. Men det kan sies at den militære tilstedeværelsen av internasjonale styrker og den makt de utøvet til enhver tid, var på de humanitære organisasjoners side. Soldatene, som åpenbart hadde gjennomgått opplæring i Genève-konvensjonens innhold og grunnleggende menneskerettigheter, var utkalt for å vise militær styrke – slik at det var mulig å få frem humanitær hjelp til de nødlidende.

I dette landet med en så ødeleggende borgerkrig, og i dette 'spillet' mellom utfordringer og muligheter, suksess og fiasko, arbeidet Det Internasjonale Røde Kors i nært samarbeid med landets nasjonale Røde Halvmåneforening. Vi hadde gjennom de to, ifølge Genève-konvensjonen beskyttende Røde Kors- og Røde

Halvmåneemblemer, en åpenbar fordel fremfor andre humanitære organisasjoner. Samtidig som respekten og aksepten blant lokalbefolkningen, og endogtil de væpnede militiagrupper, var stor for Røde Kors-bevegelsen, var også vi utsatt for overgrep og misbruk av makt fra det som etter hvert utviklet seg til å bli selvstendige, kriminelle grupper eller grupper under ledelse av lokale krigsherrer. I hovedsak var disse episodene økonomisk betinget, i ett av verdens aller fattigste land.

Gjennom de siste par årene har jeg så i de autonome og okkuperte palestinske områder, på en ganske annen måte enn hva tilfellet var i Somalia, fått oppleve spenningsforholdet mellom humanitært arbeid og militær maktbruk. Vi må her forholde oss til helt andre forutsetninger og vurderinger, hvor vi har å gjøre med en okkuperende makt av et landområde, som resten av verden sier en gang skal bli hjemlandet til det folket, som i mer enn femti år, på en tildels meget kontroversiell måte, har kjempet sin selvstendighetskamp. Dagen som av israelerne med pomp og prakt, med fyrverkeri og champagne, feires som landets uavhengighetsdag, blir av palestinerne benevnt som «den store katastrofen». Denne dagen fikk israelerne sitt land, mens store grupper av palestinerne måtte forlate sine hjem og sitt land og tilbringe resten av livet som flyktninger. Man kan vel i et nøtteskall si at det som for israelerne politisk sett er positivt, dessverre i de aller fleste sammenhenger har det motsatte fortegn for palestinerne. På hver sin måte har disse to folkene gjennom militær eller annen form for væpnet maktbruk forsøkt å tilrive seg deler av den palestinske jord, Det Hellige Land, hvor religionene møtes og deres aller helligst helligdommer utfordrer hverandre på bare noen få kvadratmeter.

Som bakgrunnsstoff for den situasjonen vi fra hjelpeorganisasjonenes side de siste par år har opplevd med *intifada* i de palestinske landområdene, vil jeg trekke frem følgende tre fakta. Selv om jeg er fullt klar over at det også er mange andre sider ved denne saken, mener jeg disse tre har hatt vesentlig innflytelse på den beklagelige utviklingen vi har sett de senere år, og i særdeleshet over de siste nitten måneder hva spenningsforholdet mellom humanitær innsats og militær maktbruk angår.

S Siden etableringen av staten Israel, vedtatt av FNs generalforsamling, har der vært en rekke FN-resolusjoner, som ikke alltid har gått i favør av den nye nasjonens interesser, politikk og strategi. Følgelig har Israel opponert mot disse og stadig kommet i motsetningsforhold til verdensorganisasjonen. Ikke sjelden hører man uttalt fra israelere at FN ikke er på deres side.

S Israel har gjennom tidene vært i militær konfrontasjon med flere av sine nabostater i Midtøsten. Der er fremdeles noen av disse landene som ikke anerkjenner den unge staten, og der er i høy grad et spenningsforhold mellom flere av disse og Israel. Felles for Israels naboland er at de i hovedsak er muslimske samfunn.

i Israel, som fremdeles ikke har ratifisert deler av Genève-konvensjonen har flere ganger søkt om å få sin nasjonale humanitære hjelpeorganisasjon, Magen David Adom anerkjent som fullverdig medlem av den Internasjonale Røde Kors og Røde Halvmåne-bevegelsen. Foreningen har ikke blitt godkjent som følge av israelernes uvilje til å akseptere noen av bevegelsens klare forutsetninger og prinsipper. Dette har ifølge presidenten for Magen David Adom ført til en generell mistillit blant israelere overfor Det Internasjonale Røde Kors.

Som man vil se er det store og fundamentale forskjeller mellom de to eksemplene jeg trekker frem i mine refleksjoner. Hvor man i det ene tilfellet (Somalia) snakker om en blodig borgerkrig mellom klaner i ett av verdens fattigste land, har vi i det andre tilfellet (Palestina) en ganske 'uorganisert' frigjøringskamp med hjemmelagede bomber og eget blod som sterkeste våpen, mot en velutviklet, men samtidig okkuperende 'nabostat' (Israel), rangerende som verdens femte sterkeste militærmakt. Den ene staten har fullstendig gått i oppløsning, hvor FN med liten suksess gikk inn med militære styrker for å hjelpe sivilbefolkningen tilbake til en normal tilværelse, og hvor *alle verdens hjelpeorganisasjoner har brent fingrene*. Den andre konflikten har for begge parter sterke både historiske, økonomiske, politiske og religiøse vinklinger, som direkte appellerer til og er av betydelig både politisk og økonomisk interesse for store deler av verdens befolkning.

Hvordan stemmer så i disse to tilfellene, eller for den saks skyld i andre konflikter, mitt utsagn med utgangspunkt i Norge om at

en militær tilstedeværelse og bruk av makt er for å beskytte befolkningen og bevare menneskets rett til å leve i fred, og uansett rase, religion eller hudfarge, være en beskytter av internasjonale menneskerettigheter?

Er dette avhengig av at man har med et demokratisk og velutviklet samfunn å gjøre? Er det mer et spørsmål om og avhengig av respekt for andre kulturer og folk? Kanskje er det mer betinget av historie og konflikten karakter? Eller er det et spørsmål om å føle seg som en akseptert del av et større samfunn? I Somalia, hvor det var totalt mangel på et organisert og disiplinert militærvesen, opplevde vi at den lokale Røde Halvmåne-foreningen, bare med sitt emblem som beskyttelse, kunne krysse alle frontlinjer, og så langt midlene rakk kunne gi humanitær hjelp til enhver trengende. Andre hjelpeorganisasjoner fikk i perioder 'arbeidsro mellom slagene' til å gjennomføre sine programmer. Beskyttelsen lå i et godt forhold til lokalbefolkningen og de tilstedeværende klaner. Begge eller alle sider i konflikten respekterte det arbeidet som ble gjort av de humanitære organisasjonene, og i særdeleshet av Røde Kors og Røde Halvmåne. At nøden og anarkiet førte til stor grad av kriminalitet var ikke annet enn hva man kunne forvente i et land hvor alle offentlig instanser hadde brutt sammen og folket led etter mange år med diktatur og væpnet kamp.

I konflikten her i Midtøsten mellom israelere og palestinere, hvor vi forholder oss til spilleregler iverksatt av en militær stormakt, med bakgrunn i uakseptable og terroriserende selvmordsaksjoner fra palestinerne side, opplever vi at tilsvarende respekt fra de okkuperende styrker for humanitære hjelpeorganisasjoner i alt for mange tilfeller er meget begrenset. La meg bare nevne noen få eksempler på hva vi i det daglige møter som uakseptable angrep fra militærmakten mot de humanitære organisasjonenes arbeid for de mest sårbare i de okkuperte palestinske områdene:

S Hvor man i de tilfeller det er påkrevd, til punkt og prikke følger de spilleregler som er nedfelt og iverksatt av okkupasjonsmakten, om koordinering av alle operasjoner eller bevegelser av personell og forsyninger til fordel for folket i de okkuperte områdene, gjentar det seg altfor ofte at soldatene på de militære sjekkpunktene og kontrollpostene ikke mottar informasjon fra sine overordnede om å fasilitere den humanitære hjelpen. Vi opplever at der rett og slett utvises liten eller ingen vilje til å medvirke til at hjelpen kommer frem til rett tid og til rett sted. Altfor ofte kommer man simpelthen ikke gjennom.

S Hvor man i de palestinske områder har en nasjonal ambulansetjeneste, internasjonalt anerkjent og med høy moral, som i utgangspunktet skal kunne betjene hele landområdet, opplever man at selv sykebiler og deres bemanning blir angrepet av de okkuperende militære styrker. Ambulanser blir med fullt overlegg ødelagt, hjelpemannskaper trakassert, arrestert og endogtil drept.

S Hvor vi vet at så vel sivile som stridende personer blant den okkuperte befolkningen er dødelig såret, tillater de okkuperende militære styrker, med begrunnelse i at der er en militær operasjon, ikke hjelpemannskaper inn for å redde liv. Ved en rekke tilfeller har dette ført til at skadede mennesker døde på grunn av manglende behandling.

S Hvor der av medisinske grunner er absolutt påkrevd å transportere syke personer til sykehus for behandling, opplever man at de okkuperende styrker i stor grad legger hindringer i veien for å redde liv. Der kan fremvises mange eksempler på situasjoner hvor pasienten døde på grunn av soldatenes opptreden.

S I en rekke tilfeller er de humanitære organisasjonene nektet å bringe inn livsnødvendige medisiner til sykehus og helseklinikker. Helsepersonell er nektet adgang til sine arbeidsplasser, med den følge at pasienter ikke får den nødvendige behandling. En annen konsekvens er at nødvendige vaksinasjonsprogrammer er umulig å gjennomføre, som igjen kan føre til oppblussing av sykdommer.

Det spørsmål man uvilkårlig vil stille seg, er ikke nødvendigvis hvorfor man opplever slike store kontraster mellom så ulike nasjoner som Somalia og Israel. Mine to eksempler er så fundamentalt forskjellige, og skulle i utgangspunktet representerer klare ytterpunkt av nasjoner hva menneskerettigheter og respekt for liv angår. Likhet kan ikke forventes hva angår respekt for humanitære operasjoner og nasjonale så vel som internasjonale hjelpeorganisasjoner. Man ville tro at de faktiske forhold i disse to eksemplene var det stikk motsatte av hva som i praksis oppleves. Det store spørsmålet blir derfor, hva som gjør at alt har blitt snudd opp ned av hva man ville forvente i forhold til humanitær hjelp og retten så vel som plikten til å hjelpe de nødlidende. Bevisstheten om århundres, for ikke å si årtuseners, historiske og religiøse forutsetninger og overbevisninger er på ingen måte glemt. Ei heller er den grufulle utryddelseskampanjen mot jødene under sist verdenskrig gått i glemmeboken. Vi har fremdeles i minne at vi i vår norske grunnlov lenge hadde en egen paragraf som diskriminerte jødene. De må alltid stå der som skrekkens eksempel på hva tragedie verden har forårsaket. Men vi må heller ikke akseptere at slike grusomheter gir alibi til å iverksette urettferdigheter mot andre menneskegrupper.

For å kontrollere og styre en hærstyrke stilles det store krav til ledelse og kommunikasjon mellom de forskjellige deler av det militære styrker. Klare og utvetydige kommandolinjer, samt hurtighet, er helt avgjørende for at der ikke skal oppstå misforståelser eller skje uhell eller feilgrep. Likeledes er dette helt avgjørende for at avvik fra rutine skal kunne gjennomføres. Uten god militær utdanning og høy moral vil man uvilkårlig fra tid til annen bli offer for enkeltpersoners eller grupperes emosjonelle reaksjoner. Der er klare internasjonale spilleregler som må respekteres, og dette læres i stor grad gjennom følelsen av å tilhøre det internasjonale samfunn med dets moralnormer. Hva skjer i et samfunn som har følelsen av ikke å være fullt akseptert, og hvor man først og sist stoler på sin egen styrke? De humanitære hjelpeorganisasjonene er en viktig del av det internasjonale miljø, noe som enhver soldat skal ha krav på å nyte godt av om så skulle være nødvendig. Uten at dette er fastslått gjennom opplæring og miljø, vil neppe soldaten se hvorfor han skal etterkomme disse reglene når han står overfor sin motstander eller dem som hjelper denne. Kan vi akseptere at israelerne, med begrunnelse i at deres egen Magen David Adom ikke er opptatt som fullt medlem i Det Internasjonale Røde Kors og Røde Halvmåneforbundet, neglisjerer og endogtil med militære midler angriper personell og materiell som tilhører denne internasjonale hjelpeorganisasjonen? Med de grufulle selvmordsaksjonene i sterkt minne må man likevel kunne spørre om angrep på helsepersonell og likhetstegn mellom disse og terrorister skal aksepteres?

Et spørsmål jeg mener er høyst relevant å stille, er hvorvidt de væpnede styrker i forskjellige land i tilstrekkelig grad får den nødvendige skoling i

internasjonalt anerkjente lover om menneskerettigheter og plikten til å redde liv. Genève-konvensjonen slår klart og entydig fast at enhver såret, stridende så vel som sivil, har krav på medisinsk behandling. I de tilfeller hvor den okkuperende makt sårer en motstander i kamp, skal den sårede ha like stort krav på human behandling som en sivilperson har det. Om ikke andre rekker frem eller tillates å hjelpe, plikter den okkuperende makt selv å yte nødvendig medisinsk hjelp til den sårede. Vi har for mange eksempler på at det humanitære hjelpeapparatet ikke får adgang til å utføre sine plikter her i konflikten mellom israelere og palestinere.

Datoen 11. september 2001 har gått over i historien som dagen da science fiction ble til virkelighet. Denne dagen skjedde det som bare elskere av dataspill hadde kunnet 'more seg med'. Mens hjelpemannskapene i dagene og ukene som fulgte deretter arbeidet febrilsk for å finne overlevende i de brennende ruinene, etter det som til da hadde vært symbolene på verdens rikdom og fortreffelighet, vokste der raskt frem hos verdens mektigste menn en drøm om å utslette verdens ondskap. At man av og til hadde problemer med historien, samt å stokke ordene i riktig rekkefølge, ei heller alltid å kunne huske hva man hadde sagt dagen i forveien, var så, men etter hvert ble denne ondskapen påklistret etiketten *terrorisme*. Vi ble raskt fortalt, på en for de fleste altfor enkel, men likevel for andre en overbevisende måte, at terrorisme tilhører visse religioner, visse land og visse kulturer. Religion ble raskt trukket inn i diskusjonen som en fremelskende faktor i oppbyggingen av denne så farlige ismen. En forholdsvis nyvalgt president, og for mange en ganske kontroversiell leder av verdens eneste supermakt, grep muligheten med begjær og proklamerte «hellig» krig mot verdens terrorisme, mot det onde.

I kjølvannet av denne strategien, som av haukene ble ønsket hjertelig velkommen, for å rive opp «ondskapens akse», er der også andre som benytter sjansen til å angripe med intensiv styrke sine tradisjonelle motstandere. Med *legitimitet* i supermaktens bruk av midler i den nye krigen, ser vi overgrep og militær maktbruk som endogtil ryster myndighetene i de vestlige land, som selv har proklamert krig mot «ondskapen». Der utvikler seg en form for krig, hvor militære feilgrep med katastrofale følger for grupper blant sivilbefolkningen blir 'tolerert' og endogtil bagatellisert. Bombene faller over matlagre tilhørende humanitære hjelpeorganisasjoner uten at det vekker altfor store reaksjoner. Brudd på Genève-konvensjonen er etter hvert fenomener som forekommer altfor ofte, og nye grenser for hva som er tillatt passeres uten de store reaksjonene fra dem som påberoper seg å representere det gode i verden. Alt skjer under etiketten *bekjempelsen av verdens ondskap, terrorismen*.

Hva finner man når man går inn og analyserer hva som skjer i denne *nye krigen*, støttet av allierte over store deler av verden? Man kan raskt fristes til å stille spørsmål ved metodene og midlene som brukes. Er det akseptabelt at interneringsmetoder brukes slik man ser dem for afghanske fanger på Guantanamo Bay på Cuba? Er det slik at de som bekjemper det onde i realiteten

har tatt i bruk de virkemidler som benyttes av dem og det man forsøker å bekjempe? Er det slik at man nå aksepterer bruken av midler i kampen mot 'terrorismen', som i utstrakt grad rammer sivilbefolkningen? Har *den hellige krigen* mot terrorismen innført nye begreper og nye grenser for hva som er lov eller humant i vår verden?

Hva kan så gjøres for at vi på sikt med rette kan si at *militær bruk av makt går hånd i hånd med de humanitære interesser*? Jeg benytter bevisst betegnelsen 'på sikt', for jeg mener vi i dag har beveget oss farlig langt fra det ideelle. Ikke fordi alle overtrer grensene, men i like stor grad fordi verden etter mitt skjønn ikke gjør nok for å stoppe den uheldige og farlige utviklingen vi har sett. Jeg tror ikke jeg er naiv når jeg påstår at hva som skjer her mellom israelere og palestinere ikke kunne skje blant våre norske soldater. Hva ligger til grunn for den forskjellen jeg mener å se? Mens vi har humanitær rett som en grunnpilar i vår opplæring av norske soldater, er ikke dette like kjent blant de stridende parter i Midtøsten. Vi må aldri glemme og stadig gjenta for oss selv og andre at Geneverkonvensjonen er en forpliktelse fra stater, til fordel for alle og ikke bare for noen.

Uten at jeg skal gå inn på de så uhyre viktige og kompliserte historiske og religiøse sider ved konflikten i Midtøsten, håper jeg for alles del at trenden må snu, og moralen og troen på menneskeverdet endre seg. Med glede ser vi at det er en voksende gruppe israelske soldater som nekter å tjenestegjøre i de okkuperte palestinske områdene. Hva de fører i marken som argument for å nekte, er nettopp den inhumane behandlingen av det annet folk. Blant majoriteten av så vel palestinere som israelere, er der en stor grad av frustrasjon over hva som skjer. Det er vanskelig å tro at den linjen som følges nå vil føre til fred. Men hvordan skal man komme seg ut av denne onde spiralen?

Ola Skuterud er leder for arbeidet til Det internasjonale forbundet av Røde Kors- og Røde Halvmåneforeninger i de palestinske områdene. Han har tidligere blant annet ledet tilsvarende arbeid i Somalia.

Beyond 11 September: Implications for the Churches*

BY GENERAL SECRETARY KONRAD RAISER

* Concluding remarks at the World Council of Churches symposium «Beyond 11 September: Assessing Global Implications», Geneva 29 November – 2 December 2001. Reprinted by permission.

My remarks, which build on the exchanges in the previous two days, will concentrate on three aspects: discernment, vulnerability and security, and the symbolism of power.

Discernment

The immediate response of the churches to the horrible attacks on 11 September was an expression of solidarity and sympathy with the people directly affected in the United States and with the people of the United States as a whole. The World Council of Churches has expressed its sympathy not only in letters addressed to its member churches in the United States, but also by sending an international ecumenical delegation to meet with leaders and members of the churches in the United States and to listen to their pain and anxiety.

Now the time has come to assess the implications of these events, not only in the United States but all over the world. The churches are called to an act of discernment trying to understand the significance of the events on 11 September. Such discernment must include a critical evaluation of the interpretations given to the events. This is all the more important since the interpretation determines to a large extent the nature of the response. The official interpretations offered by the Government of the United States and by other centres of political authority, including the Security Council of the United Nations, have set an agenda which is presently being implemented. Can the churches go along with these interpretations and the form of response?

The dominant category to interpret the attacks on 11 September is to identify them as an act of «terrorism». However, terrorism is a political concept which is full of ambiguity and so far lacks an agreed definition in terms of international law. All efforts to formulate an international convention against terrorism have so far failed. The concept of terrorism is used to characterize acts which aim at causing terror and fear among the population and to disrupt the public order. Terrorist tactics are used by different actors, including states. To qualify certain acts as terrorism is a political statement which is meant to legitimate an uncompromising response by force. Many of those who, in the anti-colonial liberation conflicts in the 70s and 80s, have been qualified as terrorists have subsequently been recognized as legitimate and respected representatives of their communities. Since any act of terrorism is a violation of the basic order of legality, there is a danger that those deciding about the response feel justified to use means outside legality.

The second level of interpretation speaks about a «war against civilization» or of a declaration of war against America. Both the Security Council and NATO have qualified the attacks of 11 September as a «breach of international peace and security» or as «aggression». The Security Council has authorized acts of individual or collective self-defence according to Art. 51 of the Charter

of the United Nations. The US Government has formed an international coalition for the «war against terrorism». With these categories we move into a field that is relatively clearly defined, both ethically and by international law. A military response to an act of aggression is being considered as an act of justice and thus categories of the «just war» doctrine are being invoked. But is the traditional concept of war applicable in this case? There is no declared enemy with an army and military objectives. The military response has become a war against the Taliban regime in Afghanistan as the main supporter of Osama bin Laden and his Al-Qaeda network. There is sufficient evidence that the military intervention has caused disproportionate damage to the infrastructure of the country and an untold number of civilian casualties. The question must be asked whether the interpretation of the events in the categories of war is appropriate.

The least controversial interpretation of the attacks of 11 September is to characterize them as a criminal act, which falls under the legal category of a «crime against humanity». This is an accepted category in international law and there are effective ways of prosecution and law enforcement, as the examples of the international tribunals and the institution of the International Criminal Court show. There is universal agreement that the perpetrators of criminal acts, particularly of such unimaginable magnitude, need to be identified, caught and brought to justice. This is therefore primarily the field of police action which may be difficult and take long, but ultimately serves to strengthen the rule of law also on the international level. The churches should consider very seriously the implications of the present tendency to militarize what is essentially a task of enforcing internationally the rule of law. The institution of military courts for this purpose by the US Government is in danger of undermining the rule of law.

However, the task of discernment does not stop with the question which leading category is appropriate for the interpretation of the events of 11 September. Under the immediate impact of the events it has been affirmed by many that after these attacks nothing would be as it was before. They were given decisive historical significance and were considered as marking a fundamental qualitative change on the global scene. But what has actually changed? Our discussion during the previous two days has focused on five aspects: global governance, global security, global economy, human rights and humanitarian concerns. In all five areas, the analysis has led to the conclusion that the critical conditions, including the threat of terrorism, were present even before 11 September. The events have certainly sharpened the challenges, but they do not seem to have caused a qualitative change of the global conditions, at least so far.

Does this suggest that our categories of analysis, especially the segmental approach which looks at these five areas separately, are no longer sufficient? Of course, the analysis has to be continued to gain a more comprehensive picture. We also have to go beyond the usual statistical analysis and look at the implications for people's lives in everyday situations. The one factor in our analysis which was new is the role of religion, of values and of the symbolic

significance of these attacks. We are not used to including the religious dimension in social, political or economic analysis. It may be that in this regard the events of 11 September oblige us to develop new tools.

This becomes particularly clear when we consider the dramatic interpretation offered from both sides, presenting the challenge of the attacks as a fight between good and evil, as a defence of civilization against anarchy, as an indefinite war with the appeal for sacrifice, and as a final confrontation. This Manichean perspective is projected from both sides which therefore reinforce each other. But is this dramatic interpretation convincing and acceptable?

It is at this point that the task of discernment by the churches becomes particularly urgent. The Manichean dualism between good and evil, light and darkness, has influenced Christian thinking throughout the history of the church. In its confession of faith the church has rejected this dualism again and again. For the Christian faith this struggle between good and evil, life and death, God and the devil has been decided with the death and resurrection of Jesus Christ. This affirmation of eschatological realism does not imply that we are now assured to move towards a bright future and that all evil has been eliminated. Yet, our hope is not dependent on the victory of the project of our civilization. Civilization and empires may fall; even the world may perish, but our hope is rooted in the certainty of faith that God's faithfulness and love remain and transcend human history. Christian discernment therefore implies the task to distinguish between our eschatological hope and a religion turned into a political ideology. Remembering the misuse of religion and of the name of God in situations of war and violent confrontation, the churches should be very critical of the claim that there is a «mission from God» in fighting the war against terrorism.

Vulnerability and Security

Apart from the ambiguous role of religion in this present confrontation, the one genuinely new feature is the fact that the United States of America, which has lived with the self-image of the invincible sole super-power, has become vulnerable on its own territory. Even the attack on Pearl Harbour did not reach the American heartland. The attacks of 11 September not only took place on American territory, but they were directed at the very symbols of American pride and power, economic and military. By transforming civilian aircraft into massive incendiary bombs, the attacks were carried out with means which themselves have a highly symbolic value for the American sense of prosperity.

Of course, the sudden realization of vulnerability has brought home to the United States as the leading force in the process of globalization an experience to which the majority of peoples throughout the world have been exposed increasingly over these past two decades. Globalization has increased social and

economic disintegration, has sharpened civil and ethnic conflict, has weakened structures of government and public order and has thus produced a climate of vulnerability. In a world of instant communication without borders and with total interdependence, the potential for vulnerability has continuously increased. There has been a genuine manifestation of solidarity and sympathy with the people of the United States in this situation of vulnerability which had so far been unimaginable. Will the people of the United States now be prepared in turn to share in the condition of vulnerability and victimhood which has been the dominant experience of people in other parts of the world?

The natural response in a situation of exposure to vulnerability is to call for security. However, the very nature of global terrorism, in particular in the form of suicide attacks, shows that there can be no guarantee of security any more. The logic of globalization and the logic of national security are incompatible. The political and legislative measures which have been implemented in many countries since 11 September show that the search for security tends to pervert the very values of freedom, democratic rights and the rule of law on which the civilization which feels under attack is built. Over against this tendency, the churches should be advocates of maintaining the rule of law as the basic framework of protection for the weak and vulnerable. They should constantly remind those in power that even the enforcement of laws can become a cause of injustice. They should seek to transcend the call for retributive justice and become advocates of restorative justice.

Ultimately, security can only be obtained on the condition of total isolation, but even then the fear of being vulnerable breeds suspicion and defensiveness. Therefore the churches need to continue to work on a new understanding of security, going beyond national security to people's security or human security and recalling the insight emerging from the period of nuclear confrontation during the final phases of the Cold War that only common or cooperative security arrangements are viable which recognize the legitimate security interests of the potential adversary.

Going again beyond the level of social and political analysis, the churches should remind themselves that in the horizon of the Christian faith the acceptance of vulnerability is the way towards a new way of being human. We confess a God who in Jesus Christ became vulnerable to the point of giving his life for the life of the world. God became vulnerable in order to reconcile the world to God-self. Vulnerability and dependency therefore are not marks of weakness but the decisive indicators for recognizing life in relationships. The events of 11 September therefore challenge us as people of faith to accept our condition of vulnerability and to seek security in building relationships with those who, because of their being radically different from us, are perceived as a potential threat. This implies the readiness to limit our claims of power, to share in the suffering of the millions who are victims of the uncontrolled exercise of power in the context of globalization. On the political level, it implies an

affirmation of the multilateral instruments of the United Nations as the appropriate and legitimate ways of responding to the threats of terrorism.

The Symbolism of Power

Obviously, the present confrontation is a conflict of power. What is new, however, is the fact that it does not focus on power over resources, territory or trade routes. Rather, it is a conflict about symbolic power. Any legitimation of power is based on symbols. The use of patriotic symbols in the United States underlines this point. The symbolic nature of this power conflict is heightened by the influence of the visual media at least in the immediate aftermath of the attacks on the World Trade Center. The main secular symbols of power which were the targets of the attacks on 11 September are capital and arms. However, these symbols of power are particularly vulnerable because they have a weak basis of legitimacy.

Ultimately, the symbolism of power has religious roots. This becomes visible when religious language is used in economic or financial contexts. God is the fundamental symbol of power, and in all cultures the religious communities are considered the trustees of the basic values of society. Therefore those who exercise political, economic or financial power seek religious sanctioning. This may also explain the urge on the global level to obtain a common framework of values or a global ethic through inter-religious dialogue in order to come to terms with the global exercise of power.

This becomes particularly important in the encounter between Islam and Christianity. Both religious traditions have a tendency to symbolize power as a system of total and comprehensive domination requiring absolute obedience. Their God-language tends to be exclusive rather than inclusive, drawing lines of distinction and defining clear borders. Both traditions have inherited a patriarchal understanding of God, of God's rule, God's will demanding obedience. This distinguishes them from Asian religions searching for knowledge, wisdom and enlightenment. In the present confrontation there is a tendency on both sides to use religious symbolic legitimation for the attacks as well as for the response to them. The churches are called upon to break this confrontational logic of power and to replace it with an understanding of power as blessing, sharing of life, empowerment, as the energy for life, rather than as domination and potential destruction of the other.

The churches as well as Muslim communities have access to resources of symbolic power which speak to the soul and the heart of people, which convey a transcending vision of hope. I have spoken before about the biblical symbols of eschatological hope which in the prophetic tradition stand against the secular symbols of power. In this present situation of crisis the churches must overcome their hesitancy to use religious symbolic language in the public context. They

have to accept the task of prophetic criticism but also the constructive task of restoring the legitimacy of power and of the rule of law.

This means in particular to resist any claims of total power but also the tendency to claim universal validity of specific symbols and values. All symbols are particular and gain their meaning in a historical or cultural context. The Islamist claims in this confrontation are as misguided as the secular western claims to universal validity. This does not question or diminish the important achievements of the Universal Declaration of Human Rights and other international human rights instruments which express a basic framework of values and responsibilities. The critical situation arises when these values are being used as a means of political power and domination.

The basic Christian symbol of power is oriented towards the sharing of power in community, the recognition of the other not as a threat or an object of domination, but as created in the image of God and loved by God. The churches therefore should resist the tendency to turn the present confrontation into a conflict about the hegemony of symbolic power, about the universal validity of a particular civilization and its values. They should rather seek to «de-globalize» the conflict and even be careful with the effort to identify particular root causes, which provide a comprehensive interpretation. They should remain sensitive to the historical dimension of any symbolism of power and to the particular cultural and contextual conditions. This is of particular importance in view of the tendency to treat the entire Muslim community with suspicion.

After the attacks of 11 September there are many attempts to foster inter-religious dialogue between Christians, Muslims and Jews. It is indeed important that in inter-religious dialogue ways be found to address together the entry of religious symbolism into the public arena and into the present situation of conflict. However, this will not provide the solution. There is no solution in the sense of resolving and removing the basic challenge. We have to learn to live with the vulnerability and insecurity brought about by the condition of globalization. We have to focus our attention on the real challenges of living together in a situation of plurality and accept the ambiguity of our analyses, and in all of this we have to resist the tendency to turn religion into an ideology for struggle.

Rev. Dr. Konrad Raiser, General Secretary of the WCC. Adr: World Council of Churches, 150 route de Femey, PO-box 2100, 1211 Geneva 2, Switzerland.

Et pasifistisk oppgjør med Augustana 16?

AV FRODE LAGSET

Innledning

I essayet *Christ, Justice And Peace – Toward a Theology of the State in Dialogue with the Barmen Declaration*¹⁴⁷ tar Eberhard Jüngel til orde for et oppgjør med Augustana 16 og tillatelsen til 'å føre krig etter retten.' Jüngel argumenterer for at pasifismen må bli et bekjennelsesspørsmål og formulerer avslutningsvis følgende spørsmål:

*whether the time has not come in which Christians can only be credible witnesses to Jesus Christ as conscientious objectors.*¹⁴⁸

Spørsmålet om pasifismen er ikke noe hett tema i dagens kirkelige debatt. Jeg tror heller ikke at en opphetet og slagordpreget debatt bringer oss noe videre i dette spørsmålet. Vi må også innse at det neppe kommer til å bli enighet om dette spørsmålet i vår kirke. Jeg ønsker derfor ikke å endre på den situasjon at vi kan leve fredelig sammen i kirken og likevel være uenige i dette spørsmål. Feltprestkorpsset kan imidlertid, etter min mening, aldri la dette spørsmålet ligge helt dødt. Vi er kalt til å forkynne fred og må derfor stadig gjennomtenke utfordringen fra pasifismen. Den som tjenestegjør i en militær avdeling vil naturlig ha et større ansvar.

Jüngel beklager seg over at den tyske fredsbevegelsen (på 1980-tallet) er politisk og ikke teologisk. Når vi i dag opplever at det politiske miljøet har mistet mange hemninger når det gjelder bruk av militærmakt, betyr det også at vi har et større ansvar fra kirkelig hold til å synliggjøre denne problemstillingen. Dette er også en del av det og være lys og salt i verden.

Det må også bemerkes at jeg i denne artikkelen utelukkende forholder meg til Jüngel i det siterte essay. Det er altså denne teksten, og ikke Eberhard Jüngels generelle teologiske og politiske meninger, jeg vurderer. Videre vil jeg presisere at denne artikkelen er en meningsytring, som har et stort spørsmålstegn etter seg. Formålet er altså å sette igang tankeprosessen hos leseren; jeg har ikke sagt det definitive ord om pasifismen.

Barmen-erklæringens artikkel fem er grunnlaget for Jüngels diskusjon. Jeg vil derfor innledningsvis sitere denne in extenso:

Fear God, honour the King! (1 Pet. 2:17)

Scripture tells us that by divine appointment the State, in this still unredeemed world in which also the Church is situated, has the task of maintaining justice and peace, so far as human discernment and human ability make this possible, by means of the threat and use of force. The Church acknowledges with gratitude and reverence toward God the benefit of this, his appointment. It draws attention to God's Kingdom (Reich), God's commandment and justice, and with these the responsibility of those who rule and those who are ruled. It trusts and obeys the power of the Word, by which God upholds all things.

¹⁴⁷ Originalens tittel: *Mit Frieden Staat zu Machen*, utkom 1984, engelsk oversettelse publisert 1992 danner grunnlaget for denne artikkelen.

¹⁴⁸ Jüngel 1992:92

We reject the false doctrine that beyond its special commission the State should and could become the sole and total order of human life and so fulfil the vocation of the Church as well.

We reject the false doctrine that beyond its special commission the Church should and could take on the nature, tasks and dignity which belong to the State and thus become an organ of the State.¹⁴⁹

Jüngels pasifistiske oppgjør med Augustana

Jüngels avsluttende spørsmål er allerede sitert innledningsvis. Hans essay om Barmen-erklæringen munner altså ut i et spørsmål om ikke det i dag (1984) er nødvendig fra kirkelig hold å forkynne for staten (menneskene) en klar pasifistisk holdning:

Finally, if we are inquiring about the meaning of the Barmen Declaration for the task of the church today, there is one more critical difficulty which requires discussion. What does it mean today, in 1984, that the state has the task of providing for peace, «within the limits of human insight and human ability, by means of the threat and use of force»? Can the threat and use of force still mean today the threat and use of weapons of war, as they had tacitly assumed in 1934 following the consensus of previous centuries?¹⁵⁰

Jüngel henviser her i en fotnote til Otto Dibelius som allerede i 1930 hadde uttalt:

Without an if or a but, without qualification [Einschränkung] and compromise (...) war ought not to be, because God does not desire war.¹⁵¹

Er ikke tiden endelig kommet til at en samlet kirke kan fremføre dette fredens budskap? Jüngel er imidlertid klar over at det er stor og stridbar uenighet om dette spørsmålet, derfor vil han

speak in a particularly peaceable way, (...knowing) only one opponent: theological confusion.¹⁵²

Atomtrusselen og teologien

Hovedproblemet for fredsbevegelsen, også den kristne, er imidlertid mangelen på troens perspektiv. Her finner han en parallell til situasjonen før Barmen-synoden. Som Barth påpeker, manglet man en forståelse for at motstand mot Hitler-regimet var et spørsmål om tro, og hvordan kunne da kampen være rett og

¹⁴⁹ Jüngel 1992:xxviii Til bruken av ordet 'appointment' har oversetteren satt inn følgende note: *Anordnung* (to be understood in the sense of the Latin *ordinatio*) as distinct from *Ordnung* (Lt. *ordo*, Eng. 'order'), a critically important word in the orthodox German Lutheran theology of Church and State.

¹⁵⁰ Jüngel 1992:74

¹⁵¹ Jüngel 1992:74, note 57. Sitater er hentet fra O. Dibelius: *Friede auf Erden? Frage, Erwägungen, Antwort*, 1930 (3), 18f 212ff.

¹⁵² Jüngel 1992:75

nødvendig?¹⁵³ For Jüngel er altså spørsmålet ikke politisk, men teologisk. Som sådant må altså kirken svare med en bekjennelse, og ikke med et politisk utspill.

Therefore, when the church comes to a confession of faith in relation to the question of the boundaries of deterrence and the use of force (...), it has (...) no other authority than that pertaining to a request (...made) in Christ's place.¹⁵⁴

Jüngels situasjon (Vest-Tyskland, 1984) er et liv under atombombens trussel. En ren atompasifisme er imidlertid en for smal oppfatning av problemstillingen, mener Jüngel, selv om det er dette som opptar den tyske fredsbevegelsen (som han erklærer sin sympati for). Dessuten er atompasifismen vanskelig fordi:

it seems to suggest that deterrence and the use of military force without nuclear weapons is theologically justified. Such argumentation is, quite simply, theologically untenable.¹⁵⁵

En ny bevissthet

Atomvåpnene har imidlertid åpnet våre øyne for hva det egentlig vil si å føre krig, i form av verdens totale ødeleggelse. Og derfor må kirken klart forkynne at enhver krig er en bespottelse av Guds vilje.

Consequently, is it not the case that the church must admit that it has for centuries sustained a heresy inasmuch as it has conceded the possibility of a just war and also of a war justified by God? (...) Must it not return to the insight, which was once alive in earliest Christianity, that one cannot both believe in God and desire to be a warrior?¹⁵⁶

Trusselen om, og bruken av, makt er et av statens virkemidler for å opprettholde freden (og rettferdigheten). Men det er ikke det eneste middel staten rår over.

Social provision and care, for example, are much more appropriate means.¹⁵⁷

Staten skal ikke lenger drive krig

Selv om maktbruk kan være et nødvendig middel for staten, er det ikke bruken av makt som definerer staten. The state can – and must, if necessary – eliminate force by stronger force.¹⁵⁸

Imidlertid, påpeker Jüngel, kan man ikke benekte at fravær av krig er en nødvendig del av freden. Det er derfor et avgjørende spørsmål om fraværet av

¹⁵³ Jüngel (1992:76) siterer her Barths Texte zur Barmer Theologischen Erklärung.

¹⁵⁴ Jüngel 1992:77

¹⁵⁵ Jüngel 1992:75 Jacob Børresen presenterer (på sekulært og ikke-pasifistisk grunnlag) en meget god argumentasjon for atompasifismens mulighet (selv om dette ikke er hans personlige mening.) i Norsk Militært Tidsskrift 10/1985 (s 513-515): «Atompasifismen – tilsvaret til garnisonsprest Torstein Bryne». Børresens atompasifisme kvalifiserer imidlertid ikke som pasifisme i streng forstand, idet den ikke avviser bruk av militærmakt. Jeg slutter meg til Børresens påstand om at det er mulig å argumentere logisk konsistent for en avvisning av bruken av atomvåpen uten dermed å avvise bruken av konvensjonelle våpen. Jeg vil imidlertid ikke utdype dette noe mer her. Fokuset i denne artikkelen vil derimot ligge på spørsmålet om bruk av militærmakt generelt, med vekt på konvensjonelle våpen.

¹⁵⁶ Jüngel 1992:80

¹⁵⁷ Jüngel 1992:82

¹⁵⁸ Jüngel 1992:83

krig kan garanteres på noen annen måte enn ved en reell trussel om bruk av militærmakt. Jüngel har ett ankepunkt mot den kalde krigens terrorbalanse:

*a decision is only politically responsible if it considers the consequences, side effects, and risks of the decision. (... to excuse the state from this responsibility) would contradict the fundamental intention of Barmen V, in terms of which the state has to act «according to the yardstick of human insight and human capability».*¹⁵⁹

Men hvis det nå er slik at terrorbalansen ‘fungerer,’ kan da kirken forlange at staten skal avstå fra all bruk av militærmakt?

The church can probably only do this in the sense that it demands that the states express this condemnation themselves. (...) Is this really something unreasonable, according to the standard of human insight? Is it not, rather, imperative according to the standard of human insight?

*If I am not altogether mistaken, it will be possible to bring about general agreement within Christianity concerning the condemnation of war, as a means by which the state might fulfil its task of providing for peace. (...) But there has been a continual lack of boldness and personal courage.*¹⁶⁰

Jüngel er imidlertid virkelighetsnær nok til å se at denne konsensus ennå ikke er uttalt, i det minste har ikke kirkene greid å komme fra en prinsipiell avvisning av krigen til en praktisk avvisning av all bruk av militærmakt.

Kirkens kall

Er det så teologien som hindrer kirken? Jüngel svarer med å peke på den praktisk-politiske hindring, nemlig terrorbalansen. Man må gradvis få nasjonalstatene til å avstå suverenitet. Dette kan gjøres

*by making it perfectly clear that it is theologically mandatory to remove the institutionalised threat of military force (which is institutionalised in the form of rival military powers). (...) The institution of war can only be abolished if the institution of the potential of war is abolished. (...) Accordingly, the church will have to bring the state to the point where it develops alternative concepts of security and sees to the fact that the means of military force can only ever be used for defensive purposes for as long as agreement has not been reached about their abolition.*¹⁶¹

Jüngel ser imidlertid denne overenskomst som et resultat av en ny bevissthet. Det er denne nye bevissthet kirken skal skape gjennom å rette oppmerksomheten mot det paradoks at freden skal sikres med krigen, eller det gode med det onde. For Jüngel er det et premiss at det menneskelige samfunn kan komme forbi dette paradoks.

Ut fra denne generelle avvisningen av bruken av militærmakt, må kirken i dag stille

¹⁵⁹ Jüngel 1992:84

¹⁶⁰ Jüngel 1992:85

¹⁶¹ Jüngel 1992:89 og 91

*the old question whether the state of being a soldier stands to be blessed by God, and probably answer it completely different from the way Luther did.*¹⁶²

Jüngel fremsetter altså dette som spørsmål, ikke fordi han er i tvil om sin egen posisjon, men fordi det avgjørende er kirkens felles bekjennelse i dette spørsmål. Og dette er en verdig fortsettelse av Barmen-erklæringen, at vi fortsatt med teologisk og verdslig mot lar Ånden tale til oss gjennom Guds ene Ord.

*We would then have appreciated the essence of Barmen as expressed in the judgement of Karl Barth: 'a call forwards'.*¹⁶³

Kommentarer til Jüngels argumentasjon

Innebærer atomvåpnene noe nytt?

For Jüngel er det nettopp atomvåpnene som skaper den nye bevissthet som igjen gir støtet til en utvidelse av 'det mulige' innenfor menneskelig evne og dømmekraft. I dag, sytten år senere, er ikke atomtrusselen lenger den samme. Atomtrusselen eksisterer fortsatt, i og med Bombens eksistens. Enkelte vil kunne hevde at faren for bruk av atomvåpen er større i dag, ettersom våpnene er spredd på flere hender. Noen av dagens atommakter er muligens også mer uforutsigbare enn Sovjetunionen var. Dessuten er muligheten for en taktisk bruk av mindre atomvåpen større, ettersom det ikke er noen klar mot-trussel om full opptrapping av atomkrigen. Likevel er atomtrusselen ikke levende i opinionen på samme måte i dag som på nitten sytti- og åttitallet.

Dette innebærer et praktisk skifte. I en fagmilitær eller diplomatisk vurdering vil muligheten for at også mindre stater, ja, endog kriminelle grupper, disponerer atomvåpen være til stede. Men i dagens folkelig-politiske debatt er atomvåpnene borte. Det er altså ikke lenger slik at bevisstheten om den store atomtrusselen er en fellesnevner blant vesteuropeiske kirkeledere, slik Jüngel forutsatte i 1984.

Selv for dem som levde med en klar bevissthet om atomtrusselen, er det ikke lenger så lett å huske tilbake til denne tiden. (Selv om det bare dreier seg om femten år). De færreste teologer er spesielt kunnskapsrike når det gjelder militærfaglige spørsmål. Selv om det derfor er lett å gi inntrykk av at man vet mye om dette, er det ikke nødvendigvis så veldig fruktbart. Og hvis målet er å tale sant om noe som helst, er det ingen farbar vei.

Jeg tror vi må erkjenne at atomtrusselen skapte en slik 'ny bevissthet.' Når den hos Jüngel munner ut i et pasifistisk credo, er dette imidlertid ikke en selvfølge. Mange kirkeledere fulgte nok hans argumenter og var enige, men noen bred kirkelig-pasifistisk bevegelse vokste ikke fram. Hvis vi sammenligner med tiden etter første verdenskrig, er tiden etter andre verdenskrig ikke spesielt

¹⁶² Jüngel 1992:91

¹⁶³ Jüngel 1992:93

pasifistisk. Slik sett tror jeg, og det er vel her i beste fall snakk om kvalifisert synsing, at erfaringen fra første verdenskrig i større grad skapte en slik ny bevissthet i samfunnet og kirken.

En kjettersk tanke

Jüngel hevder, i spørsmåls form, at Augustanas tillatelse til 'å føre krig etter retten' er kjetteri. Til det må det først sies at det er umulig å føre krig etter retten. Særlig hvis retten er Guds rettferdighet. Det er imidlertid ikke atomvåpnene som endrer dette. Krigen er en bespottelse av Guds kjærlighets evangelium også uten atomvåpen. Det kan også hevdes at den praktiske erfaring viser umuligheten i å føre krig etter retten, ettersom krigens lover har vært brutt i alle kriger. Dette er etter mitt skjønn ikke relevant i forhold til Jüngels argument. De brudd på krigens lover som skjer i krigen, er brudd mot 'jus in bello' – Jüngel hevder at 'jus ad bellum' er kjetteri.

En stat uten militærmakt?

Jüngel påstår at det ikke er bruken av makt som definerer staten. Vi må ikke forveksle statens midler med definisjonen av staten. Staten defineres ved at den skal sørge for rettferdighet og fred. Her må vel Barmen-erklæringen kunne sies å stå i en bred luthersk tradisjon. Og Jüngel setter ikke spørsmålstejn ved statens rett til å bruke makt for å utføre sin oppgave.

Det er verdt å merke seg at Barmen tilkjenner kirken den oppgave å minne om Guds rike og Guds rettferdighet og om det ansvar som både de styrende og de som blir styrt, har. Kirken skal altså, gjennom sin forkynnelse, være et korrektiv til staten. Kirken skal søke å få statsmakten til å erkjenne Guds sannhet, akkurat som det enkelte individ skal.

Denne tillatelsen til å bruke makt er eksklusiv. Det er ingen andre enn staten som kan bruke makt (tvang og vold) på en legitim måte. Heller ikke kirken kan gjøre dette. Men denne eksklusive retten er ikke absolutt. Augustana pålegger alle å lyde øvrigheten, så lenge den ikke pålegger individet å synde. Her må vi alle leve i et dilemma. Deltagelsen i samfunnet (og lydigheten mot staten) vil nødvendigvis føre til at vi handler – og synd finnes i alle handlinger. Det er her den enkelte undersåtts ansvar kommer inn. Kirken forkynner en betinget lydighet mot staten, en lydighet som ikke tillater staten å gå (for langt) ut over sitt mandat.

Jüngel klargjør imidlertid ikke hva han ser som skillet mellom politimakt og militærmakt. I det ekstreme er det enkelt: Atombomben er ikke et adekvat middel til å stoppe en mindreårig lommetyv. En batong kan ikke stanse en organisert kriminell bande. Det er altså ikke våpnenes kaliber som skiller mellom bruk av politimakt og militærmakt, selv om det jo er en klar tendens.

En tilsvarende tendens finner vi i kravet til diskriminering. I en konflikt vil politiet som oftest la den kriminelle gå dersom en anholdelse setter den

kriminelle, politiet eller en tredjepersons liv i fare. For soldaten er situasjonen nesten motsatt. Soldaten må bekjempe fienden, selv om hans eller hennes eget liv står i fare og selv om et mindre antall sivile også rammes av angrepet. Men heller ikke her er skillet absolutt.

Disse skillene, eller tendensene, er definitivt blitt mindre tydelige siden 1984. Det tette samarbeidet mellom KFOR og UNMIK-politiet viser nettopp hvor vanskelig dette skillet er blitt.¹⁶⁴ Til en viss grad kan derfor Jünger 'unnskyldes' av historien. Denne uklare grensen mellom politimakt og militærmakt (individuell og kollektiv sikkerhet) eksisterte imidlertid også i 1984.

Hvis kirken ikke skal ta på seg statens oppgave, hvordan kan den da si noe definitivt om hvor dette skillet går?

Veien til demilitarisering

Jünger hevder at veien til demilitarisering går gjennom mange små skritt, og kirkens oppgave er her å være en pådriver. Som et generelt utsagn er det jo lett å være enig i dette. Hvilke konkrete skritt er det så vi kan tenke oss?

Hvorvidt antydningen om en verdensregjering er en farbar vei, skal ikke diskuteres her. Jeg tror heller ikke at Jüngers oppfordring til kristne soldater om «generating an awareness of the paradoxical nature of our military existence»¹⁶⁵ er nødvendig. Min praktiske feltprest-erfaring har fortalt meg at denne 'awareness' er mer uttalt innenfor enn utenfor leirgjerdet.

Endelig må kirken kreve den innrømmelse fra militariserede(?) stater at de erkjenner militærvesenet som en midlertidig ordning. Jo, bevares, men det avgjørende er jo her når behovet for denne ordning kan sies å være borte. Dessverre deler ikke verdens politiske ledere Jüngers følelse av at denne tiden er nå.

Jeg må si at jeg oppfatter Jünger som lite realistisk når han antyder veien fremover. Men jeg er ikke uenig i hans ideal. Når en permanent, internasjonal straffedomstol i våre dager begynner sitt virke, er dette også et skritt i riktig retning. En slik domstol vil kunne legge begrensninger på individuelle statslederes vilje til å gå til krig. Men det er også her fortsatt langt igjen.

¹⁶⁴ KFORs (Kosovo Force) primære oppgave er å sørge for militær sikkerhet i Kosovo, enkelt sagt sørge for at ingen andre sikrer seg (militær) kontroll over territoriet. Dette er en klart militær oppgave. UNMIK (UN Mission in Kosovo) er FNs sivile administrasjonsapparat. UNMIK har ansvaret for oppbyggingen av et sivil samfunn på det samme territorium. Denne administrasjonen disponerer en politistyrke, med polititjenestemenn fra mange forskjellige land. Denne styrken er imidlertid ikke stor nok til å utføre det nødvendige politiarbeid. KFOR har derfor også som oppdrag å støtte FN-politiet i sitt arbeid. Det er for eksempel militært personell (med grønne uniformer) som gjennomfører husransaker, under ledelse av personell fra (det sivile) UNMIK Police (med 'blå' uniformer). Selv om det er et klart formelt-juridisk skille, er det også åpenbart at for lokalbefolkningen flyter dette sammen.

¹⁶⁵ Jünger 1992:90

Må den kristne nekte militærtjeneste?

Det er åpenbart at man ikke kan leve et liv i pakt med kristne idealer og 'ønske å være soldat' dersom det ikke er legitimt å være soldat. For et illegitimt yrke finnes det ikke legitim motivasjon. Hvilken motivasjon den enkelte måtte ha for å velge krigeryrket, er et relevant spørsmål bare dersom det er legitimt å være kriger. Når Jünger, i spørsmåls form, konkluderer med militærneking, peker dette altså tilbake til hans forrige argument. Militærneking er veien til demilitarisering.

Jeg har nå kommet med innvendinger til de enkelte deler av Jüngers argumentasjon. Siden jeg slik har fulgt hans argumentrekke til ende, er det nå naturlig å forsøke og komme med en mer samlet fremstilling av mine innsigelser.

Oppsummering

Pasifisten og politikken¹⁶⁶

Den formen for pasifisme som Jünger argumenterer for, er hva jeg vil kalle en politisk pasifisme. Pasifismen er her et standpunkt som tar to hensyn: Dels til den enkeltes samvittighet, dels til ansvaret for nesten. Det finnes også en apolitisk pasifisme, hvor hensynet til egen samvittighet er altavgjørende.

Den apolitiske pasifisten nekter enhver befattning med militærvesenet fordi dette strider mot hans samvittighet. Dette kan gjerne ha sin grunn i en religiøs overbevisning. Det vesentlige er imidlertid at pasifismen ikke sees som en politisk løsning. Det pasifistiske standpunkt er ikke begrunnet i at det er det beste for nesten. Individet selv kan ikke tenke seg å delta i organisert voldsbruk, heller ikke til fordel for en åpenbart trengende neste.¹⁶⁷ Å lære å bruke vold er uforenlig med personens integritet. Niebuhr anerkjenner dette standpunktet som en mulighet for de få, og ser det i så fall som en god ting. Den apolitiske pasifisten får en profetisk rolle og minner oss andre om Guds rettferdighets krav.

Den politiske pasifisten er i en helt annen situasjon. Det er nettopp pasifismen som er den politisk ansvarlige holdning. I rendyrket form er det utelukkende hensynet til nesten som betinger dette standpunkt.¹⁶⁸ Dersom dette fremstår som et sekulært standpunkt, blir altså spørsmålet om det er en rasjonell

¹⁶⁶ Den analysen av det pasifistiske standpunkt som fremkommer i denne artikkelen er inspirert av Reinhold Niebuhr. En klar fremstilling av Niebuhrs tanker om pasifismen finnes hos Gordon Harland: *The Thought of Reinhold Niebuhr*, New York (Oxford University Press) 1960.

¹⁶⁷ En slik apolitisk pasifisme skal imidlertid ikke trekkes ut i karikaturen. Det dreier seg ikke om å nekte og hjelpe et medmenneske i en konkret akutt situasjon. Voldsbruken må i så fall være noe tilnærmet instinktiv. Det å skulle trene på voldsbruk, er imidlertid utelukket.

¹⁶⁸ Her er vi altså i den situasjon at den kristne (jf. tidligere kommentar) kan ønske å være soldat, men nettopp fordi dette er et illegitimt yrke, velger han å avstå fra det.

vei til fred eller ikke. Min personlige mening i dette spørsmål skulle være relativt klar.

Jeg vil her peke på en mer teologisk orientert problemstilling. Jüngel presenterer dette standpunktet som en kristen bekjennelse. Og det er her jeg kommer i knipe. For det er ikke tvil om at Guds rettferdighet og Guds rike gjør enhver bruk av vold umulig. Den kristne kan ikke samtidig hevde Guds rettferdighet og deretter bruke vold for egen vinnings skyld. Å bruke vold for Guds rikets skyld blir en blasfemi, det er å gjøre seg selv til Gud. Er det så mulig å bruke vold for nestens skyld? Vi skal se nærmere på dette spørsmålet nedenfor.

Hvordan kan den kristne 'styre embeter'?

I denne «still unredeemed world» lider min neste urett. Det er statens oppgave å hindre dette. Men staten er borgerne. Altså må den kristne 'styre embeter' i den verdslige stat. Augustana tilkjenner staten (øvrigheten) retten til å bruke makt (vold) for dette formål, og gir følgelig tillatelse til at den kristne forestår dette (felle dødsdommer, føre krig etter retten). Er det så mulig å si ja til den 'lille' voldsbruk (politimakt) og samtidig si nei til den 'store' (militærmakt)? Jeg har ovenfor vist at dette ikke er enkelt. Jeg tillater meg likevel å komme med noen ytterligere kommentarer.

Det må presiseres at enhver som tar det samfunnsansvar det er å 'styre embeter,' gjør dette som synder og ved å synde. Jeg tror det er umulig for den kristne «in this still unredeemed world» å handle uten synd. Å kreve at vi skal ta ansvar for nesten (og for oss selv) uten å synde, er umulig.

Lutherdommens skille mellom de to regimenter kan sees som en teoretisk konstruksjon som søker å forklare denne paradoksale situasjon: Vi skal gjøre det gode mens vi er syndere. Toregimentslærens svakhet er imidlertid at kirken, i sin frykt for å blande seg inn i de verdslige forhold, ikke forkynner evangeliet i forhold til de verdslige institusjoner. Barmen-erklæringen kan sees som et eksempel på denne situasjon. Vi må huske at Barmen-erklæringen nøyer seg med å definere statens oppgaver, positivt ved å definere denne oppgaven, negativt ved å si hva det ikke er, nemlig den totale stat. Barmen-erklæringen fordømmer ikke nazismen. Barmen-erklæringen tar ikke avstand fra Hitlers maktovertagelse. Her er Barmen-erklæringen innenfor den lutherske tradisjon om kirkelig ikke-innblanding i statens anliggender.

Når Jüngel vil revidere Augustana i spørsmålet om 'å føre krig etter retten', bryter han også med prinsippet om ikke-innblanding. Jüngels kirke uttaler seg ikke bare i generelle vendinger om at staten må søke å begrense bruken av vold. Han sier også konkret hva staten skal og ikke skal gjøre. Her er vi altså i den umulige situasjon at teologien (toregimentslæren) hindrer kirken i å forkynne evangeliet. Og dette viser med all tydelighet at en annen tolkning av Augustana er nødvendig.

Oppgjøret med Augustana

De innsigelser og kommentarer jeg ovenfor har hatt til de enkelte deler av Jüngels argument, er stort sett av ikke-teologisk karakter. Om jeg har rett eller tar feil i disse vurderinger, er for så vidt ikke det avgjørende i denne sammenheng. Jeg tror uansett at disse kommentarene viser at spørsmålet om den kristnes deltagelse i krigen ikke bare kan vurderes ut fra et enkelt Guds bud, men at hensynet til nesten gjør en rekke praktiske vurderinger nødvendige.

Etter min mening blir altså Jüngels oppgjør med tillatelsen til å føre krig etter retten et oppgjør med tradisjonell luthersk forståelse av forholdet mellom kirken og staten. Og jeg mener at konsekvensene av Jüngels praktiske forslag innebærer at kirken overtar (noe) av statens oppgave. I så fall er Jüngels essay ikke en fortsettelse, men en bekjempelse av de innsikter Barmen-erklæringen satte ord på.

Imidlertid er det to forhold som bare implisitt har vært nevnt hittil. Det ene er spørsmålet om statens (øvrighetens) karakter. Sammenlignet med reformatorenes (og Augustanas) stat, lever vi i en velferdsstat. Der hvor Augustana forordner en rettsstat, lever vi i en stat som ikke bare straffer forbryterne, men også tar seg av de fattige i samfunnet.¹⁶⁹ Slik sett, og paradoksalt nok, lever vi i en stat som er langt mer omfattende enn reformatorene i det sekstende århundre.

Det andre forhold er demokratiet. Verken reformatorene eller Barmen-fedrene forholdt seg til en demokratisk stat. For oss i dag er demokratiet en selvfølge, ikke som realitet, men som ideal. Disse to grunnleggende endringene gjør at den kristnes forhold til statsmakten endrer seg dramatisk.

Fremveksten av en omfattende velferdsstat gjør det nødvendig med en mer omfattende kontroll med statens virksomhet, ettersom den lettere kan gå ut over sitt mandat. Demokratiet gjør imidlertid denne kontrollen mulig. Og demokratiet gjør det mulig for den kristne å delta i styre og stell. Når Augustana oppfordrer til lydighet mot øvrigheten, får denne oppfordringen et ganske annet innhold i en demokratisk stat enn i et eneveldig kongedømme.

Jeg tror det er her vi må begynne vårt oppgjør med tradisjonell, luthersk tilbakeholdenhet i politikken. Før vi kaster oss ut i en aggressiv militærnekting, må vi finne vår plass som kristne og ansvarlige deltagere i en demokratisk politisk prosess. Slik kan vi ta opp den utfordring til gjennomtenkning av Augustana som Barmen-erklæringen initierer. Oppgjøret med Augustana må først være et oppgjør med en bekjennelse som aksepterer en ikke-demokratisk øvrighet.

¹⁶⁹ Hvorvidt velferdsstaten faktisk oppfyller sin oppgave, kan sikkert diskuteres i andre sammenhenger.

English Summary

The article discusses a question raised by the German professor Eberhard Jüngel in 1984, whether the time has come for a revision of Augustana 16 and the permission to participating in just war. The article argues against Jüngel's appeal to a Christian pacifist creed, but reminds of the necessity for Christians to participate in the democratic state.

Frode Lagset, f. 1971. Enerhauggt 1, 0651 OSLO. Vikarprest i Oslo bispedømme. Bataljonsprest Bn 2(U)/Brig N 1999-2001. Cand Theol, Universitetet i Oslo 1998.

Bokanmeldelser

Den tyske befolknings lidelseshistorie

Guido Knopp: *Die grosse Flucht. Das Schicksal der Vertriebenen*. Econ 2001. 416 sider. 25,00 euro.

Professor Guido Knopp har igen gjort en bog og en TV-serie på én og samme tid om Tysklands historie under Det tredje Rige. Han forener kunsten at fortælle historien med historikerens redelige og tætte forhold til dokumentationen. Hidtil har han i særdeleshed interesseret sig for Hitler og mændene, kvinderne og børnene omkring ham. Men denne gang har Knopp kastet sig over det kapitel i nyere tysk historie, som man ikke har kunnet tale om. Det var nemlig som om, man ingen ret havde til at fortælle om de lidelser, som det tyske folk oplevede, da de måtte flygte fra Den Røde Hær. Dette er ikke soldaternes historie. Det er ikke de agerende krigsaktives historie. Dette er historien om de hundredetusinder af civile tyskere, der hals over hoved måtte forlade deres hjemstavn, fordi Hitlers galskab og deres egen følgeskab var mundet ud i det 20. århundredes største katastrofe: nazismens umenneskelige infami. Historien har været ufortalt i alle årene siden 1945. I de egne af Tyskland som blev befriet af Den Røde Hær, og som senere kaldtes for Den Tyske Demokratiske republik (DDR), blev den Røde Hær rettelig beskrevet som befriere fra et forfærdeligt åg. Men i celebrationen over det sovjetiske folks sejr over fascismen var der ikke plads til nuancerne, og derfor kunne man aldrig skrive om de hændelser, som også var fulgt i hælene på befrierne. I de dele af Tyskland som blev befriet af de vestallierede, talte man aldrig om de fordrevne tyskeres skæbne. Sovjetunionen forlangte at Oder-Neisse grænsen skulle være Tysklands østgrænse og derfor blev enhver tale om de fordrevne ofte identificeret med ønsket om at rokke ved denne græn-

sedragning. Desuden ville det betyde, at man satte spørgsmålstegn ved Polens grænser, som var blevet skubbet vestover efter freden i 1945. Det kunne ingen være interesseret i, som vidste hvilke lidelser det polske folk havde udstået under den nazistiske undertrykkelse.

Det hænder, at man kan fryde sig over, at historien sænker sig med sin nåde over verden, og alting kommer på såpas vid afstand, at det bliver muligt endog at få øjnene op for fjendens lidelse. Guido Knopp har beskrevet på indgående måde, hvordan de undertrykte opfører sig, når krigslykken er vendt og de bliver undertrykkere! De vendte ikke tilbage som nådige herrer.

Der er ingen løftede pegefingre i bogen. Det er ikke hensigten at gøre uskyldigheder af den civile tyske befolkning. Det er ikke hensigten at fraskrive dem medansvaret. Selvom hovedhensigten med værket er, at fortælle den historie, som i så stort omfang har været fortiet og tabuiseret – og vække medlidenheden med dem, der endog aldrig har kunnet lægge ord til deres lidelse; men har måttet skjule den i sindet i så mange år, så gør Knopp sig det ikke let som tysker. Han glemmer aldrig at fortælle den frygtelige historie, som lå forud for gengældelsen efter krigen. Han glemmer ikke den brutale krigsførelse i øst; nazisternes nedladende opfattelse af slaverne; den umenneskelige behandling som sudetertyskere havde gjort tjekkiske borgere til genstand for. På intet tidspunkt glemmer han de forbrydelser, som var blevet gjort i Tysklands navn. Det er bogen om, at erfaringer er dyrekøbte – og tragedie ofte erstattes og gengældes med tragedie.

Det er en lang lidelseshistorie som begyndte, da Den Røde Hær rykkede ind i Østprøjsen (det nuværende Mazurien i Polen) sommeren 1944 og derefter kæmpede sig frem med så stor hast som det var militærisk muligt. Man følger det forræderi mod eget folk, som nødvendigvis må blive enden på al propaganda. Det nazistiske magtapparat lod være med at evakuere folk i tide for at give det udseende af, at der endnu var håb, når bare man kæmpede videre. De stak hovedet i busken i Berlin og lystløj, altimens efteråret og vinteren gjorde vejene ufremkommelige og flygtningene i tusindevis måtte betale med livet. Bogen vidner om mord, voldtægt, tyveri, brutalitet og nedværdigelser. Knopp fortæller historien i en enkel stil og der er ingen ansatser til voldsporno; men hændelserne er sådan, at selvom de er fortalt med uvilje og med agtpågivenhed, så må læseren nødvendigvis ikke så sjældent vende øjnene væk fra siderne. Det er en grufuld historie om gamlinger, kvinder og børn, der må bøde for det mændene gjorde i krigen. Man følger dem i vinterkulden på vejene vestover; ser dem i baghold; ser dem opgive; ja bevidner deres ynkelige endeligt. Her fortælles også om verdens største skibskatastrofe, «Wilhelm Gustloffs» forlis efter at være blevet ramt af en sovjetisk torpedo i Østersøen. Ca. 9000 mennesker mistede livet. Her ved 900 soldater var ombord; men resten var mestendels flygtende kvinder og børn. Det er historien om mødrene fra Breslau der i titusindevis blev sendt ad vintervejene væk fra Den Røde Hær, men under vandringen (som var iværksat af de nazistiske myndigheder) omkom mange af børnene i sneen.

Mest gribende er måske kapitlet om de børn, der blev skilt fra forældrene i mylderet. Mange af dem så aldrig forældrene mere. Nogle forældre eller børn levede i Sovjetunionen i mange år. En hjerteskrærende skæbne er den unge kvinde, der først i 75 genser sin bror og far i Forbundsrepublikken Tyskland; men må opgive at leve i vesten for hun er blevet sovjetisk i sindet.

Det er også beretningen om «Kvindernes time». Mændene var i felten. Derfor måtte kvinderne selv tage affære, tage hånd om familierne og forlade hjemstaven for evigt hvad enten det var Østprøjsen, Pommern, Schlesien eller Sude-terlandet. De måtte agere trods de ydmygelser som fjendtlige soldater udsatte dem for. Indtil i dag har man ikke kunnet tale om disse frygtelige hændelser og brutale massevoldtægter. Det folk som havde forårsaget så store lidelser rundt om i Europa og i verden måtte bide hændelserne i sig og tie. De måtte finde sig i at leve med, at hævnen var kommet over deres hoveder.

Sejrherrer er sjældent nådige. Umenneskeligheden som krigen bringer med sig, lader sig ikke så let slukke. Der er mange uretfærdigheder at gøre op med! Pludselig sker så også det groteske, nemlig at undertrykte bliver til undertrykkere – med et er der en stemning af «råt for usødet» i luften og intet had kan udtrykkes tydeligt nok! Guido Knopp har skrevet bogen om krigens modsætningsfyldte virkelighed og om hadets opgør mennesker imellem – og om retfærdigheden som mennesker ønsker skal ske fyldest. Der var engang en mand, der sagde: «Min retfærdighed er en anden». Man kan kun håbe det, for når mennesker med had i sindet ønsker retfærdighed, sker der nemt endnu en forbrydelse. Ikke fordi de ville; men hadet lukkede øjnene på dem – og der var intet formildende der gjorde seende! Bogen er ikke kun af historisk interesse (selvom det skulle være nok!) – iflg. Knopp har flygtningestrømmene i det 20.årh. været på mindst 50 millioner. Det er også deres skæbne denne bog antyder. Skammeligt er det dog at den rigt illustrerede bog ikke er udstyret med en litteraturliste.

Sikkerhedspolitiske betragtninger

Robert D Kaplan: *The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post Cold War*. Vintage Books 2001 (opr. 2000). 198 sider. \$12,-

Hvis man har lyst til det store vue ud over de udenrigspolitiske anliggender som dominerer verden eller som vil komme til at blive bestemmende, har man fået en fin lille artikelsamling af Kaplan. I bogen har han samlet en række artikler om sikkerhedspolitiske anliggender som er skrevet i løbet af 90'erne. Hvis man helst vil nøjes med at gå rundt og glæde sig og sige varme ord om verden som den ser ud til at føje sig, vil bogen virke ganske anstødelig. Ligesom den antagelig vil være meget provokerende over for den del af menneskeheden der elsker at lade sig bedrage af de gode intentioner og de politiske falsknerier. Kaplan kalder sig selv for realistisk. Han ved godt at man skal tale godt for sig selv hvis man vil gøre krav på denne betegnelse. Han ved også at man nemt bliver skubbet hen i et

hjørne som pessimist eller kyniker – som et surt bæst der ikke vil tro godt om verden. Men på en eller anden måde lykkes det ham at skrive disse artikler så den nøgterne læser bliver holdt i sin nøgternhed, men alligevel bliver bevaret i håbet at det alt sammen godt kan nytte noget. Men læseren får ikke lov til at slippe afsted med gode intentioner. Han tør stirre verden lige ind i øjnene. Han kaster sit skarpe analytiske blik ud over verdens politiske anliggender og kommer med velbegrundede analyser og gennemtænkte fortolkninger. Han lader sig ikke friste af lette løsninger og klichéer. Han fortolker ikke inden for en snæver ramme, men bruger filosofien og den politiske historie. Hans referensrammer er litteraturen, historien, kulturhistorien og socialhistorien. Han kender sin Gibbons: *The Decline and Fall of Western Civilisation* – og han mestrer spanieren Ortega Y Gassets store værk om masse mennesket. Dertil kommer en god forståelse af det moderne vestlige tankesæt, som han anser for at sno sig selv ind i glædesstrålende naivitet, der bærer på en politisk virus i sig der en dag vil gå af som en bombe under kulturen.

Der er ingen grund til at sætte sig tilbage i stolen efter 1989, hævder Kaplan. Det kan godt være at den kolde krig er overstået; men man er naiv hvis man tror at de væsentligste modsætningsforhold dermed er overvundne. Han peger på de manglende demokratiske traditioner og den skrøbelige økonomi i de forskellige østeuropæiske lande; men i særdeleshed peger han på de store modsætningsforhold, der findes på verdensplan. I særdeleshed lader han ikke sin læser i fred med udsigtsløsheden på det afrikanske kontinent. Han anklager nærmest Vesten for ikke at have begreb skabt om, hvad det drejer sig om i Afrika. Han advarer imod Huntingdons ensidige tese om civilisationernes klask. Kaplan hævder at civilisationerne og religionerne kun er en del af et langt mere komplekst opgør. Man må ikke se bort fra de fuldstændig umulige økonomiske vilkår som mange nationer lever under. Den fattigdom vil drive flygtningestrømmene frem og den økonomi vil kræve en større del af lagkagen. En artikel om demokratiet er tankevækkende. Han beskriver med hvilken selvfølgelighed Vesten kræver demokrati i alle lande. Det svæver over verden som et mantra. Men ingen synes at erindre sig at der er tale om en meget lang historisk udvikling, som man ikke kan forvente af nye lande og andre kulturer. Han tør problematisere det som er blevet alles politiske kæledække. Men her kommer realismen ham til hjælp. Han viser nemlig, at det kan godt være at vi er glødende i stemmen; men det er nu ikke kun den gode vilje der driver de vestlige samfund. En sund sans for udbytterighed får os til at se igennem fingre med folkemordet i Rwanda. Han gør opmærksom på, at det ikke var mordene på kurderne, der fik FN til at gå i krig mod Saddam Husein; men det var hans annektion af et land hvor vi havde olieinteresser. Det var ikke Holocaust der drev USA ind i 2. Verdenskrig, men angrebet på Pearl Harbour. Han hoverer ikke med disse informationer. Han beder bare verden om at holde sig virkeligheden for øjnene. I en artikel om Kissinger, Metternich og realismen skriver han sig frem til klarhed i sit eget standpunkt og åbner vel egentlig øjnene for Kissinger og hans indsats. Kaplan hævder (med Kissin-

ger) at det ikke så meget er uretfærdigheden som er et problem – langt værre er det, når et samfund pludselig udvikler sig til at være uordentligt og kaotisk ligesom i Nazityskland for så er der ingen frihed med hvilken man kan tilkæmpe sig retfærdigheden.

Bogen afsluttes af en lille artikel med titlen: «Faren ved freden». Her antyder Kaplan det moderne vestlige menneskes apati og han slår til lyd for at det samfund som er sunken så dybt i konsumisme, at der ikke er overvejelse af, hvad man vil afstå for at tjene det samme samfund, er på vej mod undergang. Han advarer mod masse menneskets forlystelsessyge og hævder det forunderlige, at hvis man virkelig har noget kært, vil man også kæmpe for det, om det så skal koste én livet.

Det er en væsentlig bog, skrevet af et anderledestænkende menneske. Man får noget til tanken og bliver tvunget ind på verdensscenen som den er: ond, grisk, manipulerende og magtsyg. Han hævder kun at man er dum, hvis man tror at historiens skyggesider lader sig lulle i søvn. Hvis man vil en anden magt (og jeg er ikke i tvivl om hans demokratiske og vestlige sindelag), må man være realistisk. Kun sådan kan idealerne fremmes.

Peder Skov-Jacobsen